

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuvar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 7 2020

ЗМІСТ

Коротко про головне

Заходи та програми боротьби з поширенням коронавірусу, подолання наслідків пандемії.....3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Позачергові засідання Верховної Ради України.

Кадрові зміни в уряді.....5

Горова С.

Ринок землі – відкрито! Експертний дискурс і прогностичні оцінки.....12

Ворошилов О.

Пандемія коронавірусу: ситуація у світі та Україні 20

Тарасенко Н.

«Из России с любовью»:

гуманітарна чи пропагандистська акція Кремля в Італії? 27

Якименко Ю.

Предпосылки и перспективы конституционной реформы в России

в оценках СМИ.....37

Рудь І. Новий формат засідань G7 і G20 і розвиток політичної ситуації у Європі на тлі пандемії	43
Аулін О. Коронавірус у мусульманських країнах: основні тенденції	50
Економічний ракурс	
Кулицький С. Ухвалення законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» розпочато: суспільний прецедент і вірогідні економічні наслідки	57
<u>Наука – суспільству</u>	
Основні напрями діяльності НАН України	68
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	70
Наукові видання НАН України	81
Перспективні напрями розвитку української науки	85
Діяльність науково-дослідних установ	89
Питання фінансування НАН України	89
Аерокосмічна і авіаційна галузі	90
Здобутки української археології	90
Охорона здоров'я	91
Наука і влада	97
 До уваги держслужбовця	
Фіх Ю. Євроінтеграційний вектор економіки України <i>Список літератури з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (2003–2019)</i> (Закінчення. Початок у № 4)	98

Коротко про головне

Заходи та програми боротьби з поширенням коронавірусу, подолання наслідків пандемії

В. Зеленський і М. Помпео обговорили питання боротьби з коронавірусом і подолання наслідків пандемії.

Президент України В. Зеленський і державний секретар США М. Помпео в телефонній розмові обговорили питання протидії коронавірусу. В. Зеленський висловив підтримку Сполученим Штатам Америки в боротьбі з пандемією та співчуття американцям, які втратили близьких. Глава Української держави побажав якнайшвидшого одужання хворим: «США зараз в епіцентрі боротьби з пандемією. Поділяю біль тисяч американців, які втратили близьких, щиро бажаю якнайшвидшого одужання тим, хто зараз бореться з хворобою. Упевнений, що США успішно пройдуть через ці випробування. Бажаю вам міцного здоров'я».

Президент України подякував американській стороні за виділення цільової допомоги Україні для боротьби з коронавірусом. «Вдячний США за виділення цільової допомоги, 1,2 млн дол., на боротьбу з коронавірусом», – зазначив В. Зеленський.

Було також обговорено можливості отримання Україною від Сполучених Штатів Америки кредитних гарантій, необхідних для стабілізації економіки – на додаток до ресурсів, які наша держава планує отримати від МВФ, Світового банку та інших іноземних партнерів.

Президент висловив окрему подяку США за незмінну підтримку суверенітету й територіальної цілісності України як на двосторонньому рівні, так і в межах ООН, а також за послідовну санкційну політику щодо Росії.

Глава держави поінформував про ситуацію на Донбасі та виконання домовленостей після зустрічі в нормандському форматі, яка відбулася торік у грудні (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2020. – 6.04*).

***

В. Зеленський ініціював створення програм для підтримки малого та середнього бізнесу під час епідемії коронавірусу.

Допомогти зберегти малий та середній бізнес під час і після епідемії коронавірусу – одне із ключових завдань влади. Про це йшлося на нараді під головуванням Президента України В. Зеленського, на якій були присутні представники уряду та банківського сектору. «Малий та середній бізнес сьогодні страждає найбільше, адже не може працювати та не має великої фінансової “подушки”. А саме бізнес – це робочі місця та податки», – наголосив глава держави.

На нараді обговорили створення інструментів для кредитування нових підприємців та підтримки наявних завдяки кредитним канікулам і компенсації відсотків за кредитами так, щоб не збільшити кількість

прострочених позик. Президент також зауважив, що нові інструменти мають показати підприємцям, що «білими» бути вигідно.

«Світ змінився. Працювати “в тіні” сьогодні не вигідно. Треба стимулювати зайнятість, запобігаючи неконтрольованій інфляції», – зазначила радник керівника Офісу Президента України з банківських питань В. Страхова.

«Потрібно створити нові та переосмислити наявні програми підтримки, тобто розширити підтримку тих, хто вже працює у різних сферах. Зберегти бізнес зараз – це як дозволити країні дихати й жити в майбутньому», – резюмував В. Зеленський.

Учасники наради вже найближчими днями представлять дієві програми для підтримки українського підприємництва (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>)*). – 2020. – 6.04).

***

«Наполягаю, щоб лікарям і медичним закладам була приділена особлива увага», – наголосив Президент України В. Зеленський.

На традиційній селекторній нараді щодо боротьби з поширенням коронавірусу В. Зеленському доповіли про перевірки лікарень щодо їхнього стану, забезпечення фінансуванням, спецзасобами захисту, а також щодо наявності медичних працівників.

Головний санітарний лікар В. Ляшко поінформував про ситуацію на Тернопільщині, куди він поїхав за дорученням глави держави. Там виникли проблеми з найбільшою кількістю заражених лікарів та невиплатою зарплат. Гроші на виплати були знайдені, і вже скоро їх почнуть виплачувати. В. Ляшко також спростував фейки щодо зменшення видатків на місцеву медустанову через зміну фінансування. Головний санітарний лікар повідомив медикам, що відтепер їхній бюджет збільшився на 400 млн грн.

«Але це лише одна ситуація. Ми отримали неймовірно багато звернень за останні кілька днів. Ми знали, що українська медична система не повністю готова до таких викликів, як епідемія. Адже протягом усіх років незалежності її просто знищували. Ми не зробимо її ідеальною за місяць чи півроку. Але я наполягаю на тому, щоб лікарям і медичним закладам була приділена особлива увага. Звернення повинні перевірятися, на них потрібно реагувати. Ситуацію в медицині треба терміново налагоджувати. Крок за кроком», – наголосив В. Зеленський.

Додатково обговорили стан місць для обсервації тих, хто в'їжджає в Україну. Нині правоохоронці, Міністерство охорони здоров'я та місцева влада перевіряють приміщення за новою інструкцією МОЗ. Кількість місць для обсервації за новими вимогами буде визначено наступного тижня.

«Як ми хочемо, щоб люди проводили два тижні в умовах, коли немає не те що нормального ремонту, а елементарного – води чи світла? Ви ж розумієте, що ми повинні забезпечити комфортні умови обсервації», –

наголосив Президент *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>)). – 2020. – 4.04).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Позачергові засідання Верховної Ради України. Кадрові зміни в уряді

Верховна Рада 30 березня провела три позачергові засідання, на яких народні депутати вирішувала питання, пов'язані з епідемією COVID-19, змінили міністрів охорони здоров'я та фінансів, прийняли закон, що відкриває ринок сільськогосподарських земель і підтримали за основу закон про банки, який був необхідний для надання підтримки Міжнародним валютним фондом і який, як вважається, не дасть І. Коломойському повернути ПриватБанк.

Верховна Рада України призначила С. Марченка на посаду міністра фінансів України; М. Степанова – на посаду міністра охорони здоров'я України. Щоправда, лише з другої спроби, адже на першому позачерговому засіданні не вистачило голосів. На другому позачерговому засіданні Верховної Ради, яке відбулося того ж дня, за кандидатуру С. Марченка проголосувало 256 народних депутатів, а за С. Степанова – 246.

Як інформують ЗМІ, С. Марченко народився в смт Макарів Київської області, здобув вищу освіту в Академії державної податкової служби за фахом «управління державними фінансами». Він є кандидатом економічних наук і з 2002 р. працював на різних посадах у Міністерстві фінансів України, Державній фіскальній службі, Комітеті з питань фінансів і банківської діяльності, Секретаріаті Кабінету Міністрів України. Є фахівцем у напрямках фіскальної децентралізації, бюджетного процесу та податкової політики, брав активну участь у розробленні й просуванні реформ за цими напрямками. Зокрема, з 2011 р. працював у Координаційному центрі з упровадження реформ при Президентові України. Брав участь у розробленні Бюджетного кодексу України, прийнятого в 2014 р., де було введено реформу фіскальної децентралізації. Координував написання пакета законопроектів щодо зміни системи фінансування та автономізації закладів охорони здоров'я. Працював експертом у Bendukidze Free Market Center, був академічним директором загальної програми Київської школи економіки та Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) «Лідерство в державних фінансах» (2015–2016 рр.). Із травня 2016 р. до липня 2018 р. працював заступником міністра фінансів, посаду якого тоді обіймав О. Данилюк. Із 31 серпня 2018 р. був заступником голови Адміністрації Президента І. Райніна. На позачергових виборах народних депутатів 21 липня 2019 р. балотувався під

№ 7 у списку політичної партії «Українська стратегія Гройсмана» (URL: https://zaxid.net/verhovna_rada_priznachila_ministriv_finansiv_i_ohoroni_zdorov_ua_n1500113. 2020. 30.03).

М. Степанов народився 1975 р. у м. Сковородіно Амурської області (РФ). У 1998 р. закінчив Донецький державний медичний університет ім. Максима Горького (спеціальність «хірург»), у 2004 р. – Київський національний економічний університет («міжнародна економіка»). У 1999 р. М. Степанова було призначено заступником генерального директора компанії «Торговий дім “Газ України”» – дочки НАК «Нафтогаз України». Через два роки став заступником генерального директора ЗАТ «Промислово-фінансова компанія “Віче”»; у 2003–2004 рр. працював у Державній податковій адміністрації України. З 2004 до 2008 р. був головою ради директорів ТОВ «Республіканський правовий союз». Ще два роки був першим заступником голови Одеської обласної державної адміністрації М. Сердюка; у 2011 р. зайняв крісло директора Держпідприємства «Поліграфкомбінат “Україна”», у якому залишався до 2016 р. У грудні 2016 р. М. Степанов виграв конкурс на посаду голови Одеської ОДА, а вже в січні 2017 р. був представлений як новий глава облдержадміністрації.

Крім кадрових питань, Верховна Рада також ухвалила законопроект № 3275 щодо додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Документ стосується як безпосередньо заходів із протистояння уханьській недужі (зокрема, спрощення виробництва й закупівлі медичного обладнання, медзасобів та препаратів), так і підтримки бізнесу й населення в умовах карантину та економічної кризи (URL: <https://www.ukrinform.ua/gubric-economy/2908382-antikoronavirusnij-plan-obicae-bagato-potribni-grosi.html-020>. 2020. 30.03).

Одне із завдань – зменшити ризик звільнень працівників або їх «безстрокового» перебування у відпустках за власний рахунок. Для цього Кабінету Міністрів доручили терміново підготувати кредитну програму для підтримки зарплатних фондів підприємств. Скасовано також усі обмежувальні «планки» для сум отриманих тим чи іншим малим або середнім бізнесом кредитів (наприклад, позичку за держпрограмою «5–7–9» можна буде отримати не один раз). Додано й ряд законодавчих норм, які мають спростити організацію бізнесом дистанційної роботи та встановлення гнучких графіків для працівників.

Однак народні депутати не підтримали запропонованих урядом змін до Державного бюджету на 2020 рік, адже заради боротьби з коронавірусом урізається фінансування важливих сфер.

Прем'єр-міністр Д. Шмигаль сподівається, що народні депутати все ж підтримають зміни до Державного бюджету на 2020 рік за тиждень. Про це він заявив в ефірі програми «Свобода слова» на телеканалі ICTV після позачергових засідань Верховної Ради 30 березня: «Ми взяли бюджет на доопрацювання, щоб почути пропозиції та поправки. Упевнений, він буде

проголосований через сім-вісім днів» (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/31/7245837>. 2020. 31.03).

За словами Прем'єр-міністра, уряд працював над бюджетом спільно з парламентським комітетом практично в цілодобовому режимі. Це – бюджет надзвичайної ситуації. У ньому створено Фонд для боротьби з COVID-19. «Ми зберегли практично всі основні видатки, водночас запропонувавши наповнити фонд на 97,1 млрд грн», – зазначив Д. Шмигаль. На його думку, парламент не підтримав змін до Держбюджету на 2020 рік тому, що не всі депутати були присутні на засіданні фракцій та змогли ознайомитися з ними. Він також запевнив, що Фонд для боротьби з COVID-19 буде повністю прозорим. У ньому будуть чітко визначені напрями, куди саме витрачатимуться кошти: це підтримка людей, медиків, закупівля ліків і заходи, які безпосередньо пов'язані з протидією коронавірусній інфекції та її наслідкам. «Щойно ця боротьба буде завершена, усі видатки будуть повернені – і Кабмін продовжить фінансувати розвиток економіки», – наголосив глава уряду.

При цьому він зазначив, що Україні потрібна допомога всіх міжнародних фінансових установ – це не лише МВФ. Відтак уряд працює і зі Світовим банком, і з ЄС, і з ЄБРР та ін. «Євросоюз уже виділив 80 млн євро на підтримку України в боротьбі з коронавірусом», – заявив Д. Шмигаль.

За інформацією ЗМІ, парламент прийняв у першому читанні законопроект про внесення змін до банківського законодавства, відомий як «антиколомойський». Цей закон, як і закон про ринок землі, за словами багатьох політиків, є вимогою МВФ.

Законопроект про неповернення банків колишнім власникам гарантує невідворотність виведення банків із ринку, змінює процедуру оскарження рішень Національного банку та інших державних органів у процесі виведення банків з ринку, залишає таке явище, як «зомбі банки» в минулому. Про це повідомив керівник офісу Правління НБУ А. Макарчук. «Верховна Рада зробила перший крок, щоб залишити таке явище, як “зомбі банки” у минулому. Двісті шістьдесят сім депутатів у першому читанні підтримали банківський законопроект № 2571-д. Чекаємо на ухвалення цього закону в цілому», – наголосив А. Макарчук (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2908637-zakonoproekt-pro-nepovernenna-bankiv-garantue-nevidvorotnist-ih-vivedenna-z-rinku-nbu.html>. 2020. 31.03).

За його словами, закон гарантує невідворотність виведення банків із ринку. У випадку, якщо суд визнає незаконним рішення НБУ про виведення банку з ринку, процедура неплатоспроможності або ліквідації банку не припиняється. Отже, продаж активів і розрахунки із вкладниками та кредиторами банку триватимуть. Фактично, закон дає можливість прибрати «білі плями» в законодавстві, які раніше давали змогу судам реанімувати «зомбі банки», виведені з ринку через неплатоспроможність. Здатність судів повертати банки «до життя» обмежено в багатьох країнах, у тому числі у Євросоюзі.

А. Макарчук також зазначив, що закон змінює процедуру оскарження рішень Національного банку та інших державних органів у процесі виведення банків з ринку. Суди не повинні підмінити собою Національний банк – вони повинні мати можливість розглядати рішення на законність, однак не повинні піддавати сумніву розрахунки, оцінки та висновки, зроблені в межах дискреційних повноважень регуляторів, та їхні технічні судження.

Крім того, законом чітко визначено передумови та процедуру отримання колишніми власниками компенсації, якщо суд визнає рішення НБУ незаконним. Для того щоб процедура розрахунку компенсації була прозорою та неупередженою, основну роль у цьому питанні відіграватиме міжнародно визнана аудиторська фірма. Закон удосконалює процедуру прийняття рішень Національного банку. Уточнюється ряд норм щодо «професійного судження» та процедурних прав. Зокрема, закон дасть змогу виявляти проблемність банків на більш ранніх стадіях, а значить, зберігати їхні активи і виводити банки з ринку з найменшими втратами.

А. Макарчук наголосив, що в державі відтепер більше опцій, якими способами здійснювати націоналізацію банків за потреби, включаючи інструменти із створення перехідного банку чи передачу частини портфеля зобов'язань та активів банку-приймачу. Завдяки цьому процес стане значно ефективнішим, задля того щоб такий банк міг розпочати свою роботу практично миттєво.

За інформацією ЗМІ, законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» в першому читанні підтримали 267 народних депутатів, 17 проголосувало проти, 31 – утримався, ще 29 депутатів участі в голосуванні не взяло (URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/kak-golosovali-nardepy-za-antikolomojskij-zakon.2020.30.03>).

Повідомляється, що серед депутатів фракції «Слуги народу» на підтримку законопроекту виступили 198 депутатів, ще 33 не були присутні на засіданні. Фракції «Європейська солідарність» і «Голос» підтримали законопроект майже одногосно. Усі присутні депутати проголосували «за». Так само вчинила депутатська група «Довіра».

Натомість майже всі присутні на засіданні нардепи від «Батьківщини» виступили проти законопроекту, нардеп Івченко утримався. У фракції «Опозиційна платформа – За життя» на підтримку не виступив жоден із присутніх нардепів. Група «За майбутнє» проголосувала таким чином: із семи присутніх на засіданні нардепів двоє проголосували на підтримку проекту закону, один виступив проти, троє утрималося, один не голосував. Голоси позафракційних нардепів розділилися таким чином: 10 нардепів проголосували «за», троє утрималося, один виступив проти, ще один не проголосував.

Лідер фракції «Батьківщина» Ю. Тимошенко заявила, що вона не підтримуватиме «антиколомойський закон», адже ніякого дефолту не буде, а Україна повинна вимагати від міжнародних кредиторів реструктуризації

боргів. «Це не законопроект про ПриватБанк. Якщо буде прийнято цей закон, забудьте про українську фінансову систему і про правову Державу Україна. І ніякого дефолту в Україні не буде. Кредитори його не допустять. І тепер нас заганяють ті, хто був маріонетками, заганяють далі в глухий кут», – наголосила Ю. Тимошенко (URL: <https://wz.lviv.ua/article/409471-yak-tymoshenko-ta-opzzh-defolt-u-radi-prosuvaly>. 2020. 30.03).

Ще до голосування законопроекту в першому читанні вона заявила, що через кризову ситуацію, спричинену епідемією коронавірусу, її політична сила тимчасово відмовляється від опозиційної риторики. Однак уже наступного дня Ю. Тимошенко звинуватила Президента України В. Зеленського в намаганні протягнути «аферу століття» і розв'язати власні політичні проблеми, прикриваючись коронавірусом. Подібну позицію демонструє і фракція «Опозиційної платформи – За життя».

Як зазначають спостерігачі, якщо проаналізувати останні голосування двох фракцій, вони дивним чином збігаються. Н. Шуфрич як один з ключових спікерів ОПЗЖ під час позачергового засідання, присвяченого ухваленню так званих законів із «пакета МВФ», наполягав на своїх поправках і повторював тези щодо неприпустимості голосування за закон про ринок землі.

У свою чергу народний депутат від фракції «Слуга народу» Є. Чернів повідомив, як депутати зірвали засідання комітету 30 березня, де мали розглядати «антиколомойський» закон. Раніше депутати від «Слуги народу», орієнтовані на олігарха І. Коломойського, не прийшли на засідання фракції, присвячене позачерговій сесії парламенту 30 березня, тому зустріч відбулася без скандалів.

Крім того, повідомляється, що на деяких депутатів від «Слуги народу» здійснюється тиск. Зазначається, що народні депутати від фракції «Слуга народу» отримували погрози перед голосуванням за законопроект про заборону повернення банків колишнім власникам. Про це повідомляє «Українська правда».

Редакція видання зазначає, що декілька «слуг народу» отримували погрози від невідомого адресата не голосувати за законопроект про банки та переслали їх редакції «НВ. Україна»: «Привіт, Слуга народу. Хочу дати тобі пораду. Я тобі не раджу голосувати за закон, який забороняє повернення банків. Якщо в тебе є трохи мізків, то ти вже розумієш, що Зеленський клоун, і його ніхто не боїться вже. Влади немає... А якщо ти проголосуєш за цей закон, ти станеш на все життя ворогом Коломойського. Влади змінюються, а Коломойський буде завжди, запам'ятайте це. Вас буде Коломойський наздоганяти все життя. Він Вам життя не дасть. Зеленський пару років і піде, а Вам жити в цій країні» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/slug-narodu-zalyakovali-pered-golosuvannyam-za-antikolomoyskiy-zakon-novini-ukrajini-50079218.html>. 2020. 31.03).

Щоправда, деякі спостерігачі зазначають, що і І. Коломойський теж не вічний. Крім того, як заявив экс-генпрокурор Р. Рябошапка, колишній

співвласник ПриватБанку І. Коломойський може стати обвинуваченим у справі про виведення коштів із фінустанови, проте розслідування НАБУ всіляко гальмує Служба безпеки України.

За словами Р. Рябошапки, злочин, пов'язаний із виведенням коштів із ПриватБанку напередодні націоналізації, належить до тяжких, колишнім співвласникам фінустанови, у тому числі бізнесменові І. Коломойському, може загрожувати реальний термін ув'язнення. «Важко говорити заздалегідь, яка відповідальність загрожує, оскільки для того, щоб визначити міру покарання, необхідно з'ясувати багато різних обставин. Але очевидно, що злочин є тяжким. Здається, від семи до 12 років позбавлення волі передбачає санкція ч. 5 ст. 191 Кримінального кодексу (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою), по якій може фігурувати в тому числі й колишній співвласник ПриватБанку. Це залежить від багатьох факторів, але це досить реально, згідно із Кримінальним кодексом», – заявив Р. Рябошапка (URL: <https://gordonua.com/news/politics/ryaboshapka-kolomoyskomu-po-delu-privatbanka-mozhet-grozit-ot-semi-do-12-let-tyurmy-1494054.html>. 2020. 4.04).

За словами голови ради Національного банку України Б. Данилишина, у судах розглядається близько 600 справ щодо ПриватБанку. Настільки це відповідає дійсності, покаже час, але велика група депутатів від «Слуги народу» не голосувала ні за цей закон, ні за земельний закон. Лише завдяки фракціям «Європейська солідарність» і «Голос» вдалося прийняти законопроекти. Як зазначив П. Порошенко, жоден інвестор, жодна міжнародна фінансова організація не вкладатиме гроші в Україну, якщо буде ризик, що ці гроші виведуть через механізми компенсації колишнім власникам збанкрутілих банків. «Фракція “Європейська солідарність” голосуватиме за так званий банківський закон, який є головною умовою продовження співпраці України з МВФ. Ми, безумовно, прийняли рішення підтримувати банківський закон, який гарантує захист інтересів платників податків. Бо ніхто, жоден інвестор світу, жодна міжнародна фінансова організація не надасть Україні кредити, фінансову допомогу, якщо буде ризик, що ці гроші – гроші світових платників податків – будуть виведені з України через механізми компенсації колишнім власникам збанкрутілих банків усупереч рішень міжнародних аудиторів, усупереч рішень судів. Безумовно, “Європейська солідарність” стоятиме на захисті національних інтересів держави та українських громадян», – наголосив П. Порошенко (URL: <https://prm.ua/mi-pidtrimuyemo-bankivskiy-zakon-bo-vin-zahishhaye-interesi-platnikiv-poroshenko>. 2020. 30.03).

За його словами, саме завдяки оздоровленню банківської системи, яке відбулося після 2014 р., сьогодні фінансовий сектор країни має запас міцності. «Я хочу наголосити, що навіть ті страшенні випробування, які сьогодні життя посиляє фінансово-банківській системі країни, демонструють, що банківська система сьогодні перебуває в здоровому вигляді. Усі кроки,

які робилися в 2014–2019 рр., очистили банківську систему від проблемних кредитів, які становили до 80 %, і ці гроші в більшості були розкрадені власниками банків. Ми на сьогодні демонструємо, що ми здатні протидіяти викликам, які є», – зазначив П. Порошенко.

У свою чергу інвестиційний банкір С. Фурса вважає, що за «антиколомойський» закон не голосували люди президента РФ В. Путіна та олігарха І. Коломойського. «ОПЗЖ голосували проти (“антиколомойського” закону), тому що вони бажають наблизити дефолт, бо вони працюють на В. Путіна. ОПЗЖ працюють чисто на Путіна. Путіну вигідний дефолт в Україні, тому вони не голосували. Також не голосували люди Коломойського, бо на те вони й люди Коломойського, щоб відстоювати його інтереси, а не Української держави. А є Юлія Володимирівна. І вона така багатовекторна. Ми знаємо, що вона і Путіну приємно робила (газовий контракт), але й з Коломойським вона дружить. Юлія Володимирівна як завжди, вона скрізь», – заявив С. Фурса (URL: <https://prm.ua/za-antikolomoyskiy-zakon-ne-golosovali-lyudi-putina-ta-kolomoyskogo-ekspert>. 2020. 31.02).

На думку експертів, В. Зеленському вдалося досягти бажаного навіть усупереч багатьом представникам фракції «Слуга народу», яка втрачає монолітність і виходить з-під контролю Президента. «Експерти називають тектонічним зрушенням у політиці В. Зеленського. Президент нарешті перестав орієнтуватися на свій рейтинг і сповзати в бік інтересів мільярдера І. Коломойського, узявшись за збільшення співпраці із західними партнерами. І з цієї дороги йому, з огляду на все, уже не звернути, якщо Зеленський не хоче довести країну до ручки. Навіть три екстрені засідання ВР не замінять собою структурних реформ, які Україна дуже потребує. Адже дефіцит держбюджету цього року може вирости із планованих 2 ВВП до 10 %, за підрахунками Центру економічної стратегії (ЦЕС). ВВП країни зараз дорівнює 135 млрд дол. Європейська бізнес-асоціація оцінює потребу в екстреному фінансуванні на рівні 10–13 млрд дол. (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/antikolomoyskiy-zakon-i-mvf-dopomozhut-uniknuti-krizi-eksperti-novini-ukrajini-50079565.html>. 2020. 2.04).

На думку експертів, це досяжна цифра, і все в руках В. Зеленського та його партії «Слуга народу». МВФ, за попередніми домовленостями, згоден надати Україні до 8 млрд дол., а ще якимось фінансування можна залучити у Світовому банку і Європейському Союзі. Однак ті очікують від України одного: структурних реформ. «Позитивним є те, що В. Зеленський у цій ситуації обрав Україну та її інтереси, а не інтереси Коломойського», – наголосив В. Дубровський, старший економіст експертного центру Case Ukraine.

На його думку, ухвалення законів про банківський ринок і про ринок землі, а також призначення ліберального міністра фінансів С. Марченка мають стати початком масштабної програми порятунку України від кризи. Подібну думку висловив і політолог В. Фесенко, який зазначив, що вибору

просто немає, В. Зеленський це прекрасно розуміє. Він нормально ставиться до теми співробітництва із МВФ, хотів поторгуватися, але не вдалося.

За словами експертів, на кону 5 млрд дол. на покриття дефіциту державного бюджету. Їх Україна може отримати до кінця року. МВФ очікує від української влади прийняття в другому читанні «банківського» закону, секвестру держбюджету й адекватної реалізації земельної реформи. Про це 4 квітня заявив офіційний представник фонду в Україні Й. Лунгман (URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/byudjet-antikolomoyskiy-zakon-normalnyu-rupok-zemli-mvf-dal-naputstvie-rade>. 2020. 4.04). За його словами, у фонді вітають підтримку парламентом України в першому читанні законодавства, спрямованого на посилення основ реструктуризації банків, і очікують його остаточне ухвалення. Також очікують прийняття змін до бюджету на 2020 р., які допоможуть владі дати відповідь на надзвичайні виклики, що виникли внаслідок пандемії COVID-19.

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Ринок землі – відкрито! Експертний дискурс і прогностичні оцінки

В Україні майже 20 років діяв мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Однак 30 березня поточного року на позачерговому засіданні Верховна Рада України вночі остаточно в другому читанні прийняла закон, який припиняє дію мораторію і відкриває ринок землі. Це рішення при необхідному мінімумі в 226 голосів підтримали 259 депутатів.

Президентська фракція «Слуга народу» не змогла б самостійно прийняти цей закон (чисельність фракції становить 247 депутатів, але підтримали документ тільки 206), проте «за» також проголосували опозиційні «Європейська солідарність» колишнього Президента України П. Порошенка та «Голос» музиканта С. Вакарчука. Противники продажу землі, включно із «Батьківщиною» Ю. Тимошенко, обіцяють оскаржити рішення про продаж землі в Конституційному Суді України. Вони також стверджують про фактичний розкол парламентської більшості у Верховній Раді та оформлення коаліції в складі партій «Слуга народу», «Європейська солідарність» та «Голос» (URL: <https://www.svoboda.org/a/30521798.html>. 2020. 1.04).

Проте Верховна Рада ухвалила зміни до Земельного кодексу й інших нормативних актів, які скасовують мораторій на продаж землі аграрного призначення і роблять земельний ринок можливим. Відповідно ринок землі запускатиметься в кілька етапів:

– з 1 липня 2021 р. отримають право купувати землю (аграрного призначення) лише громадяни України як фізичні особи. Однак один українець має право володіти одночасно не більше ніж ста гектарами. Однак

тут не враховується та земля, якою громадянин володів до набуття чинності цього закону;

– з 1 січня 2024 р. купувати сільськогосподарську землю матимуть право як прості українці, так і юридичні особи. Проте за умови, що серед їхніх кінцевих власників є лише громадяни України, українські територіальні громади або держава. Збільшується й кількість землі, якою може володіти одна людина: до 10 тис. га.

Якщо йдеться про юридичну особу, то площа землі в її власності «не може перевищувати загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності всіх її учасників, але не більше від десяти тисяч гектарів».

У разі схвалення на референдумі, землю зможуть купувати іноземці. Зокрема, купуватимуть землю також юридичні особи, серед засновників/бенефіціарів яких є іноземні громадяни. Також іноземці й особи без громадянства зможуть набувати частку або членство в юридичних особах, які вже мають землі аграрного призначення. Також володіти землею сільськогосподарського призначення можуть: держава, територіальні громади, банки.

Ще одна новація: держава може допомогти тобі купити землю, особливо якщо ти – фермер. Закон доручає Кабміну розробити порядок підтримки громадян та юридичних осіб, які хочуть купити землю, зокрема – підготувати нормативну базу для створення фонду розвитку сільських територій, одне із завдань якого підтримка малих і середніх сільгоспвиробників.

Закон про ринок землі встановив обмеження: ціна, за якою купують і продають ділянку сільськогосподарського призначення, не може бути меншою, ніж її вартість за нормативно-грошовою оцінкою. Ця вимога діє до 2030 р.

Якщо людина або юридична особа придбала, виміняла чи успадкувала більшу земельну площу, ніж передбачає закон, – ділянки, придбані з порушенням ліміту, конфіскують. Так само підлягає конфіскації земля, якщо її прямо чи опосередковано, наприклад через частку в юридичній особі, придбав іноземець, а референдум про продаж землі громадянам інших держав ще не відбувся.

Закон має перелік юридичних і фізичних осіб, які в жодному разі не мають права купувати (чи в інший спосіб отримувати у власність) землю аграрного призначення. Не допускаються на ринок землі: громадяни країни-агресора і юридичні особи, в яких вони є бенефіціарами; особи, пов'язані з терористичною діяльністю; юридичні особи, співвласником яких є іноземна держава; компанії, чії власники зареєстровані в офшорах або чи їх бенефіціарів наразі неможливо встановити; люди чи компанії, які перебувають під санкціями (за Законом України «Про санкції»), або особи, пов'язані з ними; юридичні особи, пов'язані з компаніями і конкретними людьми, зареєстрованими в державах, які входять до «чорного

списку» Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей. Ідеться про держави, які відмовляються співпрацювати для протидії відмиванню злочинних доходів: зокрема, це Іран і Північна Корея.

Не можуть продаватися (змінювати власника) землі сільськогосподарського призначення: якщо вони в державній чи комунальній власності; якщо вони розташовані на тимчасово окупованих територіях на Донбасі або в Криму. Закон робить виняток лише для передачі такої землі в спадок. Всі інші угоди й довіреності, укладені в період окупації, вважаються недійсними; якщо земля перебуває ближче ніж за 50 км від державного кордону, її не мають права купувати іноземці або юридичні особи з іноземними засновниками. Навіть у разі схвалення на всеукраїнському референдумі дозволу купувати землю іноземцям в Україні (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakon-pro-zemliu/30520775.html>. 2020. 1.04).

Зазначимо, що на проведенні земельної реформи в Україні наполягає Міжнародний валютний фонд, від фінансової допомоги якого залежна українська економіка, особливо нині – в умовах пандемії коронавірусу та кризи, що насувається. Глава МВФ К. Георгієва заявила декількома тижнями раніше, що відкриття ринку землі є одним з ключових умов виділення Україні нової кредитної лінії (URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/ukraina-poluchit-bolshe-deneg-chem-planirovalos-ranee-mvf-nazval-usloviya-i-zayavil-o-progresse-v-peregovorah>. 2020. 27.03).

Виступаючи в день прийняття закону в парламенті, глава держави В. Зеленський заявив про необхідність отримання допомоги МВФ. Кількома днями пізніше, під час телефонної розмови з генеральним секретарем ООН А. Гутеррішем, президент наголосив, що в найближчі тижні Україна підпише угоду про розширеній співпраці з МВФ. «Ми в постійному діалозі з Міжнародним валютним фондом. Упевнені, що найближчим часом знайдемо повне розуміння, і підпишемо меморандум про розширення програми. Паралельно ми ведемо переговори зі Світовим банком та іншими партнерами по фінансуванню в ці складні часи. Нам потрібні гроші на підтримку малого і середнього бізнесу та на підтримку нашої економіки», – цитує главу Української держави його прес-служба (URL: <https://www.president.gov.ua/ru/news/prezident-ukrayini-proviv-telefonnu-rozmovu-z-generalnim-sek-60477>. 2020. 2.04).

Головними опонентами ухвалення закону про продаж землі у Верховній раді виступили голова політради партії «Опозиційна платформа – За життя» (ОПЗЖ) В. Медведчук і лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко.

В ефірі телеканалу «112 Україна» В. Медведчук підкреслив: «Голосування Верховної Ради за законопроект, що дозволяє продаж української землі, викликає обурення, тому що виставляють землю на продаж на догоду Фонду Д. Сороса і зовнішнього управління. Те, що сьогодні відбувається, – це прагнення влади догодити цинічним вимогам МВФ щодо України. До речі, у той час, коли весь світ бореться з епідемією коронавірусу, тоді, коли бореться з коронавірусом і вся Україна. І ось МВФ знайшов

момент і поставив умову для влади, а влада взяла на чолі з паном Зеленським під козирок і виконує цю вказівку, щоб прийняти закон про банківську діяльність і, головне, закон про землю, закон про розпродаж землі, про розкрадання землі, закон про те, щоб посягнути на національне надбання, як це записано в Конституції, тобто на землю, яка належить усім громадянам України» (URL: <https://112.ua/politika/medvedchuk-vozmushhaet-chto-zemlyu-vystavlyayut-v-prodazhu-v-ugodu-fondu-sorosa-i-vneshnemu-upravleniyu-531163.html>. 2020. 31.03).

Голова фракції ВО «Батьківщина» Ю. Тимошенко також переконана, що «закон про землю обібрав українців до нитки». Вона підкреслила, що в законі закладена можливість придбання українських земель зарубіжними банками: «Не вірте нікому, що в цьому законі немає іноземців. Там прямо прописано, що власниками землі можуть бути іноземні банки. Іншими словами, в цьому законі вже заклали нашу землю, як мегаспекулятивний товар для іноземних банківських установ. І те, що зараз говорять, що там (у законі. – Прим. авт.) немає іноземців і треба проводити референдум – це прямий обман» (URL: <https://znaj.ua/ru/politics/303815-timoshenko-rozprovila-yak-obibrali-ukrajinciv-zakonom-pro-zemlyu> 202. 3.04).

Треба зазначити також і те, що дискусії про відкриття ринку землі з осені минулого року супроводжувалися в країні протестними акціями. Організаторами виступали Всеукраїнська аграрна рада, Асоціація фермерів і землевласників України та ін. (URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/protestujuschie-protiv-prodazhi-zemli-blokirujut-363291>. 2020. 14.01; https://lb.ua/news/2019/12/17/445057_10_oblastyah_ukraini_agrarii_snova.html. 2019. 17.12; URL: https://zik.ua/ru/news/2020/01/14/agrarii_vnov_protestuyut_protiv_prodazhi_zemli_954604. 2020. 14.01).

Крім того, під Верховну Раду 30 березня, коли нардепи проводили позачергове засідання, приїхали з протестом представники Національного корпусу на дев'яти автомобілях у супроводі поліції. Учасники акції вимагали, щоб Верховна Рада закрилася на карантин і не приймала закону про продаж землі (URL: <https://strana.ua/news/258216-natskorpus-priekhal-podradu-s-protestom-protiv-prodazhi-zemli.html>. 2020. 30.03).

Показово й те, що згідно з опитуванням Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), проведеним наприкінці лютого нинішнього року, 62 % українців проголосували б проти введення ринку землі в разі проведення відповідного референдуму. Підтримали б запровадження ринку землі сільськогосподарського призначення тільки 15 % опитаних (у листопаді й грудні 2019 р., за даними КМІС, кількість прихильників такої ініціативи становила 22 %) (URL: <https://www.svoboda.org/a/30521798.html>. 2020. 1.04).

При цьому варто нагадати, що запуск ринку землі ще на етапі його обговорення підтримували кілька великих українських і західних бізнес-

об'єднань: починаючи від «Європейської бізнес-асоціації» до «УСПП» й «Українського клубу аграрного бізнесу». Однак всі вони наголошують на тому, що земельна реформа не повинна бути «сирою» і має враховувати всі нюанси: від роботи земельного кадастру до політики захисту ґрунтів (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakon-pro-zemliu/30520775.html>. 2020. 1.04).

На цьому тлі треба підкреслити, що в експертних колах прийняття цього закону сприйняли далеко неоднозначно. Хоча переважно фахівці вказували, що це рішення Верховної Ради – величезний і серйозний крок, який означає перехід України до сім'ї цивілізованих держав (URL: <https://www.svoboda.org/a/30521798.html>. 2020. 1.04), однак існують і більш обережні й критичні точки зору. Так, експерти звертають увагу на таке:

1. Не вчасно... Одночасно одні експерти вважають прийняття закону вкрай позитивним рішенням, інші – несвоечасним. На їхню думку, гіршого часу для запуску закону й придумати було б важко. Так, на думку експерта інституту Growford O. Куца, будь-який законопроект потрібно розглядати в контексті того часу, в якому він ухвалюється.

За словами експерта, сьогодні ми вже увійшли в кризу, яка триватиме декілька років. «Всі активи коштуватимуть копійки, і в цих умовах Україна відкриває ринок землі, хоча будь-яка держава захищала б свої активи. Ми бачимо повну дезорганізацію держуправління й відсутність стратегії. Тільки-тільки пролунала заява про те, що ми відмовляємося від приватизації, як ми здійснюємо абсолютно нелогічний хід і відкриваємо ринок свого базового активу – землі. Як мінімум, його потрібно було призупинити до моменту стабілізації світових ринків», – вважає експерт (URL: <https://kp.ua/economics/663889-zakon-o-rynke-zemly-cheho-ozhydat-fermeram-ynvestoram-y-ahrokholdynham>. 2020. 31.03).

2. Вартість землі. Деякі спеціалісти побоюються, що наприклад, в умовах кризи цей закон призведе до продажу селянами своїх паїв дешевше, ніж це було б за інших умов.

Крім того, в експертних колах зазначають, що оптимальну ціну власники паїв отримати не зможуть через те, що штучно обмежений попит на землю. До 2024 р. землю не зможуть купувати юридичні особи, нерезиденти для формування великих земельних масивів – що для України надзвичайно доцільно, враховуючи ведення сільського господарства в центрі й на півдні України, де ідеальні умови для вирощування зернових культур, здатних конкурувати з всесвітньо відомими виробниками (<https://www.svoboda.org/a/30521798.html>. 2020. 1.04).

Крім того, експерти побоюються, що спекулятивні скупки сільгоспземлі для перепродажу можуть призвести до того, що землю перестануть обробляти. «Ринок буде сірим, адже не всі, хто купуватиме, займатимуться фермерством, а скоріше куплять на всякий випадок з метою перепродажу і чекатимуть збільшення ціни на неї», – зауважує експерт із земельних питань Українського клубу аграрного бізнесу Е. Юрченко (URL: <https://www.dw.com/ru>. 2020. 31.03).

3. Сам по собі запуск ринку землі в Україні є позитивом, але ухвалений закон є дуже «сирим», через це інвестиції в Україну не придуть, вважають експерти. Так, заступник директора ProAgro Information Company М. Колесник зазначила: «Те, що ринок землі нарешті прийнято, – це позитив. Усе решта, я б сказала, радше негативні правки. По-перше, відтермінування на дуже довгий строк суттєво знизить економічний ефект, а також дає змогу скоригувати ухвалений закон у будь-який бік. По-друге, заборона на продаж державної землі говорить лише про те, що є зацікавлені особи, які мають на цю землю великі плани» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakon-pro-zemliu/30520775.html>. 2020. 1.04).

Схожої думки дотримується й старший партнер в EUCON Legal Group А. Мирошниченко. На його думку, відстрочка вступу в силу закону до 1 липня – абсолютно не виправдана, як і обмеження кола покупців і площі земель в одні руки на першому етапі. «Ці обмеження призведуть до блокування приходу інвестицій в аграрний сектор, подальшого домінування екстенсивного зернового господарства, консервації низьких цін на землю й низьких ставок орендної плати», – переконаний він.

У тому що обмеження на продаж земельних ділянок не сприятимуть їх прозорому використанню переконаний і член правління Спілки землевпорядників України А. Мартин. Він бачить потенційні проблеми і в обсязі можливого придбання землі до 2023 р. «Це буде стримувати інвестиції й обмежити можливості деяких фермерів і власників сільськогосподарських підприємств у трансформації земельного банку з оренди у власність», – пояснив він (URL: <https://minfin.com.ua/2020/04/02/42761422>. 2020. 2.04).

4. Експерти впевнені, що великих інвестицій не буде ще й тому, що нинішні технології дозволяють вирощувати картоплю хоч у Єгипті, хоч у Саудівській Аравії. Ось думка політолога та економіста О. Дудчака: «Україну перетворюють, по суті, в територію, де буде вирощуватися корм для найбільш відсталого частини земної кулі. Тут є територія, тут вже є дешева робоча сила, і тут можна виробляти з ГМО, використовувати будь-які технології, робити пластмасову картоплю. Скоро ще настигне така штука, як угода про асоціацію з Євросоюзом. У перспективі ймовірніше заборонять виробництво огірків і помідорів на присадибних ділянках». На його думку, іноземцеві «фіолетово, як себе почуватимуть місцеві аборигени, що з ними буде, які роги в них повиростають від цієї ГМО-продукції й т. д.», – настільки категоричний у своїх думках О. Дудчак (URL: <https://ukraina.ru/exclusive/20200401/1027234999.html>. 2020. 1.04).

5. Особливості консолідації. Експерти вважають, що можливість передачі орендарям переважного права викупу землі іншим особам може призвести до появи певних схем концентрації землі. Якщо власник захоче продати свій пай, а виробник не матиме права його придбати, то орендар передасть переважне право іншій особі з метою викупу. «Якщо холдинг не бажає викупити пай, то таке переважне право буде передаватися (продаватися) спекулятивним інвесторам для подальшого перепродажу.

Найвірогідніше орендарі будуть мати попередні угоди із спекулятивними інвесторами і стануть фактичними продавцями паїв», – зазначає економіст Д. Нізалов (URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/03/31/658748>. 2020. 31.03).

Експерти вказують, що в законі немає обмежень щодо концентрації землі в одних руках на рівні області, ОТГ. Тобто, існує ймовірність, що одна особа зможе викупити всі землі в межах однієї ОТГ і це може зробити громаду залежною від однієї компанії.

6. Аналітики впевнені, що з прийняттям закону в Україні відійде в минуле порушення базових прав приватної власності, коли в людини власність начебто і є, але розпоряджатися нею не можна. Водночас інвестиційний банкір С. Фурса називає прийнятий закон про ринок землі «історією про втрачений шанс» України. За його словами, основний ефект від земельної реформи повинен був укладатися в прирості банківського кредитування, яке б привело до масштабного інвестування в агросектор. Однак, на його переконання, українські агроолігархи через своїх лобістів у Верховній Раді вихолостили закон і земельну реформу. «Кого банки зможуть кредитувати тепер? Пули фізичних осіб, кожен по 100 гектарів? У результаті якщо й будуть кредити, то мінімальні. Не кажучи вже про те, що заборона купувати землю іноземцям відсікає іноземні інвестиції, які нам начебто й потрібні», – написав банкір на своїй сторінці в Facebook. С. Фурса вважає, що прийнятий закон про відкриття ринку землі в Україні не можна назвати повноцінною реформою (URL: <https://www.dw.com/ru>. 2020. 31.03).

Експерти одностайні: в найбільшому програші опиняться фермери. За словами економіста А. Мартинюка, без кредитування їм не вижити, але яке може бути кредитування в умовах кризи? «Нас чекає тотальне зuboжіння населення, у фермерів не буде грошей навіть на паливо і добрива, а через рік ми опинимося на економічному дні – тоді взагалі ніяких грошей не буде, – погоджується експерт інституту Growford О. Куц. – І важко розраховувати, що фермери стануть на останні гроші купувати землю. Раніше вони розраховували на власні кошти і на допомогу держави, але сьогодні все це в минулому: власна “подушка ліквідності” йде на виживання, а на компенсації процентних ставок з боку держави в умовах кризи розраховувати не доводиться». (URL: <https://kp.ua/economics/663889-zakon-o-rynke-zemly-cheho-ozhydat-fermeram-ynvestoram-y-ahrokholdynham>. 2020. 31.03).

7. «Зовнішнє управління». Привертає увагу й потребує інформаційної реакції й коментар доктора економічних наук, професора, заслуженого економіста України, народного депутата п'ятого-шостого скликань О. Плотнікова, який вважає прийняття «під покровом ночі» закону про відкриття ринку землі сумнівним з будь-якої точки зору. На його думку, «згідно з опитуваннями, близько 80 % українців не схвалюють продаж землі. Але їх не почули. Як не почули і тих парламентаріїв, які говорили про численні порушення регламенту, – зазначає експерт. – Усі три гілки нинішньої влади пішли шляхом виконання жорстких рекомендацій МВФ,

незважаючи навіть на ситуацію з коронавірусом та карантинном. Фактично діюча влада підтвердила своє беззаперечне підпорядкування нашим закордонним партнерам. Так що можна з жалем визнати – у нас зовнішнє управління» (URL: <https://comments.ua/news/politics/domestic-policy/649672-gynok-zemli-o-posledstviyah-skandal-nogo-zakona.html>. 2020. 31.03). І це, за словами О. Плотнікова, куди страшніше, ніж можливі економічні наслідки від відкриття ринку землі, підрахувати які поки неможливо.

Проте одразу ж треба нагадати, що у світі є чимало прикладів, коли запуск ринку сприяв економічному успіху, як це сталося в США чи Канаді, де встановлена власність на землю. У Євросоюзі купувати та продавати землю також можуть як громадяни власних країн, так й іноземці (переважно), це нормальна практика. Утім, на ділі угоди укладаються не так часто – покупка землі складна через вимоги до аграрія, його місця проживання й гарантій дотримання екологічних стандартів.

Однак ринок землі в європейців відкритий і ліберальний, а сільське господарство відрізняється продуктивністю, впровадженням високих технологій і дбайливим ставленням до землі. Подивимося на німців. У них домінують середні сімейні ферми та великі корпоративні. Попит на землі збільшується, а в східній Німеччині і зовсім 49 % земель перебуває в приватній власності.

В українському випадку привертає увагу таке: закон про введення ринку землі прогнозовано принесе користь усім його учасникам – як пайовикам, так й орендарям. Норма в 100 га в одні руки (на першому етапі реформи) і державна допомога малому і середньому аграрієві для купівлі землі – це кроки назустріч невеликим виробникам аграрної продукції.

Право українців давати землю в заставу та право банків на землю – це одна з важливих норм для кращого кредитування аграріїв. При цьому МВФ, а разом з ним й інші міжнародні донори, оцінюють ринок землі в Україні як потужний стимул для розвитку економіки. Поступки, на які пішов Міжнародний валютний фонд, – це поетапний запуск ринку і відтермінування кожного з етапів. Натомість Україна попередньо домовилася про збільшення кредитної програми МВФ.

В умовах економічної кризи й карантину в Україні триває падіння економіки й паралельно зростає дефіцит бюджету. Отже, у цих умовах продовження співпраці з МВФ є найкращим запобіжником від поглиблення кризи. Паралельно український уряд може отримати від МВФ цільову допомогу на протидію коронавірусу і його наслідкам, а президент В. Зеленський має змогу виконати свої обіцянки щодо фінансової підтримки пенсіонерів і всіх інших громадян, які потерпають від карантину.

Чи зможуть іноземці купувати українську землю стане відомо лише після референдуму, який може відбутися в 2023–2024 рр. Повноцінно ринок землі почне діяти лише починаючи з 2024 р., коли можна буде купувати вже великі ділянки – до 10 тис. га землі, і не тільки фізичним, а і юридичним

особам. Проте нинішнє рішення Верховної Ради, безумовно, стане помітним кроком в історії сучасної України.

О. Ворошилов, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Пандемія коронавірусу: ситуація у світі та Україні

Коронавірус в Україні та світі продовжує активно поширюватися. У зв'язку з цим уряди країн посилюють карантин та вводять надзвичайну ситуацію, а пік поширення COVID-19 прогнозується на 14–15 квітня.

Група вчених із лондонського Імперського коледжу дійшла висновку, що якби людство не вжило заходів, від коронавірусної хвороби COVID-19 могло б померти 40 млн осіб.

Станом на ранок 7 квітня жертвами коронавірусної інфекції у світі стало майже 75 тис. осіб. Лідирує за числом смертей, як і раніше, Італія (понад 16,5 тис. померлих), до якої наближається Іспанія (майже 13,5 тис.), на третє місце вийшли Сполучені Штати Америки (понад 10 тис. смертей). Майже 9 тис. осіб померли у Франції, майже 5,5 тис. – у Великій Британії, свідчать дані Університету Д. Гопкінса (США).

Захворювання діагностовано в понад 1 млн 348 тис. осіб у всьому світі. Найбільше інфікованих у США – понад 368 тис. В Іспанії – майже 137 тис. випадків хвороби, в Італії – понад 132,5 тис., у Німеччині – понад 103 тис., у Франції – майже 99 тис.

Одужали у світі від COVID-19 понад 277 тис. 400 осіб. Як і раніше, найбільше людей відновилися від коронавірусної інфекції в Китаї – понад 77 тис., в Іспанії таких понад 40 тис., у Німеччині – 28,7 тис., в Ірані – понад 24 тис., в Італії – майже 23 тис.

В Україні на 9:00 7 квітня зафіксовано 1 тис. 462 випадки коронавірусної хвороби COVID-19, з них 45 – летальні. Про це повідомляє Міністерство охорони здоров'я у Facebook. «За даними Центру громадського здоров'я, станом на 9:00 7 квітня в Україні 1 тис. 462 лабораторно підтверджені випадки COVID-19, з них 45 летальних, 28 пацієнтів одужало. За добу було зафіксовано 143 нові випадки», – повідомили в МОЗ.

Наразі коронавірусна хвороба виявлена:

- Вінницька область – 77 випадків;
- Волинська область – 34 випадки;
- Дніпропетровська область – 15 випадків;
- Донецька область – 10 випадків;
- Житомирська область – 11 випадків;
- Закарпатська область – 38 випадків;
- Запорізька область – 41 випадок;
- Івано-Франківська область – 160 випадків;
- Кіровоградська область – 53 випадки;
- Київ – 253 випадки;

- Київська область – 97 випадків;
- Львівська область – 29 випадків;
- Луганська область – 3 випадки;
- Одеська область – 30 випадків;
- Полтавська область – 12 випадків;
- Рівненська область – 40 випадків;
- Сумська область – 51 випадок;
- Тернопільська область – 168 випадків;
- Харківська область – 1 випадок;
- Херсонська область – 13 випадків;
- Хмельницька область – 10 випадків;
- Чернівецька область – 247 випадків;
- Черкаська область – 62 випадки;
- Чернігівська область – 7 випадків.

Дані з тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької, Луганської областей та Севастополя відсутні.

Як поінформував головний санітарний лікар України В. Ляшко під час брифінгу 5 квітня, серед померлих від коронавірусу в нашій країні більшість становлять жінки (65,6 %). Крім того, 84,4 % летальні випадки – це люди, яким за 50 років. Серед пацієнтів, які молодші 50 років, зафіксовано п'ять смертей. Вісімдесят чотири відсотки померлих мали важкі серцево-судинні захворювання, цукровий діабет, новоутворення, захворювання нирок і легень.

У МОЗ прогнозують, що пік захворюваності на коронавірус може припасти на 14–15 квітня. Це в тому випадку, якщо не буде дотримання суворих карантинних норм. Зокрема, поширення інфекції може призвести до масового надходження важких хворих у лікарні та зростання негативних наслідків, у тому числі летальних.

Треба зазначити, що у зв'язку з поширенням коронавірусу в країні Кабінет Міністрів прийняв рішення посилити карантин. Так, із 6 квітня у всіх громадських місцях в Україні посилять обмеження, щоб запобігти поширенню коронавірусної інфекції. Заходи діятимуть до 24 квітня. Зокрема, забороняється перебувати в громадських місцях без маски або респіратору; пересуватися групою з понад двох людей, крім випадків службової необхідності та супроводу дітей; перебувати в громадських місцях дітям до 14 років без супроводу дорослих; відвідувати парки та інші зони відпочинку, крім виходу собак у супроводі однієї людини і в разі службової необхідності. За порушення правил карантину передбачено штраф від 17 до 34 тис. грн.

Крім того, мер Києва В. Кличко допускає, що в разі погіршення епідемічної ситуації в Києві можуть заборонити рух приватного транспорту: «У випадку, якщо в нас розповсюджуватиметься ця хвороба достатньо сильно, якщо ми побачимо кратне збільшення, для того щоб не було інфекційного вибуху, де можуть бути інфіковані тисячі чи десятки тисяч людей, ми однозначно будемо приймати більш жорсткі правила та можемо

припинити взагалі пересування вулицями нашого міста для приватного транспорту».

В. Кличко зазначив, що влада повинна прораховувати можливий «поганий сценарій», від якого на сьогодні страждають США, Італія та Іспанія, і не робити тих помилок, які було зроблено іншими містами чи муніципалітетами.

У Чернівецькій області, яка є другою після Києва за кількістю виявлених випадків захворювання, влада також вводить суворі обмеження. Зокрема, як повідомив у Facebook голова Чернівецької ОДА С. Осачук, він попросив мешканців Буковини 41 год не виходити з дому. Влада вирішила продезінфікувати вулиці та в цей період (з 13:00 4 квітня до 6:00 6 квітня) ввести в регіоні «режим максимального обмеження будь-якого переміщення людей». Усім людям рекомендували до 13:00 «придбати необхідні продукти харчування з розрахунком на дві доби».

Водночас місцеві ЗМІ повідомляють, що після заклику С. Осачука люди масово вийшли до магазинів і на ринки, аби придбати необхідні товари на майже дві доби. Унаслідок цього утворилися чималі черги. Більшість людей були в масках, але дистанції дотримувалися не всі.

Також МОЗ затвердив єдиний державний протокол лікування для хворих на COVID-19. Про це у відеозверненні повідомив міністр охорони здоров'я М. Степанов. «Зараз усі медики країни отримують чіткий алгоритм лікування хворих. На жаль, від цього вірусу немає щеплення чи ліків. Щобільше, не застрахований ніхто і захворіти може кожен. Але багато країн, які зіткнулися з цим невидимим ворогом раніше за Україну, уже мають ефективні напрацювання в боротьбі з хворобою, спричиненою новим коронавірусом. І ми встановили стандарт лікування, який базується на досвіді цих країн», – зазначив він.

Також 5 квітня міністр охорони здоров'я України М. Степанов пообіцяв розв'язати найближчим часом проблему забезпечення засобами захисту в лікарнях, які приймають інфікованих коронавірусом, – створено загальну базу цих медустанов.

Під час прямого включення на телеканалі «1+1» 5 квітня ввечері міністр прокоментував ситуацію зі звільненням медиків і скаргами на брак засобів захисту, назвавши пріоритетом своєї роботи на посту глави відомства забезпечення медперсоналу всім необхідним. «Сьогодні я провів нараду, і вже створена загальна база в країні, стосовно кожної з 242 лікарень, які визначені для боротьби з коронавірусом. Усі їхні потреби, усе, що у них є в залишках, коли і що їм треба поставляти (контролюється. – Прим. авт.)», – наголосив М. Степанов.

За його словами, практично через день прилітають літаки з Китаю із засобами захисту для медиків. «Одразу все це роз'їжджається по лікарнях, – додав він. – Мій пріоритет – створити лікарням умови, щоб вони були максимально захищені. Упевнений, що мені це вдасться, я це зроблю. Але поступово, кілька днів – і ми будемо нарощувати і нарощувати захист».

Окремо треба зупинитися на питанні тестування на коронавірус. «Є просте повідомлення для всіх країн, які борються з пандемією: тестуйте, тестуйте, тестуйте». Таке звернення написав у своєму Twitter генеральний директор ВООЗ, доктор Т. Гебрейесус.

Проте нині протестувати всіх неможливо – у світі існує дефіцит тестів. Хоча вже на сьогодні існують приклади, коли повсюдне тестування допомогло зупинити COVID-19. Так, попри катастрофічну ситуацію в Італії, північ якої палає від коронавірусу, один невеликий муніципалітет зміг стримати спалах саме завдяки масштабному тестуванню. Тести зробили всім мешканцям муніципалітету Во, що біля Венеції. Зокрема, і людям без симптомів. Це дало змогу ізолювати їх до того, як вони проявили ознаки захворювання, та зупинити поширення вірусу.

Експеримент стався випадково. Влада дуже емоційно зреагувала на першу смерть від коронавірусу та «з переляку» перевірила всіх. З таким підходом за 14 днів вдалося зупинити хворобу, а рівень одужання становив 100 % серед тих, хто був інфікований.

Заклик до щонайширшого тестування почула й українська влада. З Китаю 23 березня прилетів літак з 21 т медичних товарів, необхідних для боротьби з коронавірусом. Серед іншого на борту були й тести для діагностики COVID-19.

Головний державний санітарний лікар В. Ляшко налаштований оптимістично. Він говорить, що наразі в Україні працює 28 лабораторій, здатних проводити понад 200 досліджень на добу кожна. У разі потреби МОЗ залучатиме приватні лабораторії та перепрофільовувати ветеринарні й ВІЛ-лабораторії.

«При наявності тест-систем ми здатні протестувати все населення країни за один місяць», – стверджує В. Ляшко. В ефірі ток-шоу «Свобода слова» він запевнив, що в Україні можуть проводити 30 тис. тестів на тиждень, але такої потреби немає. «Україна готова проводити зараз 30 тис. тестувань на тиждень. У подальшому заплановано заходи і є стратегія розвитку тестувань, яка дозволить проводити 80 тис. тестувань на тиждень», – сказав В. Ляшко. Він зазначив, що в Україні немає потреби проводити більше ніж 1 тис. тестувань на день.

Водночас амбітні плани головного державного санітарного лікаря викликають сумніви. І ось чому. За даними екс-міністра Кабінету Міністрів Д. Дубілета, в Україні проживає 37 млн осіб. Щоб протестувати їх усіх за місяць, потрібно проводити 1,24 млн тестів по всій країні щоденно. Одна лабораторія може робити приблизно 200 досліджень на коронавірус на добу. Тобто щоб вкластися в місяць, нам потрібно 6 тис. 214 лабораторій. За словами самого В. Ляшка, наразі в Україні їх працює 28, тобто в 221 разів менше, ніж потрібно. Хоча МОЗ й обіцяє залучати приватні лабораторії та перепрофільовувати інші, проте зробити це за місяць майже нереально.

На тлі поставок тестів із Китаю викликає подив внутрішня ситуація в Україні. Учених Інституту молекулярної біології і генетики НАН, серед яких

були розробники українських тест-систем для виявлення коронавірусу, відправили у відпустку за свій рахунок. Пояснили це «недофінансуванням». «На сьогодні співробітниками інституту розроблена, вироблена і повністю готова для використання високоточна тест-система для діагностики коронавірусу COVID-19. Ця тест-система пройшла реєстрацію в Україні та являє собою готовий до використання набір для кількісної полімеразної реакції (ПЛР)», – ідеться в прес-релізі НАН.

Після хвилі обурення в науковій спільноті щодо недофінансування на сторінці Інституту молекулярної біології та генетики НАН з'явилося повідомлення, що перші виготовлені партії тест-системи для діагностики коронавірусу COVID-19 (на 600 аналізів) інститут передав для використання Житомирському обласному лабораторному центру МОЗ України та до Центру громадського здоров'я (ЦГЗ) МОЗ України в Києві. «На цей час НАН України з великою затримкою (24.03.2020) отримала лише незначне фінансування на роботи зі створення і виробництва тест-систем. Президія академії веде інтенсивні перемовини з урядом відносно фінансування для виробництва наступних партій», – ідеться в повідомленні.

За словами співробітників ЦГЗ, їм була передана лише одна тест-система на 96 досліджень. Чи було ці тест-системи схвалено референс-лабораторією та наскільки вони точні, на сьогодні невідомо.

Треба також зазначити, що майже всі постачальники тестів перепродають китайську продукцію. Та, попри дефіцит, вибір є. Загалом, інформує «Українська правда», вона нарахувала 26 компаній, які в Україні зареєстровані як офіційні представники чи безпосередньо виробники різних видів тестів на новий вірус. Деякі з них отримали сертифікати ще в лютому. Серед цих компаній 17 продають продукцію з Китаю, п'ять – українські розробники. Ще по одній фірмі продають тести з Італії, Південної Кореї та США.

Але це саме ті, хто зареєстрований як виробник чи офіційний представник виробника. Коло постачальників – ще ширше.

Українські компанії роблять тести обох видів. У МОЗ інформували, що в Україні вже три виробники ПЛР-систем, продукцію двох із них уже випробовує вірусологічна лабораторія інституту Національної академії наук. «Найближчим часом ми вийдемо на серійне виробництво, у держави є кошти на закупівлю тест-систем», – зазначив головний державний санітарний лікар України В. Ляшко.

Що ж стосується економічної проблематики, то через епідемію коронавірусу і світову економічну кризу уряд України оновив макропрогноз у рамках підготовки проекту правок до Держбюджету на 2020 рік. Зокрема, макропрогноз інфляції погіршили з 5,5 до 8,7 %, а середньорічного курсу гривні – з 27 до 29,5 грн/дол. «При розробленні змін до Держбюджету уряд оновив макроекономічний прогноз. На засіданні Кабміну затвердили нові цифри. Можливо, не всіма цифрами ми задоволені, але вже в другому півріччі очікуємо поліпшення економічної ситуації», – поінформував

Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль. За його словами, фахівці Мінекономіки в процесі підготовки нового прогнозу провели ряд консультацій з експертами Мінфіну, НБУ, МВФ, а також незалежними аналітичними організаціями.

Д. Шмигаль також зазначив, що номінальний ВВП прогнозується на рівні 4 трлн грн, тоді як раніше він оцінювався в 4,51 трлн грн. До того ж погіршено прогноз безробіття з 8,1 до 9,4 %, а середньомісячної зарплати – з 12,5 тис. до 11 тис. грн, що з урахуванням інфляції відповідає рівню 2019 р.

Депутат фракції «Слуга народу» О. Василевська-Смаглюк підкреслила, що уряд в новому прогнозі очікує падіння ВВП на 3,9 %, тоді як нинішній бюджет побудовано на прогнозі його зростання на 3,7 %. При цьому вона додала, що дефіцит бюджету збільшено з 2,1 до 6 % ВВП, і такий його розмір узгоджено з МВФ.

Також повідомляється, що в Україні у зв'язку з карантинном закрилася майже третина підприємств, від 10 до 50 % персоналу позбулися роботи.

Крім того, в Україні у зв'язку з карантинном тимчасово призупинили свою діяльність 29 % вітчизняних компаній, тоді як 6 % повністю закрили свій бізнес. Такі дані отримала Спілка українських підприємців разом з Ukrainian Marketing Group під час соціологічного дослідження.

Деякі галузі бізнесу залишилися зовсім без доходів: це розважальний і транспортний бізнес. Ті компанії, які продовжують працювати, різко втрачають прибуток і скорочують штат співробітників.

Третина власників бізнесу, переважно мікрорівня, фіксують падіння доходів на 90–100 % із початку карантину. Ці ж підприємці звільнили до 50 % штату співробітників.

Власники малого та середнього бізнесу кажуть про зменшення доходів на 25–50 % порівняно з докарантинним періодом і вже звільнили від 10 до 25 % працівників. Наприклад, дохід українських ресторанів у зв'язку з карантинном лише за тиждень зменшився на 73 %.

При збереженні нинішніх тенденцій уже через три-чотири тижні закриються 10 % українських компаній. Через один-два місяці – ще 26 %. Разом за один-два місяці Україна втратить майже 40 % своїх бізнесменів. Якщо карантин буде продовжено в нинішньому вигляді, за три місяці в Україні збанкрутує 2/3 усієї сфери бізнесу.

Великі підприємства втрачають 10–25 % прибутків, там прогнозується скорочення штату на 25 % до кінця обмежувальних заходів.

Крім того, на ринку праці зменшилася кількість вакантних місць. За даними Work.ua, за два тижні вакансій стало менше в 1,8 раза. У 2,5 раза скоротилася кількість нових публікацій про пошук нових співробітників.

Більшість фахівців зазначають, що своєчасне запровадження карантину дало змогу істотно скоротити темпи поширення захворювання. Зокрема, у МОЗ заявили про те, що в Україні коронавірус поширюється повільніше, ніж у найбільш постраждалих від пандемії країнах. «Якщо ми подивимося статистику, за скільки країни проходять шлях від 100 до 1 тис. 200 осіб,

Італія пройшла цей шлях за шість днів, Іспанія – сім днів, у США – за вісім днів, Україна – понад дев'ять днів», – заявив під час брифінгу 5 квітня головний санітарний лікар України В. Ляшко.

Зазначається, що за останні кілька днів темпи поширення коронавірусу в Україні стабілізувалися та коливаються на рівні 130–160 нових зареєстрованих випадків щодня. Проте висловлюються й різко критичні оцінки із приводу діяльності влади в умовах пандемії. Зокрема, нардеп від «Слуги народу» О. Дубинський вважає, що посилення заходів карантину грубо порушує всі основні права громадян України та «перш за все саме найважливіше – право на життя і здоров'я». Він підкреслив, що посилення карантину «фактично кидає напризволяще мільйони людей, яким забороняється виходити на вулицю, але які не мають можливості бути забезпечені державою та органами місцевого самоврядування всім життєво необхідним в епідеміологічний період. Таким чином, Кабінет Міністрів замість того, щоб забезпечити державну підтримку людей у надзвичайній ситуації, здійснює не просто незаконні дії. Його посадові особи здійснюють кримінальні злочини, які майже напевно спричинять особливо тяжкі наслідки у вигляді загибелі значної кількості наших громадян і фактичного підриву конституційного ладу.

За всіма нормами нашого законодавства, у період епідеміологічної ситуації, центральні й місцеві влади зобов'язані за рахунок видатків відповідних бюджетів та позабюджетних фондів забезпечити громадян усіма необхідними засобами індивідуального захисту – від масок до антисептиків». За його словами, змушувати людей самим купувати засоби захисту за спекулятивними цінами – протизаконно та злочинно.

О. Дубинський підкреслює, що не заперечує необхідності жорстких карантинних заходів, проте «вищі державні чиновники злочинно ігнорують норми Конституції, Закону України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, Закону України “Про захист населення від інфекційних хвороб”».

У свою чергу співголова фракції «Європейська солідарність» І. Геращенко на своїй сторінці в соціальній мережі Facebook поінформувала, що «ЄС» не підтримує «маразматичні статті законів», які сьогодні дають змогу зловживати владою і проявляти свавілля під виглядом боротьби з епідемією. «Під час першої позачергової сесії, на якій обговорювали закони протидії коронавірусу, наша фракція виступила із застереженнями щодо норм про посилення повноважень МВС і поліції, надмірних штрафів і криміналізації недотримання карантину (саме карантину, а не самоізоляції). “ЄС” і на робочій групі, і в залі намагалася відбити ці норми, переконати колег, що ми усвідомлюємо необхідність карантинних заходів і самоізоляції для подолання пандемії, але ще більше усвідомлюємо ризики свавілля силових структур і узурпації влади в українських реаліях. Нам не вдалося збити ці поправки, на жаль, а наші застереження виявилися пророчими», – написала вона.

Погоджується з такою оцінкою і народний депутат із фракції «Європейська солідарність» В. Ар'єв. «Закрити, заборонити, штрафувати! Цей “совок” глибоко сидить у головах влади, незалежно від її прогресивності та новизни. Ще й посилаються на західні стандарти. Але, на відміну від цивілізованих країн, у нас з легкістю минають етап створення умов.

Штраф – крайня стадія. Там спочатку роблять усе можливе, щоб людина його уникла. Не можна користуватися спортивними і дитячими майданчиками? Огородити їх поліцейськими стрічками. Так само можна “запечатати” лавки в парках, щоб там не сиділи і штрафувати не за прогулянки, які зміцнюють імунітет, а за пікніки і здерті стрічки. Штраф за вихід без маски? А де її взяти? Написи на аптеках “Вхід без маски заборонено” і “Масок нет” стали прикладом безвиході», – написав В. Ар'єв на своїй сторінці в соціальній мережі Facebook.

Що ж стосується ставлення до цього питання громадян України загалом, то понад 50 % українців підтримують дії Президента України В. Зеленського в боротьбі з коронавірусом. Зокрема, як свідчать дані опитування Соціологічної групи «Рейтинг», яке проводилося в кінці березня, реакцію В. Зеленського на загрозу коронавірусу підтримує 56 % українців. Результати опитування було опубліковано на сайті групи 1 квітня.

За два тижні оцінка ефективності дій Президента в цьому напрямі зросла на 11 п. п. – у середині березня реакцію В. Зеленського підтримувало 45 % опитаних.

Відносно дій інших інститутів, то реакцію Міністерства охорони здоров'я на коронавірус ефективною назвали 38 % респондентів (+5 п. п.), Міністерства внутрішніх справ – 37 % опитаних (+9 п. п.), Прем'єр-міністра Д. Шмигала – 30 % (+1 п. п.).

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

«Из России с любовью»:

гуманітарна чи пропагандистська акція Кремля в Італії?

Пандемія коронавірусної інфекції, яка нині здебільшого спонукає країни до закриття кордонів і зосередження на власних проблемах, останнім часом почала слугувати тлом, на якому найбільші світові гравці намагаються просунути свої політичні інтереси та поліпшити міжнародний імідж. Саме в такому ракурсі була розцінена більшістю ЗМІ та експертів «гуманітарна допомога» Італії з боку Російської Федерації, яка викликала значний резонанс у світі.

Передумови, які уможливили цю «гуманітарну» акцію, почали складатися в Італії та Євросоюзі досить давно й набули прискорення через інтенсивне поширення коронавірусної інфекції. Епіцентром COVID-19 в Італії стала індустриальна Падуанська долина, що об'єднує Ломбардію, Венето та Лігурію, а політики, що обиралися від цих регіонів, послідовно

висловлюють відверто проросійську позицію. Зокрема, партія «Ліга Півночі», яка була у владі впродовж 2018–2019 рр., а також регіональні ради Ломбардії та Венето неодноразово критикували санкційний режим ЄС щодо РФ і, за інформацією ЗМІ, мали фінансову підтримку від російської влади.

З іншого боку, останнім часом в Італії зростає невдоволення Євросоюзом, адже ЄС не зміг оперативно надати економічну та протиепідемічну підтримку італійському уряду. Д. Конте звертався до Євросоюзу по допомогу з кризового фонду ЄС, який складає 500 млрд євро, і вже отримав 25 млрд. ЄС також оплатив Італії 2 млн масок. Проте цього виявилось недостатньо. Загалом же кожна країна ЄС у боротьбі з коронавірусом переживала насамперед за себе, забираючи навіть маски, які везли до Італії (так сталося в Німеччині та Чехії, а Австрія просто закрила кордон). Євросоюз передав прийняття рішень кожному національному уряду окремо.

На цьому тлі італійська влада пішла на зближення з російською. Перші контакти почалися ще 18 лютого з зустрічі у форматі «два на два» між міністрами оборони С. Шойгу та Л. Гуеріні, а також главами МЗС С. Лавровим та Л. Ді Майо. Достеменно невідомо, який пакет документів був обговорений чи прийнятий на цій зустрічі, але можна припустити, що в обмін на свою гуманітарну допомогу Росія просила посилено лобювати зняття санкцій на рівні ЄС, зазначила В. Вдовиченко, дослідниця політики Італії в Раді зовнішньої політики «Українська призма».

Офіційно італійська сторона попросила надіслати допомогу під час телефонної розмови 21 березня між президентом РФ В. Путіним та прем'єром Італії Д. Конте. Утім, за інформацією видання Bild, спочатку коронавірусною ситуацією в Італії перейнявся німецький депутат від партії «Альтернатива для Німеччини» У. Еме, який входить до внутрішньопартійного націоналістичного об'єднання «Крило», офіційно визнаного спецслужбами Німеччини правоекстремістським. У. Еме у 2018 р. був «спостерігачем» на так званих виборах в окупованому російськими військами Криму. Цього ж разу його «дуже схвилювали» відео з Ломбардії з «колонами трун». Далі, за його словами, у WhatsApp-групі євроскептичного об'єднання «Європейських консерваторів та реформістів» (група Європарламенту) пролунав «крик про допомогу мого італійського колеги П. Гримольді щодо лікарів». Як відомо, П. Гримольді є членом ультраправої італійської партії «Ліга» та співзасновником групи «Друзі Путіна» в італійському парламенті.

Після заклику італійського колеги У. Еме написав два листи російським політикам – один голові комітету Держдуми РФ з міжнародних справ й члену Ради Європи Л. Слуцькому, який є у санкційному списку ЄС за підтримку незаконної анексії Криму, а інший – депутату міської думи Москви Р. Бабаяну, який до того ж є модератором ток-шоу «Моя правда» на пропагандистському телеканалі НТВ.

У. Еме вважає, що ці два листи «вплинули на рішення Путіна провести телефонну розмову» з прем'єр-міністром Італії. «Я думаю, що ці листи та їх відлуння (у пресі) мали великий вплив на рішення Путіна зробити цей телефонний дзвінок», – сказав німецький політик виданню Bild ([URL: https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/28/7245508/](https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/28/7245508/)).

Bild також з'ясувало, що паралельно з тим, як радикали з «Альтернативи для Німеччини» писали листи в Москву, їхні колеги з «Ліги» в Римі поставили голові італійського уряду ультиматум: або він прийме пропозицію Москви й забезпечить Росію міжнародним піаром, або ж він відхилить її й отримає від «Ліги» хвилю невдоволення й звинувачень в тому, що Д. Конте «швидше допустить смерть італійців, ніж прийме допомогу від Росії».

Зрештою 21 березня італійський прем'єр Д. Конте провів телефонні перемовини з В. Путіним, за результатами яких Міноборони РФ надіслало до Італії чотирнадцять вантажних літаків Іл-76 з лікарями та медичними засобами для боротьби з коронавірусом.

До аеропорту ВПС Італії Пратіка-ді-Маре, що поруч із Римом, зустрічати допомогу особисто прибув міністр закордонних справ Л. Ді Майо. Цікава деталь: російські вантажні літаки летіли середземноморським маршрутом, який дозволяє уникнути повітряного простору країн Північно-Східної Європи. Так переліт виходить набагато довшим, але інакше довелося б узгоджувати маршрут з усіма країнами, над якими вони пролітали, адже «гуманітарні» транспортники, що прибули до Італії, були військовими. Це дало підстави говорити, що ця «допомога» була, в першу чергу, спецоперацією та піар-акцією, яка мала показати, що Росія налаштована дружньо, а її армія, мовляв, жодним чином не загрожує ЄС, а лише «творить добро».

За інформацією російської сторони, до Італії росіяни доправили «оперативну групу військових лікарів, фахівців у галузі вірусології та епідеміології із сучасним обладнанням для діагностики та дезінфекції».

За офіційною інформацією Міноборони Італії, загалом до країни прибуло близько 120 фахівців, включно з епідеміологами та вірусологами, вантажівки Kamaz TMS 65U та KDA Orlan для дезінфекції (здатні щогодини окроплювати до 5 кв. км території), обладнання для мобільних шпиталів, 100 апаратів штучного дихання та 500 тис. масок ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/24/7107898/](https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/24/7107898/)).

Показово, що незважаючи на теоретичну можливість прибуття російських військових на італійську військову базу лише після отримання спеціальної згоди парламенту, цього разу думку законодавчого органу ніхто не спитав. В уряді пояснюють, що формально йдеться про санітарну допомогу, на отримання якої спеціального дозволу не потрібно, а російські військові нібито тільки забезпечили її транспортування. Утім, як зазначає в статті для італійської газети La Stampa оглядач Я. Якобоні, російські фахівці, які прибули з гуманітарною допомогою, не лікарі, а військові, а операцію

координує міністерство оборони Росії, а не міністерство охорони здоров'я. Усі ці люди з високими званнями вільно можуть пересуватися по території країни, а також поруч з базами НАТО.

Висловлюються також сумніви чи була потрібна Риму така російська «допомога». La Stampa з посиланням на джерела в уряді написала, що російські вантажі «на 80 % не несуть ніякої користі для Італії». Тож поява російських літаків і вантажівок на італійській території була «геополітичним і дипломатичним» актом, а не медичним чи гуманітарним.

Італійське видання також висловлює думку, що прем'єр-міністр Італії Д. Конте прийняв російську «допомогу» лише для того, аби зміцнити свої відносини з президентом РФ В. Путіним. «Путін побачив у коронавірусі можливість закріпитися на італійській політичній сцені й італійський прем'єр не посоромився підтримки в цій нелегкій кризі, прийнявши все це для закріплення чудових особистих відносин з політичною стороною Москви», – підкреслюється в газеті (URL: <https://glavcom.ua/news/italiyci-ocinili-rosiyskiy-gumkonvoy-80-dopomogi-z-rf-absolyutno-malokorisni-i-marni--668745.html>).

Натомість Bild наводить слова колишнього офіцера Збройних сил Італії, який стверджує, що користі для боротьби з коронавірусом від російської «допомоги» немає жодної. «Росія відправила підрозділ з захисту від зброї масового знищення, який не придатний для боротьби з пандемією. Лабораторія для аналізу речовин, які використовують у зброї масового знищення, нам не потрібна. 13 вантажівок для дезінфекції теж», – зазначив військовий. Він додав, що ті речі, які нині справді потрібні Італії, Москва просто не може прислати, тому що їх у неї теж немає. «Йй самий потрібні маски, тести на коронавірус, апарати штучної вентиляції легень тощо», – пояснив він, додавши, що надісланий російський вантаж був лише піар-акцією, щоб можна було «махати своїми прапорами». Адже вантажівки КамАЗ Збройних сил РФ під російським прапором і з позначками «Експерти й лікарські засоби» рухалися по автомагістралі від Риму до епіцентру зараження в Ломбардії понад 600 км, а на всіх відправлених вантажах зображено прапори Італії та Росії з написом «Из России с любовью».

«Від привезених матеріалів немає користі не на 80 %, а на всі 100 %», – підкреслив співрозмовник Bild. Він також припустив, чому російські літаки відправили на авіабазу Пратіка-ді-Маре поблизу Рима, а не на будь-яку іншу базу на півночі Італії та навіть російську колону змусили їхати 600 кілометрів по трасі. На думку військового, прем'єр-міністр Д. Конте, вірогідно, хотів пересвідчитися в безпечності російського вантажу. Хоча, як пояснив військовий, в Пратіка-ді-Маре розгорнута бригада STAR-EW, яка займається електронною розвідкою. Тому навіть без відома росіян італійці могли там просканувати вантажівки і перевірити, чи немає в них шпигунського обладнання.

У статті Інституту вивчення глобальних загроз та демократій (URL: https://igtids.org/2020/03/psy-ops-and-disinformation-campaign-in-italy-amid-crisis/?fbclid=IwAR0wtqwSLiK4glJoHykVVQr_CN0kovl_obo3_BYYVOgVO3

[wLoDSFxG1s5M](https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2906953-psihologicni-operacii-ta-dezinformacijna-kampania-v-italii-na-tli-krizi.html)), власний переклад якої пропонує Укрінформ (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2906953-psihologicni-operacii-ta-dezinformacijna-kampania-v-italii-na-tli-krizi.html>), викриваються інформаційні операції РФ в Італії та ставиться під сумнів щирість російської допомоги. Зазначається, що посадка російських літаків в аеропорту Ломбардії зберегла б час та кошти, як на пальному для конвою, який прямував 600 км з Риму до Бергамо, так і на авіаційному пальному для вантажних літаків. Тож, переїзд російського угруповання країною видається авторам матеріалу пропагандистською операцією або навіть військовим навчанням для відпрацювання приземлення передової групи з її подальшим висуванням до визначеного розташування.

Підтвердженням такої версії можуть бути оцінки «гуманітарної допомоги» для Італії в самій Росії. Так, О. Сладков, російський воєнний журналіст, пов'язаний із військовою розвідкою, заявив, що місія була «гуманітарною сокирою в груді НАТО». Він відзначив, що операція співставна за масштабом із проривом російських десантників у Косово (аеропорт Слатіна) в 1999 р. на підтримку косівських сербів. Кореспондент телеканалу «Звезда», який належить Міноборони РФ, назвав команду, що прибула, «російським угрупованням в Італії», а відомий російський пропагандист В. Соловйов у своєму ток-шоу прямо сказав, що [Італії варто порушити питання скасування санкцій проти Росії](https://www.segodnya.ua/ua/world/europe/priklyucheniya-rossiyan-v-italii-zachem-moskva-pomogaet-rimu-borotsya-s-koronavirusom-1424064.html) (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/world/europe/priklyucheniya-rossiyan-v-italii-zachem-moskva-pomogaet-rimu-borotsya-s-koronavirusom-1424064.html>).

Автори вищезазначеної статті стверджують, що до складу російської «гуманітарної» команди входять журналісти, візажисти, фахівці зі сценічного світла та абсолютно не пов'язані із медициною особи. Серед військових в її складі перебуває генерал С. Кікоть, який у 2019 р. доводив Міжнародній організації із заборони хімічної зброї в Гаазі, що президент Сирії і союзник Росії Б. Асад не використовує хімічну зброю – попри численні докази. С. Кікоть також є експертом із боротьби з сибірською виразкою. До складу групи входять також підполковник О. Юманов, полковник О. Смірнов, підполковник Г. Єрьомін та підполковник В. Куліш. Ці офіцери брали участь у проекті, пов'язаному з вірусом Еболи, що втілювався 48-м Центральним науково-дослідницьким інститутом Міноборони РФ й державним підприємством «Вектор», яке в радянські часи брало участь у розробці біологічної зброї. У матеріалі наголошується, що незважаючи на значну роботу з вірусом Ебола, росіяни так і не змогли створити ефективну вакцину, яку б затвердили в США та ЄС. Натомість у 2018 р. «Вектор» та 48-ий дослідницький інститут, що працює під егідою Міноборони РФ, були обвинувачені в намаганні створити новий, високовірулентний воєнний вірус геморагічної лихоманки. Також зазначається, що цих офіцерів представили італійській стороні як службовців військово-медичної академії в Кірові, хоча насправді вони працюють на 48-й Центральний науково-дослідний інститут, що спеціалізується на біологічній зброї. Певно, головним завданням росіян є

збір біологічного матеріалу громадян Італії, заражених COVID-19, а також вивчення перебігу хвороби та засобів, які вживає Італія, для застосування їх у Росії, припускають оглядачі.

Відомий російський блогер і письменник А. Мальгін, що живе в Італії, в інтерв'ю Російській службі «Голосу Америки» наголосив, що не сумнівається в пропагандистській меті рейду російських «військових лікарів». «З одного боку, це пропаганда для внутрішнього споживання, яка почалася після прильоту першого літака, і триває весь цей час. Мовляв, Росія врятувала Європу під час Другої світової війни, і у нас ювілей – День Перемоги, а тепер вона рятує Європу ще раз, тому що Європа сама не може впоратися. Про це свідчать відповідні заголовки в російських медіа, на кшталт “Российские военнослужащие пришли на помощь погибающей Италии”» (URL: <https://ru.krymr.com/a/rossijskie-mediki-v-italii-koronavirusnaya-propaganda-kremlya/30513055.html>).

Друга частина пропагандистської складової, за словами А. Мальгіна, – це пропаганда для зовнішнього світу. «З цим виходить не дуже добре, тому що італійці мають інформацію яка допомога надходить і звідки. Італійці також були вражені й здивовані тим фактом, що практично половина людей, які прилетіли, – це журналісти, телеоператори, звукорежисери, освітлювачі і навіть гримери, тобто ті люди, які не дуже потрібні для боротьби з епідемією», – розповідає він.

При цьому блогер підкреслює, що медична складова в рейду з Росії теж є, але для Росії вона, можливо, важливіша, ніж для приймаючої сторони. «Це вивчення на місці того, що відбувається, як з цим борються. Вони мають намір відвезти в Росію велику кількість зразків вірусу, взятого в різних категорій населення, людей різного віку тощо. Це військові дослідники, які для своїх військових цілей повинні отримати досить багато різної інформації. І вони її отримають. Ця група медиків уже не перший раз прилітає в такі місця: вона вивчала сибірську виразку, згодом була в Африці, коли відбувалася боротьба з вірусом Ебола. Тепер вони тут. Так що це, скоріше, вірусологи, епідеміологи, тобто це люди, які професійно вивчають віруси».

Важливо зауважити, що допомога Росії супроводжувалася великою кількістю дезінформації та фейкових новин. Наприклад, російські ЗМІ, насамперед пропагандистське агентство Sputnik, повідомили про нібито закриття повітряного простору Польщі для російських літаків. «Росія зіткнулася з проблемами доставки гуманітарної допомоги до Італії – допомога не може швидко потрапити через позицію багатьох країн ЄС, насамперед Польщі, повідомляють російські політики», – написав Sputnik, який переклав своє повідомлення багатьма мовами.

Джерелом інформації для російських ЗМІ став твіт російського сенатора О. Пушкова, який написав, що Польща не пропустила російські літаки з допомогою для Італії і назвав це «підлістю на рівні державної політики», не навівши жодних доказів (URL: <https://ru.krymr.com/a/rossijskie-mediki-v-italii-koronavirusnaya-propaganda-kremlya/30513055.html>).

Заява російського сенатора була моментально підхоплена прокремлівськими блогерами: одне з повідомлень на підставі твіту О. Пушкова починалося зі слів «Хто вони після цього?» і швидко зібрало близько 120 тис. переглядів. Пізніше О. Пушков просто видалив свій твіт, але Польща змушена була спростовувати ці звинувачення.

«Підвищена напруга щодо пандемії коронавірусу використовується для поширення дезінформації та підриву європейської та трансатлантичної єдності. Жоден літак в Італію не був заблокований. Польський повітряний простір для транзиту залишається відкритим», – написав у Twitter заступник глави МЗС Польщі М. Пшидач. У коментарі виданню Onet.pl представник польського МЗС заявив, що Росія навіть не просила дозволу на політ через територію країни (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/24/7107916/>).

Крім цього фейку, прокремлівські групи в соцмережах часто публікували відео з чоловіком, який у якомусь безлюдному місці згортав прапор Євросоюзу, що стояв там поруч з італійським прапором і встановлював прапор Росії, після чого показував на камеру аркуш паперу з написом по-італійськи: «Спасибі, Росія! Спасибі, Путін». Цей відеоролик також зібрав десятки тисяч переглядів на YouTube – при повній відсутності даних про те, хто його знімав.

Фейками виявилися також сюжети на російських федеральних каналах, що мало не по всій Італії співають гімн РФ, а на вулицях прості люди в знак подяки вивішують триколори. Зрештою, на це відреагував навіть президент Франції Е. Макрон, який, незважаючи на всю його дружбу з В. Путіним, закликав Італію «не п'яніти від допомоги, яку надає Росія» (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/world/europe/prikluycheniya-rossiyan-v-italii-zachem-moskva-pomogaet-rimu-borotsya-s-koronavirusom-1424064.html>).

Литовський політик, депутат Європарламенту П. Ауштрявічюс вважає, що дезінформаційна кампанія Кремля під час пандемії коронавірусу – лише один із проявів пропаганди, яка триває вже багато років. «Треба визнати, що деяке зволікання з реакцією на пандемію з боку Євросоюзу дійсно спостерігалось. Але в підсумку він реагував досить скоординовано, з огляду на, що це, переважно, економічна боротьба. Кремль же використовує свої пропагандистські й дезінформаційні канали не перший рік, і пандемія стала просто ще однією темою для критики Євросоюзу та Заходу загалом. Проблема в підході: росіяни спершу інформують, потім роблять, а європейці – навпаки», – зазначає П. Ауштрявічюс.

У цьому контексті варто звернути увагу на повідомлення кореспондентки Радіо Свобода в Римі Н. Кудрик про те, що в останні дні від Євросоюзу Італії прийшла допомога, і вона не носила пропагандистський характер. Крім того, зазначила вона, підтримку надали США, Франція і Німеччина (URL: <https://ru.krymr.com/a/kak-kreml-ispolzuet-pandemiyu-koronavirusa-dla-sniatiya-sankciy-i-priznaniya-anneksii-kryma/30521767.html>).

За словами П. Ауштрявічюса, російська пропаганда використовує будь-який інформаційний привід для того, щоб заявити про шкідливість санкцій, введених за анексію Криму й війну на Сході України. «Мета Кремля – щоразу шукати якийсь привід, якусь ситуацію, щоб переконувати, ніби санкції діють на шкоду народам, їх співпраці. В Європарламенті теж чути деякі дискусії з цього приводу: йдеться начебто про більш ефективне надання гуманітарної допомоги, але іноді за цим стоїть чітке питання про зняття санкцій» (URL: <https://ru.krymr.com/a/kak-kreml-ispolzuet-pandemiyu-koronavirusa-dla-sniatiya-sankciy-i-priznaniya-anneksii-kryma/30521767.html>).

Уже 23 червня термін дії санкцій ЄС проти РФ за незаконну анексію Криму закінчується. І підтримка Росією боротьби з коронавірусом може мати наслідки для позиції Італії щодо російської військової загрози в Європі, наголошують у польському Центрі східних досліджень. Видання Financial Times назвало цю гуманітарну допомогу спробою Росії підкреслити добрі стосунки з Італією, яка в майбутньому має знову голосувати за санкції.

Про російську «допомогу» Італії з прицілом на можливе зняття санкцій пишуть швейцарські ЗМІ. «Російська допомога не безкорислива. Кремль роками намагається поліпшити свій імідж у Європі. Мета – позбутися європейських санкцій, введених через кризу в Україні. Москва також хоче позиціонувати себе як геополітичну альтернативу Вашингтону. Європа, яка дивиться на Схід, а не на Захід, – ось про що мріють в Кремлі» (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/world/europe/priklyucheniya-rossiyan-v-italii-zachem-moskva-pomogaet-rimu-borotsya-s-koronavirusom-1424064.html>).

За словами асоційованого аналітика Центру «Нова Європа» К. Зарембо, своєю акцією РФ досягає таких цілей:

– демонстрація російської солідарності в очах італійців (більша частина російської допомоги виявилася непотрібною італійцям, проте уваги їй було приділено більше, ніж, скажімо, допомозі Німеччини, яка взяла на лікування 50 італійських хворих);

– зміцнення і без того добрих відносин з Італією (як відомо, Італія є однією з найдружніших Росії країн у ЄС);

– підтримка партії «Ліга», яка тепер не в уряді, втім, саме за закликотом депутата від «Ліги» П. Грімольді почалася історія з гумконвоєм – насправді виглядає так, ніби прем'єр Д. Конте просто затвердив те, що вже запустила «Ліга»;

– виклик НАТО – просування територією Італії вглиб 600 км, квартирування в казармах Генштабу ВС Італії виглядають епатажно на тлі того, як НАТО припинив роботу Ради Росія-НАТО через російську агресію в Україні 2014 р. «До речі, Рада була заснована саме в Римі 2002 року, тому не випадково саме Італія обрана плацдармом для таких піар-заходів», – вважає К. Зарембо.

Україні, за словами експертів, варто ретельно проаналізувати дії Росії по відношенню до Італії. Адже офіційний Рим не раз демонстрував, що в ім'я

дружби з Росією готовий порушити питання скасування режиму санкцій проти РФ.

«Гуманітарна операція» армії Росії в Італії, яка прибула нібито для допомоги в боротьбі із пандемією COVID-19, виконала головне завдання Кремля – здійснила потужну інформаційну атаку проти НАТО та країн Євросоюзу, вважає В. Король, голова правління ГО «Центр комунікаційно-контентної безпеки». Він констатує той факт, що Кремль максимально поширив інформацію про надання своєю армією «гуманітарної допомоги» Італії в усіх ЗМІ, а головною тезою російської пропаганди стало те, що допомога від Москви прийшла в той час, коли Євросоюз та країни НАТО відвернулися від проблем Італії.

«Всі італійські ЗМІ були заповнені сюжетами, в яких колонна з 22 російських КамАЗів, з російськими прапорами та гаслами “З Росії з любов’ю”, йшла від аеродрому поблизу Риму до Бергамо. Фактично оце є агресія під час якої відбуваються інформаційно-контентні впливи. Відбулась комунікація з населенням Італії, з населенням Євросоюзу, і Кремль контентно довів, що тільки Росія прийшла на допомогу Італії. І хоча реальна допомога армії РФ – нікчемна, для пересічного італійця залишається в пам’яті те, що Росія допомогла», – відзначив В. Король (URL: <https://defence-ua.com/index.php/home-page/9851-armiya-rf-v-italiyi-kreml-zdiysnyv-informatsiyu-ahresiyu-trykryvshys-koronavirusom>).

Експерт наголошує, що відбулася добре спланована комунікаційно-контентна операція путінських спецслужб. При цьому не можна вважати, що вона разова і не матиме продовження. Не виключено, що зі схожими пропозиціями росіяни виходили на керівництво ряду країн. На це вказує направлення гуманітарної допомоги для боротьби з коронавірусом у США. Про це заявив сам президент Д. Трамп, який на брифінгу щодо коронавірусу повідомив, що «Росія надіслала нам великий літак речей, медичного обладнання, що було дуже мило» (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/31/7245825/>).

Мета такої допомоги одна – створення ще однієї яскравої медійної картини для позиціонування добротності Кремля, фіксація у свідомості міжнародної громади «гуманних» намірів путінської імперії, констатує експерт. Насправді ж, за його словами, «відбулося вторгнення армії РФ на чужу землю. Тільки цього разу не в ОРДЛО, куди періодично направляються сумнівні гумконвої, які ми мали би фіксувати в правовому відношенні як терористичні вторгнення на суверенну територію України. Цього разу в ролі “піддослідного” виступила країна – член НАТО».

Тому, як вважає В. Король, спецоперацію «Від Росії з любов’ю», проведену збройними силами РФ в Італії, можна вважати прецедентною за виконанням, утім не ексклюзивною за задумом. «Згадаймо отруєння сім’ї Скрипалів у Солсбері (Велика Британія). Через кілька місяців після цього злочину в тому ж Солсбері відбувся концерт російської класичної музики під назвою From Russia with Love (“З Росії з любов’ю”). Дивний збіг, чи не так? І

все – з любов'ю, яка в кремлівському виконанні отримала геостратегічний масштаб».

Треба також нагадати, що саме під цим гаслом ішли й «гуманітарні» конвої на окупований Донбас.

За словами В. Короля, випадок з Італією показує, що російський політичний режим здатний діяти надзвичайно оперативно, масштабно, різноформатно, мобілізуючи при цьому необхідні матеріальні, людські ресурси в поєднанні з політичними, дипломатичними та, особливо, креативно-медійними можливостями. Одним із найдієвіших інструментів і механізмів Кремля для просування власних інтересів у світі є активний вплив на свідомість пересічних громадян демократичних країн, творення іншої, тепер уже віртуальної, реальності комунікаційно-контентного характеру, в яку віритимуть споживачі кремлівської інформації, куди в потрібний момент впроваджуватимуть меми, наративи, символи і лідерів прокремлівського гатунку.

В. Король вважає, що надаючи «допомогу» Італії та США, Кремль переслідував дві мети. Перша традиційна, – це руйнація НАТО, ЄС, демократичного світу, тобто тих інституційних систем і механізмів, які заважають проводити політику агресивного домінування у світі. Друга – це створення геостратегічних умов для зняття санкцій чи хоча б їхнього послаблення. Ще одна мета, яка урядам і громадам Італії та ЄС невтямки, за словами експерта, це те, що «отримане ними – не допомога, а окупація на ментально-культурному рівні».

Тим часом, редакція італійської газети La Stampa заявляє про тиск з боку Росії після публікації критичних матеріалів щодо російської гуманітарної допомоги. Зокрема, представник російського міністерства оборони І. Конашенков звинуватив видання у «найбрудніших русофобських маніпуляціях» та «наслідуванні методичок антирадянської пропаганди».

«Редакція національної газети La Stampa висловлює своє обурення серйозними нападами з боку міністерства оборони Росії на газету та особисто журналіста Я. Якобоні. За останні дні колега опублікував ряд статей, що викликають сумніви в справжніх цілях контингенту, який прибув з Росії, щоб допомогти Італії в надзвичайній ситуації з коронавірусом. Сумніви журналіста в щирості російської допомоги підтримуються і політичними джерелами, військовими та розвідковими експертами.

Справжнє залякування журналістів з боку РФ ще раз підтверджує функціонування інструментів, за допомогою яких Росія контролює інформацію. І спроба експорту цих методів за межі РФ в Італію і Європу є неприйнятною», – йдеться в заяві, розміщеній на сайті видання La Stampa (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/04/3/7108341/>).

Журналісти наголошують, що цей випадок може стати серйозним прецедентом, якщо залишиться без реакції італійського уряду, та що Росія має вибачитися за тиск на видання.

Отже, аналізуючи надання так званої допомоги Італії з боку Російської Федерації оглядачі та експерти переважно наголошують, що це більше схоже на спецоперацію, метою якої є завдати удару по ЄС і НАТО та повернути на порядок денний питання про зняття санкцій з Росії. Висловлюються також версії, що російська «допомога» є складовою ширших зусиль Кремля, спрямованих на використання кризи, спричиненої COVID-19, для підризу довіри західних суспільств до своїх національних урядів. При цьому наголошується, що одним із найдієвіших інструментів і механізмів Кремля для просування власних інтересів у світі став комунікаційно-контентний вплив, заснований на використанні фейків, прокремлівських наративів, ментально-культурних особливостей громадян демократичних країн. Разом з тим, передумови, спосіб відправки російської допомоги та її склад, за оцінками ЗМІ, викривають те, як співпрацюють праві партії Німеччини й Італії з Росією, а також наскільки вони пов'язані між собою. Лунають також зауваження щодо відсутності реакції на дії Росії в Італії з боку НАТО. Утім генеральний секретар Альянсу Є. Столтенберг заявив, що збройні сили країн НАТО підтримуватимуть цивільні структури в боротьбі проти коронавірусу там, де це лише можливо. Водночас альянс має пильнувати, аби криза у сфері охорони здоров'я не перетворилася на кризу в сфері безпеки.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Предпосылки и перспективы конституционной реформы в России в оценках СМИ

Инициатива президента РФ о внесении изменений в Конституцию, предусматривающих в том числе обнуление сроков полномочий президента, стала для политической жизни России одним из самых резонансных событий последнего времени. В случае одобрения поправок в Основной закон в стране произойдет перераспределение полномочий между ветвями власти. В то же время, считают наблюдатели, конституционная реформа в РФ способна оказать заметное влияние на ее внешнюю политику.

Свою концепцию реформы российской конституции В. Путин озвучил 15 января во время послания Федеральному собранию. Через несколько дней первоначальная версия законопроекта была внесена в Госдуму, которая 23 января приняла документ в первом чтении. Тогда он содержал в общей сложности 22 правки.

Главные предложения В. Путина касались усиления роли Государственного совета, сокращения судей Конституционного суда и права президента на их увольнение, ужесточения требований к кандидатам на выборные должности (в том числе поднятие ценза оседлости для будущего президента с 15 до 25 лет), а также социальные поправки – закрепление в Конституции прожиточного минимума на уровне МРОТ и индексации пенсий.

Кроме того, В. Путин предложил усилить роль Госдумы при назначении правительства и дать ей право согласовывать кандидатуры всех министров, убрать слово «подряд» из нормы, которая позволяет гражданам избираться президентом не более чем на два срока. Еще одна резонансная поправка касалась закрепления приоритета Конституции над международным правом.

К марту в документе появились так называемые идеологические правки, касающиеся религии, патриотического воспитания детей, статуса русского языка и т. д.

Кроме того, в течение месяца после первого чтения в документ были внесены и поправки политического характера. Некоторые предложения касаются усиления президентских полномочий, хотя, как подчеркивают наблюдатели, изначально концепция реформы заключалась в их частичном ослаблении. Например, хотя Госдума и получит право утверждать министров и вице-премьеров, президент в свою очередь получит право распускать ее, если согласование не пройдет больше трети его кандидатур.

Также согласно предлагаемым поправкам, Конституционный суд РФ может получить право отменять решения международного арбитража, если тот наложил обязательства на Россию. Наблюдатели отмечают, что под такой случай, например, подходит решение суда Гааги, по которому Москва должна выплатить 50 млрд долл. бывшим акционерам ЮКОСа.

Закон о поправках в Конституцию 11 марта в третьем чтении приняла Госдума. В тот же день этот закон был одобрен Советом Федерации, а затем, в течение двух дней, внесение поправок в Конституцию поддержали все региональные законодательные собрания России. Конституционный суд России 16 марта признал президентский законопроект соответствующим Конституции и по содержанию, и по процедуре принятия.

Предполагалось, что провести общероссийское голосование по поправкам в Конституцию РФ пройдет 22 апреля. Но в связи с эпидемией было принято решение его перенести. Новую дату голосования определяют специалисты, которые будут оценивать ситуацию с распространением коронавируса и определять, когда голосование сможет быть безопасным.

Комментируя инициативу В. Путина, эксперты отмечали, что изначально конституционная реформа предоставляла широкий коридор возможностей для президента. По одному из возможных сценариев он мог бы продолжить карьеру во главе нового конституционного органа – Госсовета. В предлагаемых В. Путиным поправках говорится, что глава государства формирует Госсовет в целях обеспечения согласованного функционирования и взаимодействия органов госвласти, определения основных направлений внутренней и внешней политики России и приоритетных направлений социально-экономического развития государства. Но за несколько дней до второго рассмотрения поправок в Госдуме президент РФ заявил, что наделение Госсовета особыми полномочиями означало бы двоевластие – «для России абсолютно губительную ситуацию». Другой сценарий – интеграция России и Беларуси с

введением поста президента Союзного государства. «Это позволило бы не только решить проблему, но и создать такую “рамку” для транзита, которая понравилась бы ностальгирующей по СССР немалой части общества. Однако А. Лукашенко уломать не удалось, да и белорусское общество не хочет столь тесно сближаться (его вполне устраивает нынешнее положение дел), и поэтому был задействован другой вариант», – отмечает по этому поводу российский политолог А. Макаркин (URL: <https://www.rbc.ru/politics/10/03/2020/5e679af19a79477f4ca7613d>).

«Политическая и правовая логика в связи с объемом поправок, тем, как распределялись полномочия между ветвями власти, диктовала необходимость рассмотрения вопроса об обнулении срока действующего президента», – подчеркивает директор Центра политической конъюнктуры политолог А. Чеснаков (URL: <https://www.forbes.ru/obshchestvo/394715-putin-smenil-status-zachem-potrebovalos-obnulenie-prezidentskih-srokov>).

По мнению политолога Т. Становой, российский президент «провел двухходовку», а обнуление было задумано изначально. Как считает эксперт, если бы в послании Федеральному собранию В. Путин выдвинул идею по поводу обнуления президентских сроков, общество не обратило бы никакого внимания на другие его предложения. «Все решили бы, что Путин меняет Конституцию под себя, и были бы правы. Чтобы избежать этого, он решил сообщить только о первой части плана, что позволило ему продавить реформу без обсуждения его нового срока, говорить о Боге, семье, детях и Госсовете, лишить оппозицию возможности мобилизоваться. В последний момент Путин раскрывает карты, когда остается чуть больше месяца до референдума», – отмечает политолог (URL: <https://www.rbc.ru/politics/10/03/2020/5e679af19a79477f4ca7613d>).

Как отмечает политолог А. Пожалов, общероссийское голосование по изменениям Конституции превращается в своего рода референдум о поддержке В. Путина. «Результаты голосования могут служить замером одобрения деятельности Путина и уровня доверия к нему и его плану развития страны. Но это никак не выборы, ведь они не предполагают конкуренции кандидатов и идей, и об этом сам Путин тоже сказал», – подчеркивает он (URL: <https://www.rbc.ru/politics/10/03/2020/5e679af19a79477f4ca7613d>). При этом, по его мнению, такой тип голосования способен повысить явку, ведь и у оппозиции, недовольной действующим президентом, появляется аргументация звать людей на голосование, чтобы проголосовать «против», а явка на это голосование, как известно, крайне важна для власти.

Часть российского общества выступила против инициативы президента. В частности, сообщают СМИ, в открытом письме, подписанном известными общественными деятелями, юристами, а также деятелями науки и культуры говорится, что поправка, «обнуляющая» сроки президента, является «противоправной, политически и этически неприемлемой». В другом заявлении, от имени Конгресса интеллигенции, говорится, что внесение

изменений в Конституцию нарушает принцип разделения властей, а поправка об «обнулении» президентских сроков была включена в документ без обсуждения. Отмечается также, что поправки были внесены и приняты с нарушением законодательства и действующей Конституции.

Одной из предусмотренных поправками норм, на которую обращают внимание наблюдатели, стала норма, призванная усилить приоритет российской Конституции над международным правом.

Как подчеркивает профессор сравнительного конституционного права Университета Вероны в Италии Ф. Палермо, верховенство национального права над международным «очень нехарактерно» для Европы, хотя тенденция к этому есть. «В принципе, основная идея заключается не в том, чтобы сократить сотрудничество с ЕСПЧ. Скорее, все это означает, что российские власти хотят оставлять за собой решающее слово по каждому решению ЕСПЧ и иметь полномочия аннулировать, опровергать или просто игнорировать те решения суда, которые посчитают несовместимыми с национальным конституционным правом», – заключает он.

Эксперт по праву в странах Восточной Европы О. Лухтерхандт высказывает мнение, что в целом предложенные поправки могут усилить российскую Конституцию. «За 20 лет у власти Путин так сильно настроил политическую систему под себя, что конституционные органы, пожалуй, за исключением Конституционного суда, хотя и он тоже, оказались сильно ослаблены. Эти органы – парламент, субъекты федерации – оказались настолько вовлечены в имитацию, что это нанесло вред конституции, она оказалась пустой оболочкой, фасадом, за которым была реальная власть системы Путина». Поэтому, считает эксперт, когда президентский срок В. Путина закончится, «важно, чтобы конституционные органы были усилены» (URL: <https://www.dw.com/ru>).

Часть наблюдателей, принимая во внимание социальные и экономические последствия сегодняшней эпидемии, отмечали, что общественное мнение в России по отношению к инициативам президента может серьезно измениться, по этому власти постараются провести процесс внесения изменений в Конституцию как можно скорее. Но многие такую точку зрения не разделяют.

«Я не думаю, что в течение полугода и даже года экономическая ситуация ухудшится в России настолько, что существенно повлияет на общественное мнение. И не вижу сил, которые могли бы провести в РФ эффективную кампанию против изменений в Конституцию, обнуления сроков Путина. Кроме того, уже пошла речь о том, что можно допустить дистанционное голосование, через Интернет. Поскольку это не референдум, а непонятно что, то почему бы и нет? Но если проведение голосования будет уж совсем невозможно или будет выглядеть фарсом, то тогда может быть смещение сроков», – считает политолог Г. Чижов (URL: <https://www.segodnya.ua/world/russia/perenos-referenduma-v-rf-grozit-putinu-katastrofoy-eksperty-nazvali-prichiny-1419728.html>).

Политолог Г. Павловский заявляет, что, предложив изменить Конституцию, российский президент запустил процесс, результатом которого станет распад конституционного консенсуса в стране и разрушение легальной инфраструктуры преемственности власти. «Принятие поправки, разрешающей действующему президенту баллотироваться на выборах в 2024 г., – это сложное событие, наподобие матрешки, внутри которой скрываются сразу несколько проектов разных людей и групп. Более того, ни один из этих проектов не продуман до конца. Это плохо само по себе. Но едва ли не хуже те экспертные оценки, которые в связи с этим звучат, – считает он. – Я вижу проблему совсем не в том, в чем ее видит большинство моих коллег, которые заворожены мифом о Путине, якобы изобретающем схемы, чтобы остаться у власти». По его мнению, «если бы В. Путин просто захотел остаться у власти, решение такого вопроса было бы значительно более простым». «Ясно представляя себе, как шла работа конституционной комиссии, я могу только смеяться над идеей, будто это была реализация коварной “многоходовки”. Скорее, сложилась равнодействующая разных лоббизмов в узком коридоре, созданном непродуманной импровизацией президента», – говорит он.

«Был ли у Путина план авторитарного лидера (примеры которых известны нам по многим странам Центральной Азии) увековечить себя на посту президента? Полагаю, что это чересчур оптимистичная гипотеза. Она предполагает, что у нас есть сильный игрок, стратег, автор плана-многоходовки, который контролирует положение настолько, чтобы его реализовать. Парадокс в том, что ни стратега, ни плана не существует, а потому ситуация выглядит гораздо тревожнее. Моя точка зрения такова: зайдя в тупик системы собственного управления, В. Путин в январе попытался из него вырваться, вернуть себе свободу рук. В тайне даже от собственного окружения он подготовил импровизацию 15 января 2020 г. В его тогдашнем заявлении содержалась совсем другая идея поправок к Конституции. Однако в тот день он запустил процесс (как в свое время Горбачев, только в другой системе), управление которым он терял с каждым новым шагом. Появилась вторая редакция поправок, в корне отличавшаяся от первой, где на первый план вышли идеологические постулаты. А сразу затем родилась нынешняя третья редакция, где эти темы, вносящие раскол в общество и политический класс, практически были забыты, – хотя и остались в тексте, – а главным оказалось решение об “обнулении” сроков, – рассуждает Г. Павловский. – Президент, который не имеет права участвовать в выборах, но в виде исключения это право имеет, – это очень смешно. Но еще это и ужасно, потому что фактически “обнуляет” все остальные поправки. Эта норма – манифест нигилизма: “Если я чего-то хочу, значит, это можно”. Таким образом, упраздняется конституционный консенсус, важнейшее из оснований Российской Федерации. В результате Путин и сам не знает, где он будет в 2024 г. Трансфер власти продолжает идти, но неуправляемо, к тому же недавним решением он выведен за пределы

правового поля. Если ситуация не разрешится спонтанно еще до 2024 г., то к выборам мы подойдем без концепции трансфера власти и без инфраструктуры обеспечения преемственности» ([URL: https://www.forbes.ru/obshchestvo/394835-mnogohodovka-kotoroy-ne-bylo-chno-stoit-za-putinskim-obnuleniem-i-chem-ono-grozit](https://www.forbes.ru/obshchestvo/394835-mnogohodovka-kotoroy-ne-bylo-chno-stoit-za-putinskim-obnuleniem-i-chem-ono-grozit)).

Процессы, происходящие в российском политикуме, стали объектом повышенного внимания мировой прессы.

Как пишет *Le Monde* (Франция), «в 67 лет президент России, несомненно, может подумать о том, чтобы покинуть свой пост, но трудно отпустить контроль над страной, в которой он правит уже 20 лет... Проект нового распределения полномочий на высшем уровне Российской Федерации после четвертого и последнего президентского срока Путина в 2024 г. дает начало долгожданному переходному процессу... Какова бы ни была ее окончательная институциональная форма, эта “революция сверху” в любом случае имеет одну цель – сохранение сильной центральной власти в России».

«Смена правительства В. Путиным и план радикальных реформ конституции России выглядят как начатый гамбит в стратегии, направленной на то, чтобы дожить до конца десятилетия, все еще находясь у власти. Путин создает варианты максимальной гибкости, которые удерживают всех вокруг него, но также и в состоянии лояльности», – пишет об инициативах российского президента Bloomberg (США).

Издание *Time* (США), называя инициативу российского президента «бескровной революцией», отмечает: «План Путина переписать Конституцию России может позволить ему возглавить страну на долгие годы вперед... Изменения, предложенные Путиным, не взорвут здание российской демократии. Наиболее продуманные шаги президента, как правило, более чем осмотрительны. Он предложил пересмотреть Конституцию, которая могла бы, по сути, дать ему больше гибкости, перестроить тикающие часы его последнего президентского срока и предоставить ему целый ряд вариантов для того, чтобы оставаться лидером России, независимо от того, какой формальный титул он выберет в будущем».

Издание *Die Welt* (Германия), подчеркивая, что «реформы, предложенные главой Кремля, и не имеют ничего общего с демократией и верховенством права в западном смысле», отмечает, тем не менее, что в них «есть основания для оптимизма». «После Путина приходит Путин. В этом, на первый взгляд, может быть мало хорошего. Тем не менее, действия главы Кремля дают основания для осторожного оптимизма. С назначением М. Мишустина премьером и его предполагаемыми нововведениями Путин закладывает новую сетку сдержек и противовесов над неблагополучной российской политикой. Сетка, которая могла бы его пережить... Перераспределение власти между парламентом, президентом и Государственным советом, где представлены губернаторы регионов, тем не менее, может стать началом положительного развития. Она могла бы помочь двум крупным лагерям правящей российской элиты – представителям

министерств безопасности и экономического либерального экономического блока получить новую арену для достижения консенсуса... Путин теперь сделал премьер-министром человека, который, как бывший начальник налогового управления, стоит там, где эти два мира пересекаются. Ни одна из двух фракций не может претендовать на него... Это прогресс по отношению к Медведеву, который считался либералом. И присутствует четкое сообщение Кремля российской элите: пришло время компромиссов. Но у них есть цена – продолжение власти Путина».

«Возникшая неопределенность выводит политическую элиту из равновесия, помогая Путину не стать хромой уткой, а остаться стержнем, вокруг которого вращается вся страна», – резюмирует New York Times (США) (URL: <https://eodaily.com/ru/news/2020/01/19/tranzit-vlasti-v-rossii-reakciya-zapada-i-podvodnye-kamni-konstitucii>).

Несмотря на то что проблема пандемии несколько отодвинула с повестки дня завершение конституционной реформы в Российской Федерации, сам факт «обнуления» президентских сроков В. Путина и его планы остаться у власти сохраняет свое значение как для России, так и для международной политики в целом. Оценка происходящих событий и прогнозы относительно дальнейшего развития политической ситуации неоднозначны, а в отдельных моментах и противоречивы. В то же время превалирует мнение, что именно такой сценарий соответствует сложившейся в России парадигме государственного устройства.

І. Рудь, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Новий формат засідань G7 і G20 та розвиток політичної ситуації у Європі на тлі пандемії

Країни G20 26 березня 2020 р. провели перший в історії віртуальний саміт. Це пов'язано з тим, що люди на сьогодні не можуть віч-на-віч зустрічатися, тому очільники держав на відстані обговорили найважливіші проблеми, які мають нагально розв'язати. Спілкування лідерів «двадцятки» тривало в закритому для преси форматі.

Пріоритетом саміту стало обговорення боротьби з коронавірусом і тією пандемією, яка охопила світ. G20 вирішила зібратися позачергово – фактично цей саміт мав відбутися 21–22 листопада в Ер-Ріяді, столиці Саудівської Аравії.

Треба нагадати, що G20 – це 19 найрозвинутіших економік світу та Європейського Союзу в цілому. Також у саміті беруть участь МВФ, група Світового банку, ООН, ВООЗ. На G20 припадає 90 % ВВП усього світу та 80 % торгівлі. Тому те, що вирішують ці країни, буде важливо для всього світу. Вони вирішили вжити негайні заходи для підтримки економіки та підприємців – насамперед малого й середнього бізнесу, секторів, які постраждають найбільше, а також для захисту вразливих категорій людей

через соціальний захист. Ідеться про шість основних моментів: захистити життя людей через зусилля ВООЗ і через національні ООЗ – їм повинна бути надана допомога. Крім того, треба також убезпечити робочі місця, доходи населення, відновити довіру, забезпечити фінансову стабільність та зростання економіки. У цьому контексті у світову економіку вливається 5 трлн дол. для цілеспрямованої фіскальної політики та гарантійних схем із протидії наслідкам пандемії. Крім того, планується надати допомогу всім країнам, які її потребують. Визначено 76 країн, які не зможуть самостійно впоратися з наслідками пандемії. Для них МВФ планує виділити близько 1 трлн дол. Наприклад, Киргизія отримає 120 млн, Україна може отримати додатково 1,5 млрд дол. на боротьбу саме з пандемією.

Варто зазначити, що G20 – це не така організація, рішення якої є обов'язковими. І це не якась наднаціональна структура, як ЄС, де Європарламент вирішує, а країни виконують. Якщо цей механізм спрацює та ті 5 трлн дол. буде спрямовано на якісь корисні речі, якщо G20 покаже свою ефективність, то й далі працюватиме.

Відомо, що на саміті G20 було досягнуто домовленостей щодо розширення повноважень ВООЗ у боротьбі з вірусом в умовах воєнного часу. У кінцевому комюніке ідеться: «Людство виявило, що не має дієвих препаратів у боротьбі з коронавірусом. Виявився дефіцит захисних масок, спеціальних препаратів для діагностики та лікування вірусних інфекцій. Тому країни G20 координуватимуть дії в тому числі із приватними компаніями, щоб розробляти і впроваджувати діагностичні процедури, а також противірусні препарати та вакцини, щоб їх можна було розробляти виробляти та поширювати швидко, ефективно, безпечно, за доступними цінами. Щодо правил воєнного часу, то це цілком слушно у таких умовах. На час війни за виживання людства, можливо, якісь демократичні права і свободи доведеться призупинити» (URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=93069>. 2020. 27.03).

Треба зауважити, що згадка про правила воєнного часу не означає надлишкового драматизування, а є, скоріше, об'єктивною оцінкою складності ситуації, що складається у світі та, зокрема, у Європі. Так, 27 березня президент Франції Е. Макрон під час саміту ЄС, що відбувся у форматі відеоконференції, заявив, що спалах коронавірусу COVID-19 може призвести до розпаду Шенгенської зони. Про це повідомляє Reuters із посиланням на джерело в дипломатичних колах. За словами французького президента, країни Євросоюзу повинні продемонструвати солідарність на тлі пандемії коронавірусу. «На карту поставлено виживання європейського проекту. Ризик, з яким ми стикаємося, – це кінець Шенгенської зони», – заявив Е. Макрон.

Нагадаємо, президент Франції Е. Макрон оголосив про проведення операції «Стійкість» з участю армії для боротьби з поширенням коронавірусу. Е. Макрон зазначив, що військові виконуватимуть «санітарні, логістичні та захисні функції» (URL:

<https://www.rbc.ua/ukr/news/makron-predupredil-es-riske-raspada-shengena-1585271321.html>. 2020. 27.03).

Глава Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Т. А. Гебрейесус заявив, що найближчим часом кількість випадків зараження коронавірусом перевищить 1 млн, а жертв стане більше 50 тис. За останній тиждень кількість смертей від пандемії подвоїлася порівняно з попереднім. Незважаючи на зниження темпів зараження в Південній Європі, у цілому кількість заражень зростає. Якщо до сьогодні неблагополучна обстановка складалася в розвинутих країнах, то тепер COVID-19 переноситься й на бідні регіони, що може привести до втрати контролю над ситуацією з непередбачуваними наслідками.

Щоб знизити соціально-економічний вплив пандемії на країни, що розвиваються, ВООЗ, Міжнародний валютний фонд і Світовий банк підтримали полегшення на ці держави боргового тягаря, повідомив Т. А. Гебрейесус.

На це ж натякає і доповідь ООН, згідно з якою пандемія може залишити 25 млн осіб по всьому світу безробітними.

Однак ще належить дізнатися, як може впливати коронавірус на незабезпечену й менш освічену частину світового населення. Водночас у Європі, яка уже тривалий час перебуває на карантині, помітні поліпшення в динаміці. Хоча цифри в цілому жахають. В Іспанії кількість загиблих перевищила 10 тис. осіб. – понад 100 тис. випадків хвороби. Однак експоненціального зростання хворих уже немає, що можна сказати й про Італію, у якій загинуло 13,1 тис. осіб при 131 тис. хворих.

Досить успішно борються з пандемією в Німеччині, де найнижчі показники смертності від COVID-19. Можливо, справа в німецькій дисциплінованості та високій якості тестів на коронавірус. У Великій Британії зіткнулися із серйозними труднощами. З'ясувалося, що з півмільйона співробітників Національної системи охорони здоров'я протестовано лише 2 тис. осіб. Проблема дефіциту систем тестування хворому на коронавірус прем'єр-міністру Б. Джонсону доводиться розв'язувати в терміновому порядку. У Великій Британії 1 квітня від COVID-19 загинуло 563 особи – найгірший показник країни за весь час.

Без скандалів і форс-мажорів із пандемією борються у Франції, завдяки чому зросли рейтинги в президента країни Е. Макрона. У США ситуація інша: там Д. Байдену вдалося заочно підвищити свій рейтинг порівняно із президентом Д. Трампом, що збільшує його шанси на перемогу на виборах у листопаді. Утім, до виборів ще далеко, і до них треба ще впоратися з пандемією. Незважаючи на трильйонні заходи підтримки, президент із цим завданням поки справляється не дуже успішно. Країна на сьогодні утримує абсолютну «лідерство» за кількістю тих, хто заразився коронавірусом, – 214 тис. З них загинуло вже понад 4,8 тис. осіб. Член оперативного штабу Білого дому щодо коронавірусу імунолог Е. Фаучі, який не виключає, що від пандемії в США помре до 200 тис. осіб, в інтерв'ю CNN зізнався, що у свої

79 років він настільки зайнятий і заряджений адреналіном, що не може їсти та й спить лише по три-чотири години на добу. Але для подолання пандемії і цього може виявитися мало: як-не-як ідеться про головну проблему останніх 75 років. Саме так її представив Генсек ООН А. Гутерріш, який заявив, що коронавірус – головне випробування для ООН із моменту утворення організації. А. Гутерріш закликав витратити до 10 % ВВП на підтримку домогосподарств і системи охорони здоров'я, а також розкритикував країни за неготовність до екстрених ситуацій. Генсек ООН переконаний, що землянам необхідно кардинально поміняти схему світової економіки, а не намагатися повернути все на круги своя (URL: http://www.ng.ru/world/2020-04-02/6_7834_virus.html. 2020. 2.04).

В останній день березня президент Туреччини Р. Т. Ердоган оголосив національну кампанію боротьби з коронавірусом, яка відбудеться під гаслом «Ми самодостатні, Туреччино». Явною перевагою в нинішніх умовах виглядає й чітко вибудована вертикаль влади, завдяки якій турецьке керівництво не має проблем із делегуванням повноважень на місцях і координацією дій різних державних органів.

Губернатори (які в турецькій системі є представниками президента на місцях та підпорядковуються напряму міністру внутрішніх справ) отримали широкі повноваження для контролю за розвитком ситуації в регіонах, обмеження транспортного сполучення, створення карантинних зон тощо.

Водночас для забезпечення лікарень усім необхідним Управлінню з оборонної промисловості (турецький аналог Укроборонпрому) президент доручив перелаштувати оборонні підприємства (у тому числі компанії «Байкар» та «Асельсан», відомі в Україні завдяки поставкам бойових безпілотників і систем зв'язку до ЗСУ) на виробництво апаратів штучної вентиляції легень.

Не допомагає розв'язанню внутрішніх проблем складна геополітична ситуація, що склалася в регіоні. Дедалі глибше занурення Туреччини в сирійський та лівійський конфлікти, наслідком яких стали періодичні зіткнення турків із силами Асада та «стратегічних партнерів» із Росії; нові хвилі біженців на турецько-сирійському кордоні та 4 млн сирійців у самій Туреччині (на утримання яких влада витратила вже понад 40 млрд дол.) не сприяють зменшенню соціального напруження в суспільстві.

Незважаючи на відновлення переговорного процесу з ЄС щодо надання другого траншу з обіцяних раніше 6 млрд євро на вирішення гуманітарної кризи, жодного прогресу досягнуто не було. У відповідь Анкара пригрозила не стримувати «бажаючих шукати кращої долі у ЄС». Як наслідок, країна фактично опинилася «в оточенні» тисяч переміщених осіб не тільки на східних, а й на західних кордонах. Як запобіжний захід на тлі поширення пандемії коронавірусу турецька влада була змушена евакуювати із прикордонної із Грецією провінції Едірне близько 5,5 тис. сирійських біженців. За словами міністра внутрішніх справ, після проходження карантину вони будуть доправлені до міграційних центрів, але «зможуть

повернутися на кордон після закінчення пандемії» ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/2/7108244](https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/2/7108244). 2020. 20.04).

Традиційним кінцевим пунктом потоку біженців до Європи дуже часто виступає Німеччина. З огляду на це та у зв'язку з пандемією коронавірусу Німеччина призупинила прийом біженців. У МВС Німеччини повідомили, що доручили Федеральному управлінню у справах міграції та біженців призупинити процедури розселення гуманітарних біженців на невизначений термін у рамках заходів боротьби з поширенням коронавірусу. «Німецький гуманітарний приймальний процес застопорився ...через різні обмеження на поїздки та оперативні обмеження з боку важливих партнерів», – заявив представник міністерства.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) і Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН) також офіційно призупинили програми прийому біженців.

Із 2012 р. Німеччина приймає біженців у рамках так званих програм переселення, у тому числі багатьох сирійців з Туреччини та Лівану. Ці програми призначені для того, щоб ті, хто шукає захисту, мали постійне місце проживання в Німеччині.

Водночас представник міністерства зазначив, що незважаючи на заборону на в'їзд у країну іноземців, який напередодні скоординовано ввели країни ЄС, біженці можуть потрапити до Німеччини – відповідне рішення містить винятки щодо дії цього правила ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/18/7107690](https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/18/7107690). 2020. 18.03).

Цікаві прогнози щодо можливих сценаріїв розвитку ЄС і європейського співтовариства висловили відомі політологи та експерти. Загалом їхні думки щодо єдності країн ЄС у боротьбі з коронавірусною кризою доволі скептичні. Так, експерт з міжнародної політики в Українському інституті майбутнього І. Куса вважає, що, як показує нинішня пандемічна криза, насправді європейської солідарності не існує. «Красива ідеологічна обгортка була зірвана, – говорить експерт. – Криза завжди є тестом на міцність різних політичних систем, держав, союзів. А в такій грі, як правило, кожен сам за себе. Тому ми й бачимо відповідні проблеми всередині ЄС, між США і Канадою, у Латинській Америці тощо. Ніякої солідарності немає. Іде гра на виживання».

Чи встоїть ЄС? І. Куса вважає, що треба розглянути кілька сценаріїв. «Оптимістичний виглядає таким чином: криза мине, ЄС вистоїть. Країни, які в нього входять, понесуть серйозні економічні й фінансові втрати. Але чи зуміють залити економіку грішми. Коронавірус до літа, можливо, піде на спад. А до осені його, за сприятливого розвитку подій, локалізують. До кінця року може з'явитися вакцина. І ЄС зможе в І–ІІ кварталі 2021 р. почати відновлення економіки», – зазначає експерт.

Другий сценарій – часткове ослаблення ЄС у результаті важких економічних наслідків для ряду країн, які нині дуже вразливі. «Ідеться про Італію, Іспанію, Грецію, – уточнює І. Куса. – Там, де існують великі боргові

проблеми. У разі, якщо та ж Італія оголосить дефолт або пандемія там затягнеться, я не виключаю, що ЄС може зменшитися в розмірах через загострення суперечностей усередині блоку між різними структурними групами. Між Західною Європою і Східною Європою. Між Західною та Південною. У країнах Північної Європи взагалі своя атмосфера. Там особливо і карантин не запроваджували. Загострення цих суперечностей може серйозно послабити ЄС – аж до зменшення його членів».

Найгірший сценарій, на думку експерта, якщо пандемія затягнеться до кінця року. Або якщо буде друга хвиля коронавірусу. «Якщо економічні наслідки виявляться занадто важкими, можемо очікувати вкрай серйозні наслідки для ЄС. Аж до його розвалу, – вважає І. Куса. – Точно відпаде “периферія” – південна і східна частина Європи. Те, що відбувається, матиме найгірші наслідки для всіх економік, але перш за все для тих, які живуть за рахунок ЄС».

Україна, на думку експерта, повинна була давно задуматися над тим, щоб скоригувати свою політику щодо ЄС і НАТО. «Криза в цих структурах обчислюється десятиліттям. Це не новина. Сьогоднішня ж світова криза лише прискорює ці відцентрові процеси, – пояснює І. Куса. – Українська влада багато років нічим не займалися, крім підтримки фетиша євроатлантичної інтеграції. У самій інтеграції нічого поганого немає, але у нас зробили з цього якийсь культ, який став мірилом успішності нашої зовнішньої політики, що є стратегічною помилкою».

І. Куса впевнений, що наша країна нині не повинна дивитися на ЄС чи інші напрями. «Перший наш інтерес зараз – вижити та не впасти в колапс, – підкреслює експерт. – Треба максимально стимулювати зростання внутрішнього виробництва і споживання, запускати великі інвестиційні проекти під інфраструктуру. Зараз вони підуть дуже добре. Буде багато зайвих грошей у світі, які треба буде якимось чином реалізовувати. Це дасть нам змогу якщо не створити нові робочі місця, то хоча б зберегти ті, що нині стрімко скорочуються».

За словами експерта, криза – це можливість перестати залежати від того чи іншого зовнішньополітичного вектора. «Україна повинна направити всі ресурси, усі наявні зусилля на підтримку самої себе. На внутрішній розвиток, – підкреслює І. Куса. – Потрібен вихід на якийсь новий рівень самодостатності – гідний теперішніх часів і нинішньому рівню світової глобалізації. Насамперед ідеться про самодостатність енергетичної, економічної, фінансової, оборонної сфери. Треба займатися створенням і розвитком власних соціальних і політичних інститутів. Якщо їх не буде, то яка різниця, що в нас написано в Конституції? Ідемо ми у ЄС або НЕ йдемо... Ми просто розвалимося – і на цьому закінчиться наша історія. Так що не потрібно дивитися на ЄС у сенсі того, чи допоможуть нам. Нам потрібно думати про себе. І це наш шанс вирватися із зацикленості на ЄС».

Директор Центру вивчення української політики М. Семенов упевнений, що якщо раніше ЄС базувався на деяких загальних цінностях, то

оновлений після пандемічний ЄС формуватиметься на вигодах окремих країн-локомотивів. «Ми побачимо, як перебалансують інтереси цих самих локомотивів – Німеччини і Франції, – прогнозує експерт. – Цінність так званих малих країн Східної Європи знижуватиметься. По суті, відбудеться перепідпорядкування. Якщо раніше говорили, що всі країни як би рівні, при цьому визнаючи економічне лідерство Німеччини і Франції, то в майбутній Європі з великою часткою ймовірності Німеччина та Франція стануть лідерами не тільки де-факто, а й де-юре. Питання тільки в тому, яка з них менше постраждає під час боротьби з коронавірусом і наслідками епідемії».

Оскільки ЄС, швидше за все, не розвалиться, але при цьому й не надасть достатньої допомоги Україні (навіть, можливо, закриється від неї), М. Смирнов припускає, що євроінтеграційні прагнення України буде переглянуто. «Суспільство й політики зрозуміють, що допомоги від Європи чекати не доводиться. Про допомогу від Росії, зрозуміло, говорити теж наразі неможливо, враховуючи конфлікт між країнами. У США й Китаю свої інтереси та проблеми. У цих умовах прогноую в Україні посилення національно орієнтованих, суверенно орієнтованих політиків. Тих, хто виступає за внутрішнє, сильний розвиток держави, за так званий третій шлях країни – не на Захід чи Схід, а свій шлях, – пояснює експерт. – Українці повинні зрозуміти, що ніхто, крім них самих, їм не допоможе» (URL: <https://comments.ua/news/politics/foreign-policy/649617-igra-na-vyzhivanie-vozmozhen-li-raspad-evrosoyuza-posle-pandemii-i-prognoz-dlya-ukraincev.html>. 2020. 30.03).

Отже, наразі через пандемію коронавірусу всі держави Європи переживають доволі важку соціальну та економічну кризу. Системи охорони здоров'я та правоохоронні органи країн ЄС працюють на межі можливостей. На фоні цієї ситуації в березні відбувся ряд віртуальних зустрічей глав G20 і G7, на яких було окреслено основні заходи щодо боротьби з пандемією і створення умов для функціонування світової економіки та політики в нових умовах. Було прийнято рішення щодо вжиття негайних заходів для підтримки економіки та підприємців насамперед малого й середнього бізнесу, секторів, які постраждають найбільше, а також для захисту вразливих категорій людей через соціальний захист. Захист життя людей через зусилля ВООЗ і через національні ООЗ, де їм повинна бути надана допомога. Світові лідери серед пріоритетів назвали також забезпечення робочих місць, доходів населення, відновлення довіри до держорганів, забезпечення фінансової стабільності. Разом з тим спостерігачі припускають, що пандемія може запустити серйозні політичні процеси, які здатні істотно вплинути як на світ у цілому, так і на Україну зокрема.

Коронавірус у мусульманських країнах: основні тенденції

В епоху глобального розвитку систем масової комунікації у світі дуже швидко розповсюджуються не тільки нові знання, наукові й технічні досягнення, але й епідемії. Старше покоління ще пам'ятає холеру в Одесі в 1970-му з її обсерваціями й спробами сімей з дітьми шкільного віку, що приїхали на відпочинок з інших міст, втекти з «перлини біля моря», щоб встигнути на початок шкільного року. Молодші за віком пережили кір, свинячий та пташиний грип. І ось нова напасть – коронавірус. Як боротися з цією недугою вже детально й неодноразово розповідалося багатьма фахівцями на теле- та радіоканалах. Проте у вітчизняних ЗМІ бракувало повідомлень про перебіг захворювань у мусульманських країнах, які теж опинилися на шляху поширення COVID-19. Досвід цих країн, на жаль, може стати уроком і для України.

В ісламському світі головний удар нової епідемії наразі відчуває на собі населення Ісламської Республіки Іран (ІРІ). Станом на 6 квітня кількість інфікованих COVID-19 у країні складає 58 226 осіб. Загальна кількість смертей – 3603. Згідно з заявами державного інформаційного агентства IRNA, в разі негативного розвитку подій на тлі продовження міжнародних санкцій проти ІРІ кількість заражених може скласти 3,5 млн осіб (URL: <https://ru.irna.ir/news/83726774/Кампания-против-санкций-США-в-отношении-Ирана>). Іранська сторона заявляє, що через введені майже два роки тому американські санкції місцева влада практично позбавлена можливості своєчасно закуповувати за кордоном необхідні ліки та медичне обладнання. Це серйозно підриває національні зусилля по боротьбі з цією хворобою.

На початку березня президент США Д. Трамп заявив про готовність допомогти Тегерану в боротьбі з поширенням вірусу. Іранська влада відмовилася. МЗС Ісламської Республіки назвав подібні пропозиції «елементом політичної гри». «Якщо ви говорите правду, то зніміть санкції хоча б з ліків. Це буде першим кроком», – відреагував тоді президент Х. Рухані. Водночас, щоб впоратися з пандемією, Іран вперше за свою історію звернувся по допомогу до МВФ. Тегеран запросив кредит у розмірі 5 млрд дол. (URL: <https://foreignpolicy.com/2020/03/19/us-iran-coronavirus-sanctions-rocket-attacks-iraq-camp-taji>). Як зазначає The Guardian, Велика Британія намагається переконати американський уряд усе-таки зняти обмежувальні заходи проти Ірану. Проте, як повідомляє Reuters з посиланням на близьке до американської адміністрації джерело, навряд чи США підуть на це – Вашингтон не довіряє Тегерану, вважаючи, що «іранські еліти скоріше витратять [ці] гроші на що-небудь вороже» (URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/18/uk-presses-us-to-ease-iran-sanctions-to-help-fight-coronavirus>). Крім Сполученого Королівства, Іран у питанні зняття санкцій підтримали РФ і КНР, 62 арабські країни з

аналогічною пропозицією звернулися до ООН. За даними видання The Independent, Велика Британія, Франція і Німеччина успішно завершили свою першу угоду з Іраном, полегшивши експорт медичних товарів за допомогою складної системи бартерного типу, названої Instex. Ця система створена для обходу санкцій США, які були введені проти Ірану в січні 2019 р.

У квітні в Ірані зафіксовано 22 011 випадків одужання серед тих, хто заразився новим вірусом. Це стало можливим завдяки тому, що іранським урядом своєчасно був прийнятий план по виявленню громадян з ознаками коронавірусної інфекції, концентрації власних зусиль, а також міжнародній допомозі. У рамках плану вже пройшли обстеження понад 50 млн іранців (з 80 мільйонного населення країни). Іранські виробники відправили споживачам 40 млн медичних масок. Вчені ІРІ розробили оригінальні зразки тестів для ідентифікації COVID-19. Одночасно в березні 2020 р. Катар надав допомогу медичними товарами вагою 14 т. ОАЕ надіслали 32 т. З Китаю було доставлено 14,5 т медичного обладнання. Москва транспортувала до Тегерану 500 діагностичних наборів для виявлення коронавірусної інфекції, якими можна перевірити близько 50 тис. чоловік (URL: <https://eadaily.com/ru/news/2020/03/26/iran-blagodarit-rossiyu-za-pomoshch-v-borbe-s-koronavirusom>).

Другою за масовим поширенням коронавірусу країною мусульманського світу невдовзі може стати сусідній Афганістан. За інформацією міністра охорони здоров'я Ф. Фероза, потенційно інфікованими можуть стати 16 млн осіб – половина населення країни. Близько 100 тис. осіб можуть умерти. На сьогодні офіційно зареєстровано 367 випадків захворювання й сім смертельних. До того ж поруч знаходиться епіцентр захворювання на Середньому Сході – Іран. Проте, якщо в Ірані припадає 10 лікарів на 100 тис. населення, то в Афганістані цей показник дорівнює 3. Медичні витрати на душу населення в ІРІ складають біля 1 тис. дол., в Афганістані – 150. При цьому, попри заклики до повного карантину, місцева влада реалізувала лише частину необхідних заходів. На відміну від прикордонного Пакистану, в афганських провінціях продовжуються релігійні зібрання, в тому числі п'ятничні молитви. На всю країну лише три пристрої, що здатні перевірити на вірус, і всі вони містяться в одній лабораторії в Кабулі. Зі слів лідерів місцевих повстанців – талібів, які контролюють значну частину країни, в них також не вистачає необхідних лікарських засобів для боротьби з COVID-19 (URL: <https://golosislama.com/news.php?id=38302>).

У зоні ризику опинилися й три інші мусульманські країни, в яких, як і в Афганістані, точиться громадянська війна. Це Сирія, Лівія та Ємен. Офіційна влада заявляє про поодинокі випадки смертей і зараження коронавірусом, або їх відсутність, але ця інформація викликає недовіру з боку іноземних експертів і місцевих фахівців. Як повідомляло агентство SANA, з посиланням на міністерство охорони здоров'я Сирії, 29 березня в країні зафіксована перша жертва коронавірусу. Нею стала жінка (URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5e80d06c9a79474e25c7b38a>). За неофіційними

даними, в Сирії станом на 6 квітня було 19 осіб, інфікованих COVID-19. 25 березня влада в Тріполі підтвердила перший випадок зараження коронавірусом у Лівії. Зі слів міністра охорони здоров'я, вірус виявили в 73-річного чоловіка, який 5 березня повернувся з Саудівської Аравії через Туніс. Тепер він проходить лікування в медичній установі в Тріполі. Через десять днів було виявлено ще 17 інфікованих (URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/geography/libya>). У Ємені випадків зараження коронавірусом поки офіційно не зареєстровано. Проте місцевий фармацевт Н. Абдуль-Азіз побоюється, що в країні вже є випадки зараження, які поки не виявлені. За його словами, в столичній Сані є тільки одне місце, де можна пройти тестування. Тому послуги цього медучастини переважно для осіб, які приїждять із-за кордону і страждають від сильної лихоманки. «Тест на коронавірус коштує дорого, він не доступний багатьом у Ємені, тому, на думку фахівця, «випадки раптово проявляться всі відразу, і тоді ми зіткнемося з реальною проблемою» (URL: <https://golosislama.com/news.php?id=38239>).

У Турецькій Республіці (ТР) 6 квітня зафіксовано 574 випадки смерті від COVID-19. За інформацією місцевого агентства Anadolu, загальна кількість випадків інфікування коронавірусом зросла до 27 069. Протягом доби 3135 тестів на наявність захворювання показали позитивний результат. З початку спалаху епідемії одужали й були виписані з лікарень загалом 1042 пацієнти. Однак, не дивлячись на це, Росія внесла Туреччину в список країн, доступних для туризму в умовах пандемії коронавірусу (URL: <https://www.trt.net.tr/russian/turtsiia/2020/03/30/ot-koronavirusa-v-turtsiiskonchalis-ieshchio-23-chielovieka-obshchie-chislo-lietal-nykh-iskhodov-dostighlo-131-1387182>). Для протидії розповсюдженню нового вірусу турецька влада намагалася вживати відповідних заходів. Однак вони не встигали за розвитком подій. Так, 1 лютого, спеціальним авіарейсом були евакуйовані громадяни Туреччини з Китаю, з 23 лютого зупинено залізничне сполучення з Іраном. На кордоні з ІРІ розміщено термальні камери й закрито більшість КПП. Турецькі громадяни, що поверталися з-за кордону, проходили ретельний медичний огляд. Наприкінці березня президент Т. Ердоган прийняв рішення про припинення авіасполучення з усіма зарубіжними країнами, а міжміські поїздки усередині країни можливі тільки з дозволу місцевих адміністрацій. За вказівкою лідера країни, державні установи, як і приватний сектор, повинні були перейти до гнучкої системи роботи з мінімальною кількістю співробітників. Р. Ердоган зазначав, що в усіх провінціях країни під керівництвом місцевої влади створюються штаби по боротьбі з поширенням пандемії (URL: <https://www.trt.net.tr/russian/turtsiia/2020/03/29/chislo-lietal-nykh-iskhodov-ot-koronavirusa-v-turtsii-vyroslo-do-108-chieloviek-1386905>). Турецький президент 30 березня заявив, що пожертвує на боротьбу з COVID-19 свою зарплатню за сім місяців. Він закликав інших політиків, а також бізнесменів наслідувати його приклад.

Органи охорони здоров'я в країнах Перської затоки повідомляють про нові випадки зараження коронавірусною інфекцією. Станом на 6 квітня загальне число випадків захворювання в Кувейті наблизилося до 556. В Омані – до 331. У Саудівській Аравії – до 2402. У Бахреїні – до 700. У Катарі кількість зареєстрованих випадків дійшла до 1604. В Об'єднаних Арабських Еміратах наближалася до 1799. Саудівська Аравія 25 березня оголосила про заборону на в'їзд і виїзд з Мекки, Медіни і Ер-Ріяда, а також на переміщення між тринадцятьма провінціями королівства. Влада має намір ввести цілодобову комендантську годину в Мецці і Медіні, але дорослим жителям буде дозволено залишати свої будинки для термінової медичної допомоги і покупки продовольства з 6 до 15 год. Міністр хаджу і умри М. Салех Бенте звернувся до мусульман із проханням почекати, допоки не з'явиться ясність щодо пандемії коронавірусу, перш ніж планувати участь у щорічному хаджі (великому паломництві). Одночасно проблеми у власних країнах не завадили Катару й ОАЕ надати суттєву медичну допомогу Ірану. Абу-Дабі навіть не став відміняти міжнародні військові маневри, що відбулися 24 березня за участю кількох тисяч вояків зі США на еміратській базі Аль-Хамра (URL: <https://golosislama.com/news.php?id=38277>).

Зі свого боку, 17 березня йорданська армія розгорнула війська на в'їздах і виїздах із міст по всій країні в рамках проведення заходів проти коронавірусу. «Ці заходи спрямовані на запобігання поширенню COVID-19. Головне командування закликає громадян дотримуватися всіх інструкцій, виданих розгорнутими силами», – йдеться в заяві армії. Уряд Йорданії призупинив роботу в державному та приватному секторах і заборонив громадянам залишати свої будинки, за винятком гострої необхідності. На початок квітня в країні зафіксовано 345 випадків захворювання на коронавірус (URL: https://arabmir.net/iordaniya/iordanskaya-armiya-okhranyaet-goroda-v-svyazi-so-vspyshkoy-koronavirusa?fbclid=IwAR1TgdhzVbguNO1Wsg1-oMeU8SJ8eRioWM_6fEBWRjK_QXMh6xy3tGNbCaH4).

У межах режиму надзвичайного стану в Казахстані призупинили весняний призов в армію і звільнення солдатів, призваних на службу рік тому. З 16 березня в країні посилено охорону громадського порядку, введена заборона на масові заходи й обмежена робота великих об'єктів торгівлі. Тимчасово закриті розважальні центри, кінотеатри, театри, виставки та інші об'єкти з масовим скупченням людей. Діють обмеження на в'їзд і виїзд з території Казахстану. У пунктах пропуску на держкордоні, на вокзалах і в аеропортах посилено санітарно-епідеміологічний режим. Алма-Ата і Нур-Султан закриті на карантин. У Казахстані на 31 березня нараховувалося 584 інфікованих і троє померлих від COVID-19. У Киргизстані в зв'язку з введенням режиму надзвичайного стану через епідемію коронавірусу перенесли вибори до місцевих рад. У країні 216 інфікованих, четверо померлих.

За рішенням Президента Таджикистану Е. Рахмона, напередодні 22 березня країна готувалася урочисто відсвяткувати Новруз (перський Новий рік). На святкові заходи були запрошені глави дипломатичних місій, акредитованих в Душанбе, громадські діячі країни. У театралізованій виставі на стадіоні «20-й річниці незалежності Таджикистану» планувалося задіяти від 7 до 12 тис. осіб – в основному студентів і старшокласників. При цьому, як повідомляє «Азія-Плюс», у республіканському штабі з протидії коронавірусу, раніше вважали, що в дні святкування Новруза не буде театралізованих вистав і масових святкувань, а заходи «на урядовому рівні пройнуть із запрошенням обмеженого числа гостей та артистів». Імовірно, влада передумала, оскільки в республіці до кінця березня не було зареєстровано випадків зараження COVID-19.

Туркменські чиновники в Лебапському велаяте (області) вивезли свої родини на територію Репетекського заповідника, щоб захистити їх від уханського коронавірусу. Про це 23 березня повідомило видання «Хроніка Туркменістану». Можновладці розмістили наметы на території заповідника в декількох кілометрах одне від одного. Там постійно проживають родичі чиновників, а самі вони щодня їздять за 60 кілометрів на роботу в обласний центр – Туркменабад. Серед ініціаторів добровільної ізоляції – представники керівництва прокуратури, обласної адміністрації, кілька суддів. У Лебапському велаяте, як і в інших регіонах країни, 21 березня організувалися масові заходи на честь Новруза. Бюджетників зобов'язали брати участь у цих заходах в обов'язковому порядку. Для Лебапського велаяту це особливо небезпечно, адже саме в Туркменабад під час епідемії COVID-19 стали перенаправляти всі міжнародні рейси з Ашхабада. Там же організували зону карантину для прибуваючих з-за кордону (хоча офіційно про це не оголошувалося). Крім того, влада Туркменістану заборонила засобам масової інформації використовувати слово «коронавірус». Також були прибрані згадки про COVID-19 з усіх інформаційних брошур міністерства охорони здоров'я. Про це повідомляють «Репортери без кордонів» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/turkmenistane-zapretili-ispolzovat-slovo-1585662100.html>).

В Азербайджані створено спеціальний фонд і затверджено порядок формування й використання його коштів для підтримки боротьби з коронавірусом. Також був посилений соціальний захист медичних працівників. До місячної зарплати нарахована термінова надбавка в 3–5-кратному розмірі. Кабінету міністрів виділено понад 588,2 млн дол. США на боротьбу з наслідками коронавірусу. В Азербайджані розгорнуто спецлабораторії. Крім того, розгорнуті мобільні лабораторії, які в разі будь-яких підозр на вірус можуть швидко виїхати в будь-яку частину країни й провести екстрене обстеження. За підтримки держави бізнес переорієнтовується на виробництво медичних масок. На початку квітня в країні зафіксовано 584 інфікованих і семеро померлих (URL:

<https://nv.ua/opinion/koronavirus-19-marta-hto-proishodit-v-azerbaydzhane-borislav-bereza-poslednie-novosti-50076844.html>).

25 березня міністерство туризму Єгипту в межах протидії поширенню коронавірусу приступило до масштабної дезінфекції музеїв та археологічних об'єктів на території країни. Дезінфекцію провели відповідно до міжнародних норм. Була продезінфікована вся археологічна зона в районі пірамід Гізи, дороги, що ведуть до неї, каси, туалети й місця відпочинку туристів. За останні дні в Єгипті зафіксовано 1173 випадки зараження COVID-19, летальних – 78, одужали – 247. Країна вважається епіцентром зараження в північній Африці. Міністр у справах релігії Єгипту заявив, що члени міжнародного радикального руху «Брати-мусульмани» прагнуть поширити коронавірус серед військовослужбовців, поліції, судових органів і засобів масової інформації Єгипту (URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/geography/egypt>).

У країнах Магрибу ситуація не менш напружена. У Марокко було зафіксовано 1 тис. 113 заражених коронавірусом і 71 летальний випадок. Країна з 15 березня зупинила транспортне сполучення із зовнішнім світом, а 16 березня закрила всі навчальні заклади. Більше того, був введений режим медичного надзвичайного стану, який передбачає істотні обмеження в пересуванні людей. Тепер є певні інструкції місцевої влади та дозволу на переміщення. Їх насамперед отримують співробітники тих секторів, від яких критично залежить суспільство: працівники супермаркетів, аптек, банків, АЗС, лікарень і телекомунікаційних компаній. Для інших осіб обґрунтованим вважається вихід з дому за продуктами харчування й для отримання медичної допомоги. Введена норма про заборону перебування в одному публічному місці більше 50 осіб одночасно. В Алжирі, куди коронавірус прийшов 17 лютого, вже зареєстровані 152 померлих при 1 тис. 320 інфікованих. Більше половини випадків зараження зафіксовано в провінції Бліда, причому тут вірус підхопили відразу 16 членів однієї родини. За даними Global Health Security, Алжир відносять до числа найменш підготовлених до пандемії з показником 23,6 за 100-бальною шкалою. Це пов'язано з низьким рівнем взаємодії лікарів у критичній ситуації, дефіцитом обладнання і низьким досвідом протидії поширенню інфекцій. У туристичному Тунісі офіційно підтверджено 574 випадки зараження та 22 летальних результати. Оскільки країна географічно близько від Італії, уряд прийняв дуже жорсткі заходи. Зокрема, крім практично повного закриття повітряних і морських кордонів, влада ввела примусовий карантин для всіх без винятку іноземців, які прибувають на територію Тунісу. У країні закриті всі публічні місця, в тому числі призупинено роботу судів і відправлення п'ятничних молитов у мечетях. Спортивні змагання не скасовані, однак вони проходять без глядачів. У країні з 18:00 до 6:00 введено комендантську годину (URL: https://lb.ua/world/2020/03/20/453180_koronavirus_afrike_reaktsiya_so.html).

Палестинські об'єднання в секторі Газа на тлі побоювань поширення коронавірусу на густонаселеній території скасували масові мітинги,

заплановані на 30 березня вздовж кордону з Ізраїлем. Мітинги організовувалися для відзначення другої річниці «Великого маршу повернення». Так називають щотижневі протести палестинців, які прагнуть потрапити на землю, з якої їх предки були змушені тікати під час Накби (палестинського виходу) в 1947–1948 рр. На сьогодні ця територія входить до складу Ізраїлю. Станом на 6 квітня число інфікованих складає 237 осіб. Зафіксований один смертельний випадок. Влада анклаву закрила всі ресторани і кафе, а також скасувала всі п'ятничні молитви в мечетях. На сьогодні в Газі є тести на вірус, обстежитися можуть 200 осіб, а також близько 20 апаратів штучної вентиляції легень. З 15 березня в Газі під примусовий карантин підпадають всі, хто прибуває з-за меж анклаву. Чимало палестинців незадоволені санітарними умовами карантинних установ, зокрема тим фактом, що здорові люди там перебувають разом із потенційно інфікованими (URL: <https://golosislama.com/news.php?id=38268>).

Число випадків захворювання коронавірусом у Лівані залишається на середньому рівні (527 інфікованих COVID-19, 18 з них померли). Уряд з початку березня прийняв рішучі заходи, заклавши школи, університети, бари і ресторани, а в останні дні фактично ввів комендантську годину в громадських місцях. Єдиний міжнародний аеропорт країни був закритий, як і кордони для більшості мандрівників. «Ліван зробив набагато краще, ніж інші країни в стримуванні COVID-19 до сих пір», – заявили представники ініціативи Global Health в Американському університеті Бейрута. Однак медичні зусилля з надання допомоги пацієнтам опинилися під загрозою, оскільки сектор охорони здоров'я зіткнувся з наслідками десятиліть корупції, в той час як Ліванський Червоний Хрест, що діє в рамках Національної служби швидкої допомоги країни, швидко виснажує свої кошти (URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/geography/lebanon>).

Серед мусульманських країн Європи першою забила на сполох Албанія, яка 9 березня повідомила про перший випадок зараження коронавірусом. 6 квітня вже – 261 інфікований і 20 померлих. У зв'язку з цим у країні закрито всі школи, а також скасовано поромне і повітряне сполучення з Італією, звідки й прийшов вірус (URL: <https://golosislama.com/news.php?id=38201>).

Зовсім по-іншому розгорталася ситуація в Малайзії. Наприкінці лютого в столиці країни Куала-Лумпурі міжнародний нео-фундаменталістський рух «Таблігі джамаат» організував релігійний захід, який став джерелом інфікування сотень одновірців у Південно-Східній Азії. Зі слів міністра охорони здоров'я Малайзії д-ра А. Баби, у чотириденній зустрічі взяли участь 16 тис. осіб, зокрема 1 тис. 500 іноземців. З 673 підтверджених випадків коронавірусу в Малайзії майже дві третини пов'язані з цим заходом. У зборах взяли участь громадяни з десятків країн, у тому числі з Китаю та Південної Кореї, з їх високими показниками інфекції. Бруней підтвердив 50 випадків зараження, пов'язаних зі зборами, з 56 випадків по країні загалом. Сінгапур оголосив про 5, Камбоджа про 13, Таїланд про два випадки. В'єтнам,

Філіппіни та Індонезія, з яких на зустріч приїхало близько 700 громадян, у березні ще проводили розслідування. Деякі експерти вважають, що безпечність малайзійської влади пояснюється політичною кризою, яка охопила в ті дні країну. Якраз тоді багаторічний лідер Малайзії прем'єр-міністр М. Мохаммад подав у відставку. Виконуючим обов'язки прем'єр-міністра тимчасово був призначений, а потім й очолив уряд М. Ясин, який і заборонив масові зібрання, але вже лише 13 березня. До цього Міністерство охорони здоров'я давало тільки поради щодо мінімізації впливу на людей (URL: https://focus.ua/world/452111-iugo-vostochnaia_aziia_dolzha_priniat_agressivnye_mery_dlia_borby_s_covid-19__voz).

Насамкінець зазначимо, що досвід мусульманських країн свідчить про необхідність найсерйознішого ставлення до протидії розповсюдженню коронавірусу. Для цього повинні об'єднуватися зусилля держави й громадськості. Дії держорганів мають бути комплексними й добре скоординованими. Необхідною є концентрація наявних економічних, фінансових, медичних, та інформаційних ресурсів на боротьбу з COVID-19. У мусульманських спільнотах також велике значення має позиція релігійних лідерів, які своїм авторитетом можуть надати велику допомогу в цьому питанні. На жаль, поради громадянам із боку держустанов щодо самообмежень (замість суворої заборони) практично не працюють.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Ухвалення законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» розпочато: суспільний прецедент і вірогідні економічні наслідки

Наприкінці березня Верховна Рада України прийняла в першому читанні законопроект (реєстраційний № 2571-д) «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності». «За» проголосувало 267 народних депутатів.

Цей законопроект, зокрема, передбачає, що суди не можуть ухвалювати рішення, які б зупиняли розпочаті процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку або його ліквідацію. Колишні і нинішні власники банків, права яких були порушені через незаконний акт Національного банку України (НБУ), Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку або рішення Кабінету Міністрів України можуть отримати відшкодування збитків тільки в грошовій формі. Якщо ж суд

визнає незаконним рішення НБУ щодо віднесення певного банку до категорії неплатоспроможних, то це, однак, «не відновлює того становища банку, яке існувало до прийняття такого акту/рішення, включаючи відновлення правового статусу цього банку, та не відновлює становища/прав осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого акту/рішення». При цьому відшкодування шкоди, заподіяної учаснику банку внаслідок протиправного віднесення банку до категорії неплатоспроможних, та відкликання в такого банку банківської ліцензії та ліквідації банку «не звільняє такого учасника (учасників) від цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності за свої дії».

І хоча цей законопроект стосується всіх банків-резидентів України без винятку, проте у Верховній Раді його прозвали «антиколомойським», оскільки цей документ позбавляє сподівань мільярдера І. Коломойського на ренаціоналізацію ПриватБанку. Адже саме І. Коломойський останнім часом проводив у вітчизняних судах і ЗМІ масштабну та гучну кампанію проти рішення держави про націоналізацію ПриватБанку й компенсацію завданих йому такими діями збитків. До того ж у Верховній Раді України народні депутати, яких у ЗМІ часто пов'язують саме з І. Коломойським, С. Мінько (фракція «За майбутнє») О. Дубінський (фракція «Слуга народу») та І. Палиця (фракція «За майбутнє») в грудні минулого року зареєстрували власні законопроекти, альтернативні урядовому законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» ([URL: https://nv.ua/ukr/biz/experts/antikolomoyskiy-zakon-shcho-v-nomu-vazhlivo-dlya-mvf-i-dlya-maybutnogo-ukrajini-50077951.html?fbclid=IwAR3tqF_mNEVb8zkkn5USSsB0Aa9RKtELvo-Sx4dtNwVj5B8E0Cc7B2vGNdU](https://nv.ua/ukr/biz/experts/antikolomoyskiy-zakon-shcho-v-nomu-vazhlivo-dlya-mvf-i-dlya-maybutnogo-ukrajini-50077951.html?fbclid=IwAR3tqF_mNEVb8zkkn5USSsB0Aa9RKtELvo-Sx4dtNwVj5B8E0Cc7B2vGNdU)).

Як зазначалося свого часу в ЗМІ, «18 грудня 2016 р. уряд за пропозицією НБУ і акціонерів ПриватБанку, найбільшими з яких на той момент були І. Коломойський і Г. Боголюбов, прийняв рішення про націоналізацію банку через його неплатоспроможність. Держава отримала 100 % у його капіталі, а ПриватБанк був докапіталізований на суму 116,8 млрд грн, а в червні 2017 року уряд вирішив внести в капітал банку ще 38,5 млрд грн на підставі аналізу НБУ і незалежного аудитора – EY» (Ernst & Young) ([URL: https://nv.ua/ukr/biz/finance/cudi-po-privatbanku-yigoryu-kolomoyskomu-shcho-ochikuvati-v-sichni-novi-pozovi-novini-ukrajini-50064534.html](https://nv.ua/ukr/biz/finance/cudi-po-privatbanku-yigoryu-kolomoyskomu-shcho-ochikuvati-v-sichni-novi-pozovi-novini-ukrajini-50064534.html)).

Однак згодом І. Коломойський разом з іншими колишніми акціонерами ПриватБанку розпочав кампанію за визнання рішення про націоналізацію цього банку незаконним. Цей процес активізувався з обранням В. Зеленського Президентом України. Саме починаючи з літа 2019 р. питання ренаціоналізації ПриватБанку, тобто повернення його попереднім власникам, стало все частіше обговорюватись у ЗМІ й набуло вельми широкого розголосу в суспільстві. Такий широкий інформаційний резонанс щодо

вірогідності повернення ПриватБанку його колишнім власникам цілком закономірний. Адже, згідно з інформацією представленою на офіційному сайті цієї фінансової установи, за даними дослідження GFK Ukraine в III кварталі 2019 р. з ПриватБанком співпрацювали 56,2 % українців – фізичних осіб старше 16 років. Вважали його «основним банком 46,6 % користувачів банківських послуг – фізичних осіб, що більше, ніж у наступних за нами двадцяти банках разом взятих. Серед корпоративних клієнтів у 2019 р. цей показник для ПриватБанку становить:

- юридичні особи: 63,7 % співпрацюють, а 42,2 % вважають своїм основним банком;

- суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи (СПД ФО): 73,8 % співпрацюють, 65,9 % вважають своїм основним банком» (URL: <https://privatbank.ua/about>).

За таких обставин повернення ПриватБанку його попереднім власникам, при тому, що на момент націоналізації цей банк фактично був банкрутом, могло мати дуже важкі наслідки для вітчизняної фінансової системи та національної економіки загалом. Зокрема, всередині грудня минулого року заступниця голови Національного банку України (НБУ) К. Рожкова заявила: «Якщо буде скасована націоналізація, це означає двосторонню реституцію, тобто відміну всіх інших дій, які були зроблені після націоналізації, включаючи докапіталізацію банку, внаслідок чого банк втратить капітал та визнається неплатоспроможним. Усі наступні кроки ми будемо координувати з урядом». При цьому вона зазначила: «Це буде трошки складніше, це буде негативним сигналом для інвесторів... і це ускладнить нашу роботу в принципі, але це не зруйнує нашу фінансову стабільність та співпрацю з МВФ» (URL: https://dt.ua/ECONOMICS/finstabilnist-u-razi-skasuvannya-nacionalizaciyi-privatbanku-bude-utrimano-nbu-333173_.html).

Однак така оцінка заступницею голови НБУ К. Рожковою вірогідних наслідків скасування націоналізації ПриватБанку та виплата державою відповідної суми грошової компенсації його колишнім власникам видається надто заспокійливою, принаймні в короткотерміновому періоді. Оприлюднення цієї оцінки, мабуть, обумовлено цілком логічним прагненням не допустити формування панічних настроїв у багатомільйонного контингенту клієнтів цього найбільшого комерційного банку України. Адже навіть суто гіпотетично – тільки процес переведення рахунків усіх клієнтів ПриватБанку слідом за вилученими державою з нього коштами при його ренаціоналізації до іншого банку України (найвірогідніше це був би Ощадбанк) ніс у собі колосальний потенціал тимчасової дестабілізації всієї фінансової системи України. Навіть лише на організацію доступу клієнтів ПриватБанку до їхніх коштів в іншій фінансовій установі потрібен був би певний період часу, протягом якого ці кошти фактично були б заблоковані та недоступні їхнім власникам. Мабуть, не меншу загрозу для збереження стабільності фінансової ситуації в Україні становили й інші сценарії

розгортання подій навколо ПриватБанку з використання його колишніми власниками відповідних судових рішень. Наприклад, це могло стосуватись блокування коштів на його рахунках або ж заборона посадовим особам ПриватБанку й НБУ вчиняти якісь дії тощо.

У цьому контексті варто згадати про значний суспільний резонанс і соціально-економічні проблеми, що виникли в Україні кілька років тому навколо виведеного з ринку відносно невеликого комерційного банку ПАТ «Банк Михайлівський». Саме тому питання вірогідного скасування націоналізації ПриватБанку та надання державою його колишнім власникам відповідної компенсації набуло в нашій державі не суто вузько професійного економіко-правового характеру, а загальнонаціонального соціально-політичного значення.

Водночас ухвалення Верховною Радою навіть у першому читанні законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» вже створює вагомий і багато в чому новий за своєю природою суспільний прецедент.

Насамперед ухвалення цього законопроекту продемонструвало, що Верховна Рада на практиці визнає пріоритет загальнонаціональних інтересів громадян України над інтересами великого бізнесу. По-друге, результати голосування за цей законопроект у першому читанні дають підстави вважати, що в подальшому відмова від його остаточного ухвалення та підписання Президентом України навряд чи вірогідна. Проте це не означає, що лобісти інтересів екс-власників ПриватБанку та інші зацікавлені особи не намагатимуться внести в нього якісь вигідні їм зміни або ж не оскаржать у Конституційному Суді.

Водночас, поряд із оцінками політико-організаційних аспектів результатів ухвалення в першому читанні законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності», в українському інформаційному просторі почали поширюватись оцінки економічних наслідків його ухвалення. Тому спочатку вдамося до аналізу тих правових змін, запропонованих у згаданому законопроекті, які й визначатимуть вірогідні економічні наслідки його ухвалення.

Як наголошував, наприклад, ще до початку ухвалення законопроекту член Ради громадського контролю НАБУ М. Савчук, «на поточний момент, в українському законодавстві існує діра. У нашому законодавстві не написано що робити, якщо раптом акціонер банку через суд оскаржить рішення регулятора про націоналізацію його банку». І тому, на його думку, «законопроект повинен детально описати що відбуватиметься, якщо Коломойський у суді оскаржить рішення НБУ про націоналізацію ПриватБанку». При цьому він наголошував, що ст. 41 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» прямо забороняє вимагати від інвесторів (держави) повернення колишньому власнику акцій банку. Проте

колишній власник може вимагати компенсацію в суді й повинен отримати її, якщо суд визнає незаконним рішення держави з ліквідації чи націоналізації банку.

Однак при цьому вмале використання прогалин чинного законодавства (до ухвалення «антиколомойського» закону) надавало колишнім власникам виведеного з ринку неплатоспроможного або націоналізованого банку доволі широкі можливості для отримання від держави компенсації у вигідному для них обсязі за вчинені дії влади щодо цього банку. Наприклад, це стосувалося визначення в процесі судового розгляду права экс-власників виведеного з ринку неплатоспроможного або націоналізованого банку на отримання компенсації та визначення величини капіталу банку, необхідної для цього.

Так, відповідно до згадуваного вище урядового законопроекту, экс-власник, щоб мати право на компенсацію за незаконно націоналізований банк, повинен довести в суді, що на момент націоналізації його банк мав реальний капітал. При цьому наявність чи фактична відсутність у такого банку реального капіталу «повинен буде визначити міжнародний аудитор. До того ж аудитор зобов'язаний брати до уваги супутні документи. У кейсі ПриватБанку це буде аудит компанії Kroll і результат перевірки НБУ. А в них, як ми вже знаємо, детально розписана величезна схема виведення грошей колишніми акціонерами (Коломойським і Боголюбовим)». В альтернативному законопроекті, запропонованому народним депутатом О. Дубінським, як наголошують деякі експерти, «саме суд визначає наявність капіталу в банку. Причому на основі будь-яких документів, які вважатиме релевантними. Він може ігнорувати аудит компанії Kroll, ігнорувати аудит НБУ, а брати до уваги тільки те, що вважатиме за потрібне. Власники можуть найняти аудиторів «роги і копита», які дадуть висновок про те, що на момент націоналізації капітал у банку дійсно був, і суд прийме рішення на користь колишніх акціонерів. Ось в чому відмінності цих двох законопроектів» ([URL: https://nv.ua/ukr/biz/experts/antikolomoyskiy-zakon-shcho-v-nomu-vazhlivo-dlya-mvf-i-dlya-maybutnogo-ukrajini-50077951.html?fbclid=IwAR3tqF_mNEVb8zkkn5USSsB0Aa9RKtELvo-Sx4dtNwVj5B8E0Cc7B2vGNdU](https://nv.ua/ukr/biz/experts/antikolomoyskiy-zakon-shcho-v-nomu-vazhlivo-dlya-mvf-i-dlya-maybutnogo-ukrajini-50077951.html?fbclid=IwAR3tqF_mNEVb8zkkn5USSsB0Aa9RKtELvo-Sx4dtNwVj5B8E0Cc7B2vGNdU)).

Тому на усунення подібних прогалин у вітчизняному законодавстві як раз і спрямовано законопроект «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності», який був ухвалений у першому читанні Верховною Радою. Для розв'язання цієї проблеми було запропоновано впровадити відповідні зміни до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Законів України «Про акціонерні товариства», «Про виконавче провадження», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про нотаріат» і, особливо, «Про Національний банк

України», «Про банки та банківську діяльність» і «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Зазначені зміни детально розроблені й впроваджуються таким чином, щоб не допустити існування в українському законодавстві правових суперечностей щодо організації діяльності банківської системи та її державного регулювання, які б могли бути використані экс-власниками виведених з ринку неплатоспроможних та/чи націоналізованих банків для оскарження в судах відповідних дій Національного банку та Кабінету Міністрів України. Адже саме гра на суперечностях між різними правовими актами України та одночасно існуюча у вітчизняній судовій системі корупція, створювали можливість для экс-власників таких банків отримати від держави значні грошові компенсації, а можливо й навіть вимагати повернення банку в цілком платоспроможному стані.

Наприклад, частина 2. ст. 5 «Способи судового захисту. Господарського процесуального кодексу України» (чинна нині редакція) говорить: «У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону». Однак у цьому ж кодексі нічого не говорилось про «способи захисту порушеного права чи інтересу особи», яка була, наприклад, власником виведеного з ринку неплатоспроможного та/чи націоналізованого банку. І це надавало колишнім власникам таких банків певний «простір для маневру» у відносинах з державою, включно з шантажем загрози дестабілізації фінансової ситуації в Україні.

Причому зміни, що впроваджуються в українське законодавство законопроектом № 2571-д чітко виділяють пріоритетність Законів України «Про банки та банківську діяльність» і «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» перед іншими правовими актами України в питанні взаємовідносин держави з экс-власниками виведених з ринку неплатоспроможних та/чи націоналізованих банків. Зокрема, доповнення до ст. 6. «Організаційно-правова форма банку» Закону України «Про банки та банківську діяльність» визначає, що «У разі суперечності норм інших законів (включаючи кодекси) з нормами цього Закону, норми цього Закону мають перевагу».

Загалом ухвалення законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» позбавляє экс-власників збанкрутілих банків можливості маніпулювання у своїх інтересах змістовними розбіжностями в різних правових актах України. Адже, наприклад, згадана вище ст. 5. «Способи судового захисту» Господарського процесуального кодексу України відтепер доповнюється частинами 3 і 4 такого змісту: «3. Єдиним способом захисту прав осіб, які є (були) учасниками банку, та права й інтереси яких були порушені внаслідок виведення банку з ринку на підставі

протиправного (незаконного) індивідуального акту Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення Кабінету Міністрів України, є відшкодування завданої шкоди в грошовій формі.

4. Визнання протиправним (незаконним) індивідуального акту/рішення, вказаного в частині третій цієї статті, не може бути підставою для застосування засобів захисту у вигляді визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльності, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку». І подібних змін у вітчизняному законодавстві, що будуть запроваджені з остаточним ухваленням законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» та закриють можливості для колишніх власників виведених з ринку неплатоспроможних та/чи націоналізованих банків маніпулювати чинним українським законодавством для одержання необґрунтованої компенсації, багато.

Водночас оглядачі деяких ЗМІ наголошують на тому, що «антиколомойським» законопроектом пропонується передбачити, що суди не можуть ухвалювати рішення, які призведуть до зупинки розпочатої процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку або його ліквідації. Відповідно до законопроекту, колишні і нинішні власники банків, права яких були порушені через незаконний акт НБУ, Фонду гарантування, Мінфіну, Нацкомісії з цінних паперів та фондового ринку або рішення Кабміну, можуть отримати відшкодування збитків тільки в грошовій формі.

Оглядач «Дзеркала тижня» Ю. Самаєва наголошує, що «антиколомойський законопроект робить неможливими й повернення банку, і спроби оскаржити визнання його неплатоспроможності. Натомість колишні власники можуть через суд домагатися одержання компенсації. У початковому варіанті йшлося винятково про прямі збитки, доведені аудитом.

Коломойський одразу назвав це положення неконституційним, бо суд повинен мати право самостійно приймати рішення щодо компенсації, і планував оскаржити законопроект у КСУ. Що ж, у новій версії його побажання врахували: розмір збитків визначається на підставі капіталу банку з урахуванням якості його активів і обсягів погашення банком зобов'язань перед кредиторами. Визначає завдані збитки міжнародний аудитор. Навіть якщо він визнає, що вимога компенсації обґрунтована, це все одно не може бути приводом для скасування й оскарження вже прийнятого рішення НБУ. Механізми визначення компенсації чітко прописано, й довести, що після виведення з банку 155 млрд грн. тобі ще належить компенсація, буде вельми складно. А головне, ухвалення цього закону виб'є підстави для нинішнього позову про неправомірність націоналізації. Якщо, звичайно,

“антиколомойський” закон приймуть раніше, ніж суд винесе рішення» ([URL: https://dt.ua/finances/kolomokriza-343037_.html](https://dt.ua/finances/kolomokriza-343037_.html)).

Згідно з текстом законопроекту «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» Закон України «Про банки та банківську діяльність» доповнює ст. 79. «Відшкодування шкоди, завданої учаснику банку внаслідок протиправного (незаконного) віднесення банку до категорії неплатоспроможних, відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідації банку», яка детально регламентує порядок здійснення такої процедури. Зокрема, «у разі визнання протиправним (незаконним) та скасування рішення (індивідуального акту) Національного банку України, зазначеного у частині другій статті 79 цього Закону, особа, яка була учасником банку на момент прийняття такого рішення (індивідуального акту) має право на відшкодування шкоди, заподіяної таким рішенням (індивідуальним актом), у порядку, встановленому законом, з урахуванням особливостей, встановлених цією статтею. Обов'язок доказування завданої шкоди та її розміру покладається на учасника банку». У статті 79, наприклад, зазначено, що «Вартість акцій визначається в звіті про стан фінансово-господарської діяльності банку, що складається міжнародно визнаною аудиторською фірмою, яка відповідає критеріям визначеним Національним банком України. Така аудиторська фірма призначається судом, який розглядає справу про стягнення завданої шкоди. Звіт аудиторської фірми прирівнюється до висновку експерта...» «Відшкодування шкоди здійснюється виключно у грошовій формі. Відшкодування шкоди в інший спосіб, зокрема, відшкодування в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, тощо) не допускається».

При цьому, згідно з доповненнями, ст. 79. «Оскарження рішень Національного банку України» визначає, що «визнання протиправним (незаконним) та скасування індивідуального акту Національного банку України, зазначеного в частині другій цієї статті, або окремих його положень:

- не відновлює того становища банку, яке існувало до прийняття такого акту/рішення, включно з відновленням правового статусу цього банку, та не відновлює становища/прав осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого акта/рішення;

- не може бути підставою для визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльності, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку;

- не породжує будь-яких прав у осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого індивідуального акту/рішення, крім права на відшкодування завданої шкоди.

Застосування положень цієї статті та/або відшкодування шкоди, завданої учаснику(учасникам) банку внаслідок протиправного (незаконного) віднесення банку до категорії неплатоспроможних, відкликання в банку банківської ліцензії та ліквідації банку, відповідно до ст. 79 цього Закону не звільняє такого учасника (учасників) від цивільної, адміністративної або ж кримінальної відповідальності за свої дії».

Ухвалення згаданого законопроекту потенційно може створити таку ситуацію. З одного боку, держава компенсує колишнім власникам певного банку збитки, завдані його виведенням з ринку та/чи націоналізацією. З іншого – одночасно через суд накладає арешт на ці ж компенсовані державою збитки, як на кошти, що мають бути відшкодовані экс-власниками цієї фінансової установи за збитки завдані свого часу державі їх неправомірними діями власників банку. І що особливо важливо для підтримання стабільності вітчизняного фінансового сектора – такий банк у цей період продовжує функціонувати в звичному режимі, сприяючи таким чином підтриманню стабільності фінансової ситуації в нашій державі. Звичайно, насамперед це стосується ПриватБанку.

На важливості прийняття закону «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» наголосив у своєму відео-зверненні на офіційному сайті Національного банку України керівник офісу Правління НБУ А. Макарчук. Зокрема, він зазначив, що в цьому законопроекті враховано досвід очищення української банківської системи від неплатоспроможних банків і кращу практику роботи європейських банків. Керівник офісу Правління НБУ наголосив:

1. Закон гарантує невідворотність виведення неплатоспроможних банків з ринку, до яких відносяться й, так звані зомбі-банки. Навіть, якщо суд визнає рішення НБУ незаконним, процес не припиняється й здійснюється розрахунок з вкладниками таких банків.

2. Закон змінює процедуру оскарження рішень Національного банку України, Міністерства фінансів України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Суди не повинні підміняти своїми рішеннями діяльність регуляторів фінансового ринку. При винесенні своїх рішень суди повинні спиратись на розрахунки, висновки та факти отримані регуляторами при здійсненні ними своїх повноважень.

3. Закон чітко прописує процедури визначення підстав та порядок отримання компенсації колишнім власникам виведених з ринку банків, якщо рішення Національного банку України з цього приводу суд визнає незаконним. Для більшої прозорості таких рішень передбачено участь незалежного аудитора у визначенні величини компенсації колишнім власникам виведених з ринку банків.

4. Закон змінює процедури та порядок прийняття рішень у Національному банку України. Зокрема, уточнюються правові норми щодо

професійного судження та процедурні моменти здійснення такої діяльності. Це дозволить зробити виведення неплатоспроможних банків з ринку менш болісним.

5. З ухваленням цього закону в державі буде більша опція для націоналізації банку в разі такої потреби. У результаті процес націоналізації банку буде простішим та швидшим, що дозволить організувати роботу такої установи з першого дня прийняття рішення щодо її націоналізації.

За словами керівника Офісу Правління НБУ ухвалення закону «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» дасть змогу гарантувати стійкість української банківської системи до можливих криз та полегшити її вихід з таких криз у разі їх настання (*URL*: <https://bank.gov.ua/news/video/video-search?page=1&perPage=5&search=%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA>).

Таким чином зміни, які згідно з законопроектом (реєстраційний № 2571) «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» вносяться до згаданого вище ряду правових актів України, в разі їх остаточного ухвалення, матимуть надзвичайно важливі довго- і короткотермінові наслідки для функціонування та розвитку української економіки. До першої категорії треба віднести ефект, який отримає економіка України загалом від встановлення нових цілком обґрунтованих і прозорих правил функціонування вітчизняної банківської системи. Впровадження цих правил у практику функціонування банківської системи сприятиме встановленню належної довіри між кредиторами й позичальниками, що, своєю чергою, є важливим чинником нарощування кредитування українського бізнесу. Покращуються й умови для безпеки вкладів населення в банках, оскільки зростатиме економічна відповідальність цих фінансових установ за формування умов, на яких кошти населення залучатимуться на їхні рахунки. І, як зазначали в НБУ, поліпшуються гарантії стійкості української банківської системи до можливих криз та полегшується її вихід з таких криз у разі їх настання.

До короткотермінових, але надзвичайно важливих наслідків ухвалення закону «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» відноситься продовження співробітництва України з Міжнародним валютним фондом (МВФ), у результаті якого наша держава має можливість отримати цього річ кошти, які їй вкрай необхідні. Як наголошує оглядач «Дзеркала тижня» Ю. Самаєва, «Україні поточного року знадобиться 492 млрд грн тільки на виплати за зовнішніми і внутрішніми боргами. І щоб виконати Держбюджет на 2020 рік, Мінфіну треба позичити приблизно 230 млрд грн на внутрішньому ринку та ще близько 134 млрд грн – на зовнішніх. Однак у нинішніх умовах це просто неможливо: пандемія, запровадження карантину

в більшості країн, лихоманка на фондових ринках, обвал цін на нафту та втеча інвесторів з економік, що розвиваються, роблять інвестиції в українські папери вкрай непривабливими».

Водночас у разі ухвалення згаданого закону МВФ пропонує Україні «трирічну програму розширеного фінансування (EFF), обсяг якої збільшено з 5,5 млрд до 8 млрд дол. Бонусом ідуть гарантії, що перший транш у 1,75–2 млрд буде направлено максимально швидко, вже в квітні, і не в недоторканні золото-валютні резерви НБУ, а до держбюджету. Другий транш у 2 млрд дол. надійде до кінця 2020 р. Крім цього, співробітництво з фондом дасть змогу Україні одержати ще 2 млрд дол. від Світового банку і ЄБРР. Тобто, приблизно 170 млрд грн під мінімально можливий відсоток». При цьому, як цілком логічно зауважує Ю. Самаєва, державі потрібні кошти водночас як на забезпечення боротьби з вірусом, так і для підтримки громадян, що найчастіше мають скромні накопичення. Найгірше те, що спрогнозувати кінцеві витрати або втрати нині дуже складно (URL: https://dt.ua/finances/kolomokriza-343037_.html). Схожі оцінки сум надходжень коштів МВФ в Україну після остаточного ухвалення згаданого законопроекту наводять й інші вітчизняні ЗМІ.

Тим часом деякі ЗМІ опублікували заяву директорки-розпорядниці МВФ К. Георгієвої, що «по суті, ніколи ще за 75-річну історію нашого фонду так багато країн не потребували екстреного фінансування – до нас вже звернулися 85 країн, причому всі одночасно». При цьому зазначається, що «Міжнародний валютний фонд готовий залучити весь свій резервний фонд у розмірі одного трильйона доларів, щоб допомогти країнам подолати кризу, спричинену пандемією коронавірусу». Як видно конкуренція між потенційними позичальниками за кошти МВФ буде дуже сильною. Тож Україні, мабуть, варто якнайшвидше виконати вимоги необхідні для отримання фінансування від МВФ.

ЗМІ 6 квітня станом на 18:00 повідомили, з посиланням на народного депутата від фракції «Голос» і першого заступника голови комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Я. Железняка, що до законопроекту за реєстраційним № 2571-д є понад 13 тис. правок. При цьому понад 6 тис. поправок подав лише один народний депутат А. Поляков (URL: <https://nv.ua/ukr/biz/finance/antikolomoyskiy-zakon-kilkist-popravok-perevishchila-za-13-tisyach-novini-ukrajini-50080425.html>). Ще троє депутатів, у тому числі й О. Василевська-Смаглюк від «Слуги народу», яка раніше працювала на телеканалі «1+1», подали, за оцінками журналістів по 1,5 тис. правок до цього ж законопроекту. Мета внесення такої кількості правок цілком очевидна – не поліпшити зазначений законопроект, а заблокувати його швидке ухвалення Верховною Радою. З іншого боку, подання такої кількості правок, по суті, є пародією на парламентаризм і державне управління в Україні загалом. Адже за період часу, який пройшов з моменту ухвалення законопроекту за реєстраційним № 2571-д у першому читанні, одному народному депутату навіть зі своїми помічниками неможливо було

якісно підготувати таку кількість суттєвих правок до цього законопроекту. Хоча, як не дивно, такі дії народних депутатів, що дискредитують державну владу в Україні як таку й у такий спосіб посилюють хаотичні тенденції в нашій країні, цілком вписуються в стратегію російської гібридної агресії проти України.

Раніше голова парламентського комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцев припускав, що Верховна Рада може розглянути законопроект про удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності в другому читанні наприкінці цього тижня. Як воно буде в реальності – поки прогнозувати важко. Нині вже цілком вірогідно, що противники ухвалення закону «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності» роблять ставку на подальше оскарження його в Конституційному Суді (*При підготовці цієї статті використано інформацію з таких джерел: Верховна Рада України. Офіційний портал (<https://rada.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Дзеркало тижня (<http://dt.ua>). – 2019. – 17.12; 2020. – 30.03; Інтерфакс-Україна (<https://interfax.com.ua>). – 2020. – 31.03; Левый берег (<http://Lb.ua>). – 2020. – 30, 6.03; Liga.net (<https://liga.net>). – 2020. – 30.03; Новое время (<http://nv.ua>). – 2020. – 26.03; 5, 6.04; ПриватБанк (<https://privatbank.ua/about>).*

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

У зв'язку з тимчасовою заборонаю в Україні проведення масових заходів із метою запобігання поширенню коронавірусу COVID-19, 25 березня поточного року Президією НАН України прийнято рішення відтермінувати чергову сесію Загальних зборів НАН України та загальних зборів відділень НАН України, раніше призначену на 13–17 квітня, і визначити терміни її проведення після поліпшення епідемічної ситуації в країні та закінчення дії заборони проведення масових заходів (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 26.03).

***

Інституту ядерних досліджень НАН України 26 березня 2020 р. виповнилося 50 років.

Витоки ядерних досліджень в Україні сягають ще довоєнних років, коли в Українському фізико-технічному інституті в Харкові в 1932 р. було здійснено реакцію розщеплення ядер літію, а групою вчених під керівництвом О. Лейпунського було досягнуто визначних успіхів у

встановленні умов здійснення ланцюгової реакції поділу ядер урану та оцінено енергію, що виділяється при цьому.

Потреби в розвитку ядерно-фізичних досліджень невпинно зростали, що обумовило необхідність комплексного розв'язання ряду пов'язаних із цим проблем. Саме тому 26 березня 1970 р. Президія АН УРСР на виконання відповідної постанови Ради Міністрів УРСР прийняла постанову № 105 про створення Інституту ядерних досліджень АН УРСР (ІЯД) на базі кількох відділів Інституту фізики АН УРСР. Основними напрямками досліджень ІЯД було визначено фундаментальні та прикладні розробки з ядерної фізики низьких і середніх енергій, фізики реакторів, перспективних проблем атомної енергетики та дослідження з використання ізотопів і ядерних випромінювань у народному господарстві.

Ініціатором створення ІЯД та першим його директором був академік АН УРСР М. Пасічник.

З часу свого заснування і дотепер Інститут ядерних досліджень був і залишається одним із флагманів української ядерної науки. У ньому готуються висококваліфіковані наукові кадри, розвиваються найперспективніші наукові напрями, багато з яких стали міцним підґрунтям для заснування під керівництвом видатних учених інституту широковідомих наукових шкіл.

Співробітники інституту були серед перших, хто брав активну участь у ліквідації наслідків Чорнобильської аварії.

Для проведення в Україні експертизи ядерних та інших радіоактивних матеріалів, вилучених із незаконного обігу, в інституті створено ядерно-криміналістичну лабораторію, яка є базовою для лабораторій такого типу країн – членів ГУАМ. Експерти беруть активну участь у міжнародній діяльності з боротьби з незаконним обігом ядерних та інших радіоактивних матеріалів.

Інститут здійснює наукове співробітництво з рядом зарубіжних ядерних центрів і наукових установ США, Німеччини, Франції, Італії, Австрії, Швейцарії, Японії, Кореї, Польщі та інших країн світу, з міжнародними й урядовими структурами (МАГАТЕ, ЄК, Міненерго США та ін.). Завдяки широким міжнародним зв'язкам науковці інституту мають можливість спільно з колегами з інших країн виконувати дослідження на сучасному світовому рівні, брати участь у великих експериментах (LHCb, SuperNEMO, BOREXINO, EUREKA тощо).

Учені інституту зробили вагомий внесок у світову скарбницю знань. Наукові дослідження співробітників відзначено міжнародними преміями, державними преміями України та преміями Президії НАН України імені видатних учених. В установі відбуваються щорічні наукові конференції, а також проводяться міжнародні конференції та наукові школи з актуальних питань ядерної фізики, атомної енергетики й фізики плазми. Інститут заснував і видає науковий журнал «Ядерна фізика та енергетика», щороку виходять із друку кілька наукових монографій і понад 200 статей у

міжнародних та українських наукових виданнях. За якістю цих публікацій (h-індекс = 128) інститут займає одне із провідних місць серед наукових установ України. Про високий рівень наукових досліджень свідчить те, що інститут завжди займав і займає одне з чільних місць у світових наукометричних базах даних (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.03*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Старший науковий співробітник Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України кандидат біологічних наук Н. Жолобак в інтерв'ю журналістам інформаційного агентства «УНІАН» розповіла про те, чому темпи поширення коронавірусу не повинні дивувати, для кого COVID-19 особливо небезпечний та коли пандемія відступить.

Фахівець зазначає, що в темпах поширення смертоносного коронавірусу немає нічого дивного. Міграція населення у світі дуже велика й така мобільність має зворотний бік.

Вона також додає, що разом із масштабами поширення вірус змінюється: «Будь-який вірус при багаторазовому послідовному інфікуванні (цей процес називається пасивування вірусів), що відбувається під час епідемічного спалаху, поступово втрачає свою активність, відбувається його аттенуація (адаптація вірусу до об'єкта, який він атакує, у напрямі зменшення агресивності). Тобто з кожним пасажем вірусу, з послідовним інфікуванням кожної наступної людини вірус зменшує свою інфекційну активність».

Учена прогнозує, що інфекційність COVID-19 знизиться, епідемія зійде нанівець так само, як це відбулося зі збудниками SARS і MERS (спалахи захворювань цих коронавірусів були, відповідно, у 2002 і 2015 р.).

Наскільки виправданими є очікування щодо того, що при підвищенні температури повітря коронавірус зникне? Відповідаючи на це питання, учена-вірусолог говорить: «Пік захворювань – осінь і весна. (...) Влітку коронавірусна інфекція однозначно піде на спад, у тому числі й тому, що коронавірус нестійкий до ультрафіолетового опромінювання. А оскільки метеорологи обіцяють спекотне літо, імовірність збереження коронавірусу в навколишньому середовищі дуже невелика». Разом із тим Н. Жолобак акцентує, що завжди потрібно пам'ятати, що ми живемо у світі вірусів, на «планеті вірусів», де циркуляція – поява та зникнення вірусів – безперервний процес. Тому постійно з'являтимуться, ітимуть і знову з'являтимуться різноманітні нові-старі форми вірусів. Людство завжди жило, живе та житиме в такому оточенні. Головне – не панікувати (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.03*).

***

На сторінках громадсько-політичного тижневика «Дзеркало тижня» (№ 1286, 14–20 березня) 14 березня 2020 р. було опубліковано статтю провідного наукового співробітника Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України кандидата економічних наук І. Новак, присвячену податковій реформі.

Експерт зазначає: «Голова Комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцев анонсував, що 2020 р. планується запровадити прогресивну шкалу оподаткування для податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та об'єднати ПДФО, єдиний соціальний внесок (ЄСВ) і військовий збір. У Мінфіні України розраховують на прийняття податкової реформи до липня 2020 р. та її запровадження з 2021 р. ПДФО є податковим зобов'язанням працівника, а не роботодавця. З ЄСВ маємо дещо іншу ситуацію. До 2016 р. цей внесок сплачували як працівник, так і роботодавець. Останній перераховував до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування свою частину (нарахування на фонд заробітної плати компанії) та частину працівника (утриману з нарахованої йому зарплати). На чергову вимогу бізнесу щодо зниження податкового навантаження в 2016 р. державою було прийнято рішення про майже двократне зменшення ЄСВ – відтоді його сплачує лише роботодавець».

Експерт підсумовує: «Анонсована державою податкова реформа в жодному разі не повинна руйнувати механізми та інститути соціального діалогу, послаблювати захист працівників і демотивувати бізнес при прийнятті рішень про підвищення заробітної плати. Не менш важливо й те, що податкова реформа не може обмежуватися лише вирішенням завдань щодо зменшення “вартості” праці для бізнесу та обсягів перерозподілу коштів у суспільстві, а має створювати реальні стимули для розвитку бізнесу» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.03*).

***

Космос і океан: що ближче?

Стаття Генерального директора ДП «КБ “Південне” ім. М. К. Янгеля» академіка НАН України О. Дегтярева присвячена основним результатам досліджень запасів мінеральних ресурсів у навколоземному космічному просторі та на дні Світового океану (Див.: журн. «Вісник НАН України», № 2, 2020 р.)

У статті наведено основні результати досліджень навколоземного космічного простору, інших планет Сонячної системи, їхніх супутників та астероїдів. Показано, що на цих небесних тілах містяться значні запаси мінералів. У майбутньому дедалі більше уваги приділятиметься розробленню нових технологій використання близького космосу, контролю астероїдної і метеоритної безпеки навколоземного простору, дослідженню планет

Сонячної системи, їхніх супутників та астероїдів, вивченню структури Всесвіту, далеких зірок й екзопланет. Це потребуватиме дедалі більше сировинних ресурсів, життєво необхідних як для розвитку космічної промисловості, так і для функціонування світового господарства. З огляду на очікуваний у XXI ст. дефіцит розвіданих ресурсів, що видобуваються в надрах Землі, запропоновано спрямувати зусилля на дослідження запасів мінеральних руд на дні Світового океану. Наведено рекомендації щодо активізації робіт у цьому напрямі (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 25.03).*

***

Про те, звідки взявся коронавірус SARS-CoV-2, чому йому вдалося спричинити пандемію та які висновки людство має зробити з цієї ситуації, в інтерв'ю проекту «Свій бізнес» розповів учений-патофізіолог, завідувач відділу загальної та молекулярної патофізіології Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України доктор медичних наук, професор В. Досенко.

«Патофізіологія – наука про причини та механізми всіх захворювань. Саме це дає мені можливість говорити, зокрема, і про вірусні інфекції», – пояснив науковець. Далі пропонуємо ознайомитися з основними тезами цієї розмови.

«Нічого неймовірного не сталося, – вважає В. Досенко. – Коронавірус SARS-CoV-2, що спричинює вірусну інфекцію COVID-19, як і будь-які інші віруси (зокрема, коронавірус SARS-CoV-1, що спричинив попередній спалах захворюваності – 2003 р.), виник у результаті перенесення від тварин. Уже навіть відомо, від яких саме: його резервуарами (знов-таки, як і резервуарами десятків інших вірусів на нашій планеті) виявилися кажани (його проміжним хазяїном – скоріше, панголіни – подібні до рептилій панцирні ссавці, що використовуються в китайській традиційній кухні та народній медицині, занесені до Червоної книги). У Китаї популяції рукокрилих вивели з природної рівноваги – через вирубування сотень гектарів лісів знищено місця їхнього існування. Ці площі зайняли люди, унаслідок чого значно зросла щільність контактів між людьми та кажанами. Імунна система кажанів влаштована настільки дивовижно, що, по-перше, вони дуже довго живуть. Рукокрилі взагалі належать до тварин із так званим невлонним старінням: із віком у них, на відміну від людей, не підвищується імовірність загибелі чи захворюваності. По-друге, їхня імунна система здатна контролювати вірус, не знищуючи його повністю. Тобто інфіковані кажани не гинуть від коронавірусу, але залишаються його резервуаром і джерелом.

...До коронавірусу SARS-CoV-2 може вироблятися імунітет, про що свідчить одужання понад 100 тис. інфікованих ним людей у всьому світі: вони б ніколи не одужали, якби у їхніх організмах не сформувався імунітет проти цього збудника. У деяких джерелах з'являлася інформація – на жаль, поки що не підтверджена – про неможливість повторного інфікування новим

коронавірусом. З іншого боку, у Китаї заявляли про фіксування 154-х випадків повторного зараження. Але ця інформація має, радше, навколонауковий характер і теж наразі не підтверджена – наукових публікацій із цієї теми поки що немає. Однак якщо це справді так, то небезпека може бути більшою, ніж вважалось: або сформований проти нової коронавірусної інфекції імунітет виявляється нестійким, або сам вірус дуже швидко змінюється. Хочу всіх заспокоїти: зараз про це нічого невідомо достеменно, дослідження тривають. Узагалі сьогодні ми спостерігаємо науковий злет, передусім у галузі вірусології та епідеміології, адже біда, у яку ми потрапили, допомагає за короткий термін здобути величезну кількість нової, надзвичайно цікавої та корисної інформації, котра, звичайно, потребує подальшого аналізу.

COVID-19 – звичайне респіраторне вірусне захворювання. І через це можуть виникнути труднощі з його діагностуванням, оскільки нічого специфічного в коронавірусній інфекції немає: вона супроводжується такими ж симптомами, як і сезонний грип, і вірусні інфекції, спричинені спорідненими з SARS-CoV-2 вірусами, а саме: SARS-CoV-2 та MERS. Серед найбільш частих симптомів: підвищення температури тіла, котре спостерігається при будь-якій вірусній інфекції, та кашель, спричинений ураженням епітелію (поверхневих клітин) дихальних шляхів.

Додаткова складність пандемії COVID-19 полягає в тому, що відбулося її нашарування на епідемію сезонного грипу, період якої в Україні, як і в багатьох інших країнах світу, ще не завершився.

...Карантин – єдиний можливий вихід із ситуації, у якій ми стикаємося з новою хворобою. Ніхто не знає, як лікувати вірусну інфекцію COVID-19, доказова медицина не має ні ліків проти неї, ні специфічної профілактики, тобто вакцин. Немає вакцин – є пандемія. Тому єдине правильне рішення – зменшення навантаження на медичні заклади. А цього можна досягти, лише запровадивши карантин і максимально (наскільки можливо) обмеживши в такий спосіб контакти між людьми, тому що новий коронавірус не лише подолав міжвидовий бар'єр, а й набув здатності передаватися від одного до іншого представника популяції нашого виду.

У більшості людей COVID-19 минає, як звичайна застуда, а то і взагалі не дає жодних симптомів. Урешті-решт, ми маємо досконалу, фантастичної складності й ефективності імунну систему, здатну подолати будь-який вірус. Звісно, певна частина з цим викликом не впорається – через обтяженість організму супутніми захворюваннями (легеневими патологіями, серцевою недостатністю, цукровим діабетом тощо) або просто похилим віком і пов'язаною з ним ослабленістю організму: або забракне ресурсів на імунну реакцію, або вона буде неадекватною.

...Врівноважена імунна реакція, що забезпечує спокійний перебіг вірусної інфекції, характерна, як правило, для здорових молодих людей. Значна їх частина, можливо, уже перехворіла й повністю одужала. У багатьох це проявилось у вигляді чхання, головного болю, підвищеного тиску – і все.

Треба сказати, що інфекційне захворювання COVID-19 виникне, звичайно, не в усіх: імунна система деяких людей може бути настільки сильною, що далі інфікування нічого не піде. А про чимало випадків легкої форми цього захворювання ми не дізнаємося взагалі, бо люди не зверталися до лікаря та не проходили специфічного тестування. Хіба що це відбудеться *post factum*, коли в аналізі крові того чи іншого пацієнта випадково виявлять наявність відповідних імуноглобулінів (імунних факторів проти вірусу). Нещодавно в Ісландії такий аналіз здійснили на великій вибірці населення, у результаті чого встановили інфікування до 1 % (0,86 %) піддослідних, які не захворіли, проте імунізувалися.

Маю надію, люди достатньо розумні, щоб після цієї пандемії зробити висновки, передусім змінити своє ставлення до природи. Не забути, чому виникла ця та попередні інфекції... Люди власними руками створили і продовжують створювати величезні ареали для інкубації, відбору й еволюції вірусів, деякі з яких набувають здатності долати міжвидовий бар'єр.

В українських умовах екологічний акцент – не єдиний. Нам потрібні власні наука та медицина – не на папері та не в красивих промовах політиків. Якщо ми не розвиватимемо їх, то значно більшою мірою, ніж інші, страждатимемо від сучасних глобальних викликів, пов'язаних із необмеженим споживанням.

На сьогодні, треба констатувати, українська система охорони здоров'я зруйнована, шанси більшості наших громадян на отримання ефективної медичної допомоги низькі» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 30.03).*

***

На сайті українського ділового тижневика «Деловая столица» 28 березня 2020 р. було опубліковано статтю старшого наукового співробітника Інституту історії України НАН України Г. Єфіменка, кандидата історичних наук, присвячену подіям березня – квітня 1920 р., коли Всеросійський ЦВК визнав східний Донбас і Таганрог належними радянській Україні.

Експерт зазначає: «На початку ХХ ст. у царській Росії не існувало адміністративно окресленої території, яку на мапах та довідниках означали б як “Україна” чи хоча б “Малоросія”. Утім Україна, звичайно, була, а її територія розумілася як “край поспіль нашим заселений українським народом”. З весни 1917 р., невдовзі після повалення самодержавства, за адміністративне визначення території України, яка тоді бачилася автономією у складі федеративної Росії, взялася щойно створена Українська Центральна Рада. Осердям майбутньої України вона бачила “українські”, тобто заселені переважно українцями, губернії тогочасної Росії. Законодавчо такий підхід було оформлено III Універсалом УЦР. В Універсалі йшлося також про те, що “остаточне визначення границь Української Народної Республіки” – це справа майбутнього, і вона має бути зроблена з урахуванням території

“суміжних губерній і областей, де більшість населення українське”. Однак до такого врахування, зокрема до Таганрожчини, руки все не доходили. Реально саме визначені в Універсалі дев’ять губерній (Таврійська – без Криму) і отримали визнання як територія України».

Г. Єфіменко окреслює більшовицьку політику щодо України наприкінці 1919 – на початку 1920 р. і встановлений курс на відновлення економіки, який потребував насамперед палива: «Україні в таких перетвореннях відводилося особливе місце. У першу чергу увага була зосереджена на Донецькому басейні – основному на той час районі паливних ресурсів на підконтрольних більшовикам територіях. Усе це зумовило створення Української ради трудової армії (Уккратрударм) на чолі з Й. Сталіним. Відповідне рішення було ухвалено в Москві 21 січня 1920 р. В Україні воно було оприлюднено 10 лютого як спільна постанова РНК РСФРР та Всеукрревкому. У п. 1 документа зазначалося: “В районі Південно-Західного фронту (Україна) утворюється Уккратрударм”.

Власне, увага до цього рішення в розмові про зміну кордону УСРР зумовлюється тим, що, крім України, Уккратрударм із перших днів свого існування охоплював своєю діяльністю і “Олександрівсько-Грушівський район бувшої Донської округи”. З огляду на його ключове завдання (“максимальне збільшення здобичі продовольства, палива, сирцю, встановлення трудової дисципліни в підприємствах, постачання підприємств робітничою силою”) таке територіальне охоплення було цілком закономірним. (...) Саме економічні завдання і насамперед зосередження в одному центрі – Донецькій губернії – усіх ресурсів Донецького басейну і зіграло ключову роль у зміні кордону. (...) Спочатку Донецька губернія бачилася як синонім “Донецького басейну”, як “вугільна” губернія, яка складалася з Бахмутського та Слов’яносербського повітів, з яких вона була вперше утворена ще у лютому у 1919 р., плюс “Олександрівсько-Грушівський район бувшої Донської округи”. Утім, незабаром стало зрозуміло, що Донбас потребує належного продовольчого забезпечення. Уже 25 лютого Уккратрударм вирішив: “Повіти Старобільський, Ізюмський, Олександрівський, Куп’янський і Павлоградський – виділити з Катеринославської та Харківської губернії в продовольчому відношенні та передати у відання Проддонбасу (орган, що мав завдання забезпечення робітників Донецького басейну продовольством)”. Через закладену в основу такого рішення адміністративну плутанину хаосу в управлінні лише додалося, тому вже 16 березня президія ВУЦВК визнала “нераціональним підпорядкування продовольчих відділів однієї губернії – іншій губернії”. (...) 15 березня Уккратрударм ухвалив приєднати до визначеної наприкінці лютого (і вже згаданої нами) території Донецької губернії найближчі сільськогосподарські повіти, що межують з півднем та північчю Донбасу. Згідно із затвердженою того дня постановою до Донецької губернії від РСФРР мали відійти такі території: “Від краю Донецького війська: а) Донецької округи: станиці: Гундорівська, Камінська, Калитвинська, Усть-

Білокалитвинська, волость Карпово-Обривська; б) Черкаської округи: станиці Володимирська, Олександрівська, далі на захід умовна: станція Козачі Лагери, Мало-Несвітайська, Нижнє-Крепінська і далі до межі з Таганрозькою округою; Таганрозький повіт увесь у цілості”. (...) 16 квітня 1920 р. (опубліковано 18 квітня) Президія ВУЦВК ухвалила постанову “Про усталення меж і складу Донецької губернії”. Саме після цього рішення вищого органу влади УСРР заселена переважно українцями Таганрожчина офіційно стала складовою радянської України» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 30.03).

***

На сторінках журналу «Український тиждень» [№ 12 (644)] 19 березня 2020 р. було опубліковано статтю старшого наукового співробітника відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України професора кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» доктора філософських наук Т. Лютого, присвячену продуманій драматургічній композиції творів Ф. Ніцше.

Автор статті зазначає: «Коли читаєш твори Ніцше, не раз в око впадає їхня продумана драматургічна композиція. Тому це не лише філософські, а ще й літературні тексти. Бо не останнє місце в них знаходять собі проникливі художні персонажі. Зрештою, Ніцше вчить нас звикати, що інтелектуальні позиції нерідко виражаються концептуальними типажми, які розігрують деяке дійство. А позаяк він мислитель парадоксальності, впроваджені ним постаті завжди неоднозначні» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 30.03).

***

Старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України кандидат філософських наук О. Іваненко та провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України В. Бурлачук, доктор соціологічних наук, здійснили оперативний переклад статті французького філософа А. Бадью «До епідемічної ситуації» від 21 березня 2020 р.

«До епідемічної ситуації» – це роздуми одного із класиків сучасної французької філософії А. Бадью щодо осмислення універсальної події, якою стала сьогодні пандемія коронавірусу. Згідно з життєвим кредо А. Бадью, філософія – таке вже її призначення – має все доводити до концепції, яким би травматичним не було те, з чого починається дослідження... Аналізуючи пандемію, він намагається зберегти картезіанську тверезість думки в умовах, коли голий страх і емоції починають керувати поведінкою людей. Епідемія залучає мислителя у сферу середньовічної архаїки, у ті часи, коли були відсутні система охорони здоров'я, елементарні правила гігієни, вакцина, а чума та віспа забирали мільйони життів, спустошуючи міста і континенти.

Однак на відміну від локацій епідемії Середньовіччя сучасна пандемія не має прив'язки до певного місця, імовірно її джерело, позначене як провінція в Китаї, носить лише умовний характер. Сучасна пандемія виявляє основне протиріччя постіндустріального світу: нездатність окремої держави з її створеними в епоху модерну політичними інститутами протистояти універсальній загрозі. Тому подія пандемії вимагає від буржуазної держави переосмислити свою соціальну природу й інкорпорувати ідею загального блага в структуру класових інтересів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 30.03).

***

На сторінках журналу «Вісник НАН України» (№ 3, 2020 р.) було опубліковано статтю заступника директора з наукової роботи Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України кандидата філологічних наук О. Скопненка.

У ній розглянуто питання вноормування та кодифікації нової української літературної мови, становлення орфографічної системи української мови у ХХ – на початку ХХІ ст., стисло окреслено правописні реформи української мови. Констатовано, що мовні реформи змінюють поведінку колективу в тих галузях, які найбільше репрезентують символічну функцію мови – її здатність бути головним виразником цивілізаційної унікальності народу в умовах культурних та економічно-політичних викликів на різних етапах розвитку (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 30.03).

***

Чи відрізняється коронавірус SARS-CoV-2 від вірусів грипу? Коли чекати на ліки та вакцину проти інфекційного захворювання COVID-19? Які заходи допоможуть пережити пандемію без шкоди для здоров'я? На ці й інші запитання в ефірі програми Drive Time радіостанції «Громадське радіо» відповіла молода вчена-мікробіолог, засновниця просвітницького ресурсу «Мікроб і я», науковий співробітник відділу фізіології промислових мікроорганізмів Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України кандидат біологічних наук О. Лівінська.

«Наука не має кордонів, це міжнаціональна сфера. Тому, щойно у відкритому доступі з'явився сиквенс (розшифровка) генетичної послідовності вірусу SARS-CoV-2, різні лабораторії світу, які мали бажання та необхідні ресурси, почали створювати тест-системи, аби лікарі для початку могли бодай діагностувати захворювання COVID-19.

Цим займалися й кілька українських лабораторій. Наразі, наскільки мені відомо, створені ними тест-системи вже постачаються до деяких вітчизняних діагностичних центрів. Але треба розуміти, що українські дослідники стикаються у своїй роботі з великими труднощами.

...Ліки та вакцини створюються нешвидко, їхня ефективність і безпечність не визначається “на око”. Перш ніж потрапити до пацієнтів, нові медичні засоби мають пройти кілька етапів – пошуку, скринінгу, доклінічних і клінічних випробувань (останні також мають кілька етапів), і тільки після цього – широкого виробництва. Процес розроблення вакцин зазвичай триває від двох до п’яти років. Та, оскільки нинішня ситуація є ургентною, а медичні потреби нагальними, Всесвітня організація охорони здоров’я прогнозує, що вакцини проти COVID-19 зможуть застосовуватися вже за півтора роки. Їх випробування на сьогодні триває. Крім того, для боротьби з пандемією у світі досліджуються як нові, так уже наявні й використовувані препарати» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 1.04*).

***

На сайті освітнього проекту «КУНШТ» 30 березня 2020 р. було опубліковано статтю наукового співробітника Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України кандидата біологічних наук Н. Атамась, у якій учена описує передумови для виникнення COVID-19 і чому він, найімовірніше, не останній.

Н. Атамась зауважує: «Світова мережа переповнена карикатурами, мемами та дописами, які називають пандемію COVID-19 “чорним лебедем”. Це абсолютно неправильно. Згідно з визначенням Н. Талеба, автора концепції “чорних лебедів” – рідкісних та непрогнозованих подій з глобальними наслідками, “чорний лебідь” має бути абсолютно непередбачуваним, зокрема для експертних кіл. Але щодо можливості пандемії вірусного захворювання експертні кола були одностайні: “Ми не знаємо, де і коли “рване”, але ми точно знаємо, що це буде РНК-вірус, що це буде хвороба, яка передається повітряно-крапельним шляхом, що це буде епідемія, яка охопить весь світ“. Чому експертні кола були такі впевнені і чому їх ніхто не слухав? Відповідь на перше запитання доволі проста. У ХХ ст. людство стикнулося із сотнями нових захворювань. З 1940 по 2008 р. зафіксовано виникнення 335 інфекційних хвороб, і з 1980-х років спостерігається різкий тренд на зростання їхньої кількості. Шістьдесят відсотків – це зоонози, хвороби, що передаються від тварин до людей, і більшість з них – близько 70 % – приходять до людей з дикої природи. Якщо у розвинутих країнах основна частка нових інфекцій – це штами бактерій, що стали стійкими до антибіотиків, то у південних країнах, що розвиваються, велику загрозу становлять РНК-віруси, які через високі показники заміни нуклеотидних послідовностей у геномі та слабку здатність протистояти мутаціям дуже змінні, а отже, адаптивні. А це означає, що вони потенційно здатні змінювати хазяїв та переносників».

Автор статті наводить приклади подібних РНК-вірусів, описує їх походження та поширення. Ідеться про вірус Хендера, його родича з хеніпавірусів Ніпаха, віруси Ебола та Марбург – це віруси, шлях передачі

яких до людей ускладнено, епідемії хоч і поширюються, але вони й далі досить локальні.

Щодо нових кажанячих коронавірусів вчена зазначає: «Вірус “атипової пневмонії” (SARS), що з’явився у 2002 р., та зовсім “свіженький” вірус близькосхідного респіраторного синдрому (MERS) передаються повітряно-крапельним шляхом. SARS з’явився у кінці 2002 р. і був одним із найяскравіших прикладів виникнення інфекційного захворювання (до цього часу, звісно). Епідемія викликала близько 8 тис. підтверджених випадків зараження та близько 800 випадків смерті. Інфекція, як і COVID-19, виникла на “живому ринку” китайської провінції Гуаньдунь, і китайська цівета з цього ринку спрацювала як проміжний хазяїн або хазяїн-підсилювач, а початковим хазяїном був кажан із роду підковиків. Це були провісники нашого “героя” сьогодні – коронавірусу SARS-CoV-2, дзвіночки щодо можливості глобальної пандемії. Вимальовується певна картинка, чи не так? Кажани, резервуари всіх цих страшних хвороб, тисячоліттями сиділи з вірусами в організмі десь у непролазних лісах Південно-Східної Азії, Конго, Уганди, в австралійському буші. А потім до них прийшли люди. Вони нарobili шахт, у яких оселилися кажани. Вони розвели коней та свиней у місцях мешкання кажанів, і ці тварини послужили новими господарями для вірусів, а також тваринами-підсилювачами, що зробило можливим зараження людей. Вони вирубали ліси під плантації фінікових пальм та свиноферми, і кажани масово адаптувалися до життя в нових умовах, разом зі своїми пасажирами “на борту”. Ще один важливий процес, який, безумовно, сприяє виникненню та поширенню небезпечних захворювань – глобальна урбанізація, особливо у країнах третього світу. У столиці Конго Кіншасі останніми десятиліттями рівень захворювання на раніше ендемічну сонну хворобу зріс у десятки разів через потужну міграцію сільського населення до міста. У Кабул (Афганістан) разом з новими мешканцями із сільськогосподарських районів у 1987 р. повернувся шкірний лейшманіоз, до якого аборигенне населення мало імунітет».

Наостанок автор статті зауважує: «Дика природа так само глобалізується та гомогенізується. Тропічні види сунуть у північні широти. Лісові тварини адаптуються до життя у сільськогосподарських ландшафтах та містах. Перебудовуються трансконтинентальні міграційні потоки птахів. Зникають або критично фрагментуються певні природні ландшафти, вимирають цілі кластери живих організмів. На їхнє місце приходять нові, адаптивні, ті, що блискавично еволюціонують, здатні пристосовуватися до людини та шалених змін навколо, які вона спричиняє. І їхні віруси так само блискавично еволюціонують. Ми не встигаємо за ними – наші системи охорони здоров’я, наша політична свідомість, наша цивілізація. РНК-віруси – адаптивні, здатні до дуже швидких перебудов геному, такі, що не бояться природного доквілля, високовірулентні та мінливі – тільки чекали свого часу. Здається, вони дочекалися» *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 1.04).*

***

На сторінках Міжнародного громадсько-політичного тижневика «Дзеркало тижня» (№ 1287, 21–27 березня) 26 березня 2020 р. було опубліковано статтю провідного наукового співробітника відділу теорії та історії соціології Інституту соціології НАН України доктора соціологічних наук О. Шульги, присвячену перманентному стану кризи українського соціуму.

Експерт зазначає: «Українське суспільство – це суспільство, у якому постійно виникають турбулентності. Воно звикло до них. Загалом, перманентний стан кризи став для нашого соціуму звичним. Саме поняття “криза” в ньому рутинізувалося. Можна довго перелічувати різноманітні суспільні потрясіння, пережиті нами за 30 років: від розпаду СРСР через фінансові, політичні, “бензинові”, “цукрові”, “гречані” кризи, анексію частини територій, війну – до пандемії, котра, як явище для нас, поки що є новою реальністю. Однак почуття, породжувані нею, зовсім не нові для більшості українських громадян. Тривога, невизначеність, страх були нашими вірними супутниками у 1990-х роках, 2004 р., 2008 р., 2014 р., 2015 р. і продовжують жити з нами пліч-о-пліч. Змінюються лише їхні об’єкти. Черговий раз масштабна турбулентність оголює фундаментальні характеристики нашого суспільства, які й у відносно спокійні періоди раз у раз проявлялися та фіксувалися вітчизняними соціологами в численних дослідженнях. Ці риси впливали на наше повсякдення, на функціонування держави, побудову демократії і громадянського суспільства, на повсякденні комунікації між українцями.

Що ж це за характеристики? Насамперед це недовіра, практично, до всіх інститутів держави та влади. (...) Недовіра породжує іншу характерну рису – відсутність у переважної більшості людей відчуття відповідальності за те, що відбувається в країні й навіть у їхній спільноті. Інакше кажучи, недовіра до офіційних інституцій, з огляду на їхню неефективність та неможливість контролю з боку громадян, приводить їх до думки, що вони мало на що можуть вплинути, отже, і відповідальність лежить не на них. (...) Важливо, що вина за це лежить на обох сторонах. Відтак, коли виникають критичні ситуації, кожна зі сторін починає розв’язувати проблему, виходячи зі свого бачення та можливостей, паралельними курсами. На синхронізацію зусиль необхідний час. Інколи багато часу. Останнє ж, як усі ми знаємо, у ситуації з коронавірусом відіграє ключову роль».

О. Шульга пояснює, чому схильність українського суспільства до патерналізму небезпечна: «Але якщо ми не довіряємо державним інститутам, якщо ми не відчуваємо особистої відповідальності за стан справ у країні, то хто ж тоді має все виправити? Відповідь на це запитання вже багато років одна й та сама: сильний лідер або кілька сильних лідерів можуть зробити набагато більше й ефективніше, ніж усі дискусії та правила демократії. У цьому все ще переконана більшість українських громадян. Тобто наші

співвітчизники впевнені не в потенціалі офіційних інститутів суспільства, а в “ролі особистості в історії”. Загалом, кожні парламентські, особливо президентські, вибори в нашій країні – цьому підтвердження. Отже, наше суспільство не жалує етатизм, але в цілому схильне до патерналізму. Народ вважає, що не система, а лідери врятують нас у тяжкі часи. (...) Однак підкреслимо головне: більшість виборців поклала надії на конкретну людину, яка впевнено обіцяла, що підніме країну із занепаду і зробить її успішною. Бажання “сильної руки” в більшості в суспільстві під час реальних загроз не нове. Воно досить поширене у світі. Описані сутнісні характеристики нашого суспільства – недовіра, безвідповідальність, антиетатизм і водночас схильність до патерналізму – у нинішній ситуації пандемії та загрози колапсу звичному життю створюють надто велику спокусу для появи цієї самої “сильної руки”. (...) Можна припустити, що вжиті нею жорсткі й рішучі заходи з неминучими “перегинами на місцях” згодом принесуть результат і допоможуть стабілізувати ситуацію. Однак це буде лише тимчасовий успіх. Адже жодна “сильна рука” не готова послабити свій хват після стабілізації ситуації та поділитися з кимось навіть частиною влади; повернутися до, хай і недосконалого, методу управління з механізмами стримувань та противаг. А це, з високою ймовірністю, означає спроби закріплення обмеження громадян у правах, тотального втручання держави у справи громадян, що в умовах надзвичайної ситуації сприймалися суспільством як вимушені й тимчасові. Тут не завадить знову згадати схильність більшої частини нашого суспільства до антиетатизму і традиційні реакції на такі спроби. (...) Тому, хоч би як усім нам хотілося простих відповідей на сучасні виклики, хоч би яку недовіру до державних інститутів ми відчували, тільки їхня злагоджена, хай і зі скрипом, із запізненням і спочатку з низькою ефективністю, робота – єдино правильна та збалансована відповідь» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 1.04*).

Наукові видання НАН України

Опубліковано черговий випуск фундаментального багатомовного лінгвогеографічного проекту «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас».

«Загальнослов'янський лінгвістичний атлас» – найбільший міжнародний проект в історії славістики, у якому беруть участь усі слов'янські країни та ФРН.

Роботу над ним було ініційовано рішенням IV Міжнародного з'їзду славістів у 1958 р. За його виконання відповідає Міжнародна комісія «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу» при Міжнародному комітеті славістів, до якої входять представники всіх національних комісій, зокрема й Української комісії атласу.

В Україні роботу над проектом зосереджено в Інституті української мови НАН України, де працює Українська національна комісія та Міжнародна робоча група «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу».

Це – унікальний проект, що ґрунтується на ексклюзивному, уперше зібраному й систематизованому мовному матеріалі всіх слов'янських мов. Карти атласу представляють кожен слов'янську мову в новому історичному, ареалогічному та типологічному висвітленні. Уперше у світовому мовознавстві автори цього проекту реалізують наукове надзавдання: створити багатомовний атлас окремої групи генетично споріднених мов.

Проект створює надійний ґрунт для розв'язання визначальних порівняльно-історичних та історико-типологічних проблем слов'янського мовознавства. Атлас дає змогу за допомогою спеціального інструментарію – лінгвістичних карт – з'ясувати сучасну структурну диференціацію слов'янського діалектного простору в його відношенні до моделі праслов'янської мови пізнього періоду, вивчити моделі й напрями еволюції структур слов'янських мов, дослідити відношення між сучасними слов'янськими мовами та їх взаємодію.

До сьогодні опубліковано 17 випусків лексико-словотвірної та фонетико-граматичної серії «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу». Більшість матеріалів представлено на офіційному веб-сайті www.slavatlas.org, а також інтернет-сторінках національних академій наук чи інших наукових та науково-освітніх закладів, представники яких працюють над цим проектом. Робота над наступними випусками атласу триває (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 30.03).

***

У січні 2020 р. вийшов із друку другий том видання «Віденський архів гетьманського роду Розумовських» (Київ, 2020, 360 с., іл.). Грантову підтримку проекту надав Державний фонд фундаментальних досліджень України (нині – Національний фонд досліджень України).

Перший том видання побачив світ у 2018 р. До нього ввійшли документи 1757–1799 рр., які на сьогодні зберігаються у Відні (Республіка Австрія) у приватному архіві прямого прапрапраправнука останнього гетьмана Козацької України К. Розумовського Г. Розумовського. Опубліковано службову документацію К. Розумовського (гетьманські універсали, імператорські грамоти, виписки із законодавчих актів), родинне листування (листи К. Розумовського до сина Андрія) та інструкцію управителю маєтностей Розумовських в Україні. Видання супроводжується коментарями, ілюстраціями та генеалогічним розписом Розумовських середини XVIII – початку XXI ст.

Другим томом продовжено публікування джерел із фамільного зібрання Розумовських у Відні. Серцевину збірника становить текст тримовного панегірика «Філософія Арістотелева...», складеного на честь Олексія та Кирила Розумовських поетом, філософом, префектом Київської

академії М. Козачинським (1699–1755). Автор панегірика мав на меті довести спорідненість козаків Розумів/Розумовських із князями Ружинськими й обґрунтувати в такий спосіб гідність Розумовських тримати гетьманську булаву. Твір було видано Києво-Печерською друкарнею у співпраці із Львівською єзуїтською та Львівською братською друкарнями в 1745 р. Над його оздобленням працювали видатні українські гравери Г. Левицький та І. Филипович.

Докладніше про презентацію йдеться в репортажі М. Подзигун для онлайн-ресурсу *Ukrainian Time*: <https://ukrainiantime.org/uk/article/1582633348> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.03).

Всеєвропейська федерація академій наук (ALLEA) адаптується до нових обставин і тісно співпрацює з партнерами, в тому числі в рамках відповідних проектів зі швидкої та дієвої відповіді на виклики сьогодення.

Перші негайні кроки, що здійснюються – це поширення інформації та сприяння співробітництву. Для цього створена спеціальна сторінка <https://allea.org/coronavirus>, яка діє як платформа для основних ресурсів з питань COVID-19 з європейських та міжнародних інституцій, що можуть бути корисними для дослідницької спільноти та академій-членів ALLEA. Наразі на ній уже розміщені заяви та кроки, здійснені деякими академіями наук, відповідними національними міністерствами та агенціями, в тому числі інформація щодо конкурсів з тематики, що стосується COVID-19, за прискореною процедурою (термінами підготовки проектних заявок, оцінюванням проектів тощо).

Для подальшого розвитку цієї сторінки ALLEA звернулася до всіх своїх членів з проханням/закликом щодо надання інформації про всі ініціативи академій, які стосуються COVID-19, зокрема про наукові статті та звіти, дослідницькі проекти, конкурси, заяви, кампанії з інформування громадськості, події он-лайн та будь-які інші ресурси, що стосуються цієї теми. Ці ресурси будуть розміщені на згаданій сторінці для того, щоб розповсюдити інформацію про діяльність академій серед європейських стейкхолдерів. ALLEA високо оцінює внесок кожної академії, який пропонується надсилати за адресою pietruczuk@allea.org. У разі відсутності такої інформації англійською з вдячністю сприйматиметься коротке, в межах 100 слів, повідомлення про відповідні ініціативи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 2.04).

***

Голова Європейського форуму з дослідницьких інфраструктур (ESFRI) Я. Грушак виступив з ініціативою через відкритий лист до всіх країн-членів ЄС та асоційованих країн, у якому закликав наукову спільноту дослідницьких інфраструктур об'єднати зусилля для поширення наукової інформації щодо питань, пов'язаних з пандемією.

У своєму зверненні він зазначив: «Європі потрібні скоординовані зусилля всіх наявних знань та ресурсів для боротьби з цим спалахом. Важливо, щоб про ці зусилля та можливості, які надають Європейські дослідницькі інфраструктури для роботи над вірусом, повідомлялося якомога ширше.

Щоб підкреслити рівень залучення і важливість дослідницьких інфраструктур у розв'язанні важливих проблем та здатності реагувати на актуальні суспільні проблеми, Виконавча рада ESFRI вирішила розробити спеціальну сторінку веб-сайту ESFRI, на якій публікуватиметься інформація про всі послуги Європейських дослідницьких інфраструктур як відповідь на SAR-CoV-2. Ця інформація також активно розповсюджуватиметься в соціальній мережі, на яку посилається платформа Європейської комісії з питань охорони здоров'я, і яка незабаром буде запущена, та в будь-якому відповідному офіційному інформаційному документі. Зібрана інформація покаже також безпосередній вплив дослідницьких інфраструктур на дослідників, громадян і суспільство та надасть нашим спільнотам можливість координувати свою роботу, продовжувати вдосконалення співпраці та інтеграції екосистеми дослідницьких інфраструктур ЄС».

Я. Грушак просить кожен дослідницьку інфраструктуру, зазначену в дорожній карті ESFRI, надавати відповідну інформацію про свої ресурси, (спеціальні) послуги та будь-які інші дії, що сприяють науково-дослідній та інноваційній діяльності, спрямованій на боротьбу з пандемією SARS-CoV-2.

Крім того, очікується, що відповідні стратегічні робочі групи збиратимуть релевантну інформацію у своїх галузях з будь-якого іншого джерела. Таким джерелом можуть бути відомості з українських дослідницьких інфраструктур, зокрема установ НАН України, закладів медичного профілю НАМН України, Міністерства охорони здоров'я тощо. Формат подачі даних наразі опрацьовується, так само як і характер взаємодії з установами та організаціями країн, які не представлені безпосередньо в Європейських дослідницьких інфраструктурах.

Метою ініціативи ESFRI є введення в дію згаданого вище веб-сайту в п'ятницю 27 березня (операційна версія) з його постійним оновленням.

«Хоча я можу уявити складну ситуацію, в якій ви працюєте, якщо ви хочете поділитися будь-якими відповідними заходами в боротьбі з пандемією SARS-CoV-2 на національному рівні, будь ласка, надішліть свої внески (інформацію) на спеціальну адресу електронної пошти ESFRI covid-19@esfri.eu та секретаріат ESFRI esfri@ec.europa.eu, і ми опублікуємо це на спеціальній сторінці», – зазначив голова ESFRI.

Загалом же Європейська комісія, з огляду на ситуацію з пандемією, координує загальноєвропейську відповідь на виклики сьогодення. Інформація постійно оновлюється й знаходиться за адресою https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response_en.

Започатковано роботу консультативної групи з питань COVID-19 у складі епідеміологів та вірусологів з різних держав-членів ЄС для

формування керівних принципів ЄС щодо науково обґрунтованих та скоординованих заходів з управління ризиками. Європейська наукова спільнота робить все можливе для мінімізації наслідків пандемії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.03*).

Перспективні напрями розвитку української науки

Відповідно до доручення Секретаря Ради національної безпеки і оборони України О. Данилова від 21.01.2020 № 173/14-04/2-20, Інститут молекулярної біології і генетики НАН України розпочав роботу зі створення лабораторного варіанта вітчизняної тест-системи для діагностики коронавірусу SARS-CoV-2, що викликає захворювання COVID-2019.

Сьогодні співробітниками Інституту розроблена, вироблена і готова для використання високоточна «Тест-система для діагностики коронавірусу COVID-19». Ця тест-система пройшла реєстрацію в Україні і є готовим до використання набором для кількісної полімеразної ланцюгової реакції.

Розроблені Інститутом молекулярної біології і генетики НАН України тест-системи мають ряд переваг перед тими, які завозяться в Україну. Зокрема вони:

- високоспецифічні та доказові, що забезпечує можливість двокрокового підходу лабораторної діагностики й валідації за рахунок секвенування;

- доступні, оскільки є можливість постійного виробництва необхідної кількості тест-систем;

- вітчизняні, тому є змога проведення лабораторної діагностики незалежно від поставок іноземних виробників в умовах можливого підвищеного попиту на цю продукцію у світі;

- адаптивні, оскільки дають можливість швидко реагувати на виклики, пов'язані з мутацією існуючих вірусів COVID-19, або виникненням нових загроз, спричинених іншими інфекційними збудниками (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 25.03*).

***

Учені Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України спільно з колегами з вітчизняних клінічних установ створили програмно-апаратні комплекси для діагностики найпоширеніших серцево-судинних захворювань. Розробка має високий ступінь новизни й уже активно впроваджується як в Україні, так і за її межами.

Київська школа магнітокардіографії є однією з найвідоміших у світі. Про це свідчить значна кількість публікацій у престижних закордонних фахових журналах та розділів у монографіях, виданих міжнародними

видавництвами, а також численні доповіді на конгресах Європейського товариства кардіологів, Американської асоціації серця, Американського коледжу кардіологів, німецького та китайського національних товариств кардіологів, виступи в статусі запрошених спікерів на I Європейському симпозіумі з магнітокардіографії (Лондон, 2018 р.), на семінарах в університетах Оксфорда й Кембриджа. Учені отримали низку патентів на свої винаходи у США, ЄС, Японії, Південній Кореї.

Упродовж останніх років кібернетики академії тісно співпрацюють із науковою компанією Oxford Cardiomox Ltd, одним із засновників якої є Оксфордський університет. Усього українські вчені виготовили близько 20-ти надчутливих МКГ-сканерів. Із них 5 – за три останні роки. Ці вироби в рамках партнерського проекту Українського науково-технологічного центру були експортовані до Великої Британії.

Іншим важливим напрямом роботи науковців Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України є створення інноваційних портативних ЕКГ-фотометричних програмно-апаратних комплексів. Працюючи над ними, дослідникам вдалося вирішити головне завдання – зробити інформативними тонкі, непомітні при рутинному аналізі, зміни ЕКГ-сигналу, – розробивши для цього оригінальний метод шкалювання електрокардіограми, варіабельності ритму серця та пульсової хвилі. Було досягнуто й іще однієї мети: уможливлено проведення ЕКГ-дослідження поза офісом лікаря за допомогою портативних приладів і представлення результатів цього дослідження в наочній формі, зрозумілій не тільки фахівцям.

Створених ученими програмно-апаратних комплексів потребують як спеціалізована (в тому числі невідкладна) кардіологія та ревматологія, так й інші сфери медицини та суміжних галузей. Розробки вже впроваджено в закладах військової медицини (НВМКЦ «ГВКГ», Українській військово-медичній академії, Центральному військовому клінічному санаторії «Хмільник»), а також у Військовій академії в Одесі. Ґрунтовна дослідна експлуатація цих програмно-апаратних комплексів у клінічних і позаклінічних умовах виявила їхню мультифункціональність і доцільність використання для розв'язання ряду завдань, а саме:

- забезпечення об'єктивного контролю успішності процесу фізичної та психологічної реабілітації військовослужбовців;

- оперативної діагностики захворювань серця та судин у військовослужбовців, визначення ризику маніфестації цих захворювань у майбутньому;

- забезпечення донозологічної діагностики, тобто надання оперативної оцінки фізіологічного потенціалу (резерву) військовослужбовця (в тому числі, курсанта чи слухача військового закладу вищої освіти), визначення його боєздатності (combat operational readiness), фізіологічного рівня бойової чи навчальної діяльності;

– додаткової об’єктивної оцінки тяжкості стану хворих, які потребують невідкладної допомоги, а також аналізу посттравматичного пошкодження серцево-судинної системи в пацієнтів із бойовою травмою.

Крім того, за допомогою цієї розробки та за участі фахівців Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України було здійснено наймасштабніший скринінг захворювань серця серед мешканців сільських районів Луганської та Хмельницької областей, а також військовослужбовців, який охопив близько 25 тис. осіб. В Оксфордському ж університеті триває використання інноваційної технології аналізу ЕКГ для масового скринінгу під час епідеміологічних досліджень.

Зазначимо, що кілька високотехнологічних компаній зі США і ЄС, які працюють у галузі магнітокардіографії та електрокардіографії, успішно використовують викладені в публікаціях кібернетиків НАН України підходи у своїй роботі, в тому числі для отримання відповідних державних сертифікатів (FDA, CE mark).

Дрібносерійне виробництво інноваційних портативних ЕКГ-фотометричних програмно-апаратних комплексів авторства вчених академії налагоджено у співпраці з вітчизняним виробником – Науково-виробничим підприємством «Метекол» (м. Ніжин).

Наприкінці 2019 р. за цим же напрямом роботи вчених Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України отримано ряд важливих результатів, які свідчать про подальший прогрес у впровадженні згаданих інноваційних продуктів на міжнародному рівні.

Кількома важливими новинами відзначився грудень 2019 р. По-перше, щодо розробленого оригінального методу аналізу ЕКГ отримано патент США на винахід. По-друге, відомий міжнародний фаховий журнал Expert Review of Medical Devices (видавництво Taylor&Francis), тематика якого присвячується саме інноваційним технологіям, запросив українських науковців підготувати редакційну статтю про створений ними метод аналізу ЕКГ, а результати аналізу великого масиву даних із Луганської та Хмельницької областей, отриманих завдяки застосуванню нової методики, прийнято для доповіді на Європейському конгресі з превентивної кардіології, що відбудеться в квітні цього року в Іспанії.

У січні 2020 р. завершено важливий етап співробітництва з епідеміологами Оксфордського університету – на великій вибірці (25 тис. осіб) проведено поглиблений статистичний аналіз зв’язку різних індексів гіпертрофії лівого шлуночка серця. Отримано цікаві результати, повідомити про які планується восени поточного року на конгресі Американського товариства кардіологів у Даласі (США) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 25.03).

***

На сторінках свіжого номера журналу «Вісник НАН України» (№ 3, 2020 р.) опубліковано огляд директора Інституту біохімії

ім. О. В. Палладіна НАН України академіка С. Комісаренка й старшого наукового співробітника цієї ж наукової установи кандидата біологічних наук С. Романюк «Редагування геному, або CRISPR/Cas9 – панацея від багатьох невиліковних хвороб чи перший крок до генного апокаліпсису?»

В огляді йдеться про історію відкриття, бурхливий розвиток і подальші перспективи застосування нового потужного інструменту для редагування геному – CRISPR/Cas9. Взнявши за основу один з елементів захисної системи бактерій, вчені-біологи створили досить простий, дешевий і швидкий метод внесення змін у ДНК рослин, тварин і людини. Ніколи раніше людство не мало настільки точного знаряддя для маніпуляції генами, і це відкриває широкі можливості для профілактики та лікування багатьох захворювань. Водночас у суспільстві точаться гострі дискусії: благо чи зло несе людству CRISPR/Cas9? Як і будь-яка нова технологія, генне редагування викликає побоювання і піднімає ряд серйозних етичних проблем, особливо щодо можливості його використання на клітинах зародкової лінії і геномі ембріонів людини. Проте вже зараз очевидно, що CRISPR/Cas9 – це не чергова модна «іграшка» для вчених, а революційна технологія, яка змінить наше майбутнє (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)* – 2020. – 26.03).

***

З метою полегшення досліджень з COVID-19 Європейська дослідницька інфраструктура CERIC з початку березня запровадила спеціалізовану процедуру швидкого доступу до наукового обладнання, розташованого в Кракові, Любляні, Трієсті та Граці.

Ця процедура дозволить отримати доступ до вибраних інструментів, необхідних для досліджень, пов'язаних з COVID-19, без необхідності проходити регулярну процедуру оцінювання поданих заявок, і буде поставлена в план досліджень протягом одного місяця від дати подання заявки, ґрунтуючись на оцінці техніко-економічного обґрунтування, зробленого відповідною приймаючою організацією.

Оскільки зазначене обладнання не має спеціальної акредитації щодо біобезпеки, очікується, що кожен заявник врахує все в повному обсязі під час підготовки та подання пропозиції та зразків пізніх етапів і розкриє всі дані, що стосуються безпеки персоналу кожного окремого місця проведення досліджень.

До дослідження можуть бути прийняті лише гарантовано нешкідливі зразки, не здатні викликати чи переносити вірусну інфекцію.

Пропозиції можна подавати через віртуальний уніфікований офіс (VUO) <https://vuo.elettra.trieste.it/pls/vuo/guest.startup>.

Детальна інформація за посиланням: <https://www.ceric-eric.eu/2020/03/10/covid-19-fast-track-access>.

Проект ACCELERATE, який виконується на підтримку залучення широкого загалу науковців до згаданих дослідницьких інфраструктур за

участі Ужгородського національного університету, надає допомогу в оформленні заявок та оприлюдненні результатів. За такою допомогою треба звертатися до керівника української команди проекту В. Різака на email: vrizak@uzhnu.edu.ua або vrizak@bigmir.net (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 26.03*).

Діяльність науково-дослідних установ

На сайті Міністерства освіти і науки України 30 березня 2020 р. опубліковано повідомлення, що Україні нарешті вдалося доправити в Чилі учасників 25-ї Української антарктичної експедиції (УАЕ), які мають змінити на станції «Академік Вернадський» своїх колег. Команда полярників (серед яких – і вчені НАН України) вже перебуває в м. Пунта-Аренас на березі Магеланової протоки.

Міністерство освіти і науки України повідомляє, що тепер, відповідно до впроваджених у Чилі обмежень, члени експедиції будуть на обсервації, після чого зможуть продовжити шлях до Антарктиди кораблем. На станції на них вже чекають зимівники та зимівниці 24-ї УАЕ, а також сезонний загін дослідників, який був «закинутий» туди ще в січні – лютому. Через карантин 25-ї експедиції не вдалося з першого разу дістатися Латинської Америки і вона була змушена повернутися в Київ. Однак наразі є усі шанси на успішну «перезмінку». Цьому сприяє навіть глобальне потепління. В Антарктиці цей рік видався аномально теплим, тож акваторія станції буде вільною від криги впродовж усього квітня. Бо у «нормальні» роки станція закривається кригою вже після першої декади квітня.

Відправка 25-ї УАЕ в умовах пандемії COVID-19 та карантину була дуже складною й стала можливою лише завдяки скоординованій роботі багатьох людей та відомств: МОН, МЗС, прикордонників, Нацполіції, НАНЦ, українських представництв у Туреччині, Катарі, Перу, Бразилії та Чилі, уряду Республіки Чилі.

Уперше 25-та УАЕ вирушила на станцію 16 березня. Однак 20 березня їм довелося повернутися в Київ. Уся команда добровільно поїхала на тимчасову обсервацію та пройшла лабораторний тест на наявність коронавірусу. Ні в кого з учасників експедиції COVID-19 не виявлено (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 31.03*).

Питання фінансування НАН України

До вищого керівництва держави звернулись Науковий комітет Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Західний науковий центр НАН

України та МОН України, Північно-Східний науковий центр НАН України і МОН України, ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут», колективи інших наукових установ та громадських організацій, а також профспілка працівників НАН України.

Наміри уряду суттєво скоротити в поточному році фінансування наукової сфери, зокрема Національної академії наук України за бюджетною програмою «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» на 300 млн грн, викликали вкрай негативну реакцію з боку наукової громадськості країни.

Також відповідне звернення до Прем'єр-міністра України Д. Шмигала було підтримано профспілкою працівників Національної академії наук України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 1.04*).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

На сторінках журналу «Вісник НАН України» (№ 2, 2020 р.) опубліковано статтю першого віце-президента НАН України академіка В. Горбуліна «Космічна стратегія та перспективи розвитку країни».

Нинішній стрімкий розвиток космічної галузі у світі зумовлює дедалі ширше використання космічних технологій практично в усіх сферах економічної та соціальної діяльності людства. У державній політиці розвинених країн дослідження і розробки, спрямовані на використання космосу для розв'язання соціально-економічних та безпекових завдань, уже давно є пріоритетними. Аналізуючи базові проблеми функціонування вітчизняної космічної галузі, автор публікації попереджає, що подальше зволікання з виробленням продуманої державної космічної стратегії не лише може призвести до втрати Україною статусу космічної держави, а й загрожує перспективам подальшого розвитку країни (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 24.03*).

Здобутки української археології

Волино-Подільська археологічна експедиція Інституту археології НАН України (під керівництвом старшого наукового співробітника відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України кандидата історичних наук Л. Виногородської) продовжувала в 2019 р. дослідження на території двору Старого замку з метою подальшого пошуку архітектурно-археологічних об'єктів забудови двору, насамперед залишків церкви Покрови Богоматері, спорудженої князями Поділля – братами Коріатовичами у другій половині XIV ст.

Археологічні дослідження двору Старого замку надали нові дані для вивчення хронології заселення на цій території в різні часи й дали змогу порушити питання про існування некрополя литовського часу навколо Покровської церкви (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 30.03).

***

Волино-Подільська археологічна експедиція Інституту археології НАН України (під керівництвом старшого наукового співробітника відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України кандидата історичних наук Л. Виногородської) у 2019 р. провела архітектурно-археологічні дослідження на території Національного заповідника «Чигирин» – у церкві оборонного значення Св. пророка Іллі в с. Суботів, що на Черкащині. Роботи стали можливими завдяки фінансуванню та активній участі громадської організації «Фонд Великий Лях» (голова – П. Костенко). Метою досліджень був пошук поховання гетьмана Б. Хмельницького за допомогою нових неінвазійних геофізичних методик (сканування стін і підлоги всередині та ззовні церкви, а також навколишньої території з використанням георадарів) аномалій, що можуть вказувати на наявність порожнин у стінах та підлозі церкви.

Варто зазначити, що історико-археологічні пошуки поховання Б. Хмельницького тривають з кінця XVIII ст., але досі не дали позитивних результатів.

Найважливішими вважаються археологічні роботи, проведені Інститутом археології НАН України в 1970–1971 рр. під керівництвом Р. Юри та П. Горішнього й у 2005–2006 рр. під керівництвом Н. Шевченко, які заклали підґрунтя для досліджень 2019 р.

Наукові пошуки поховання Б. Хмельницького та розкопки підземних проваль-ходів учені Інституту археології НАН України за участі співробітників Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» сподіваються продовжити й у поточному році (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 30.03).

Охорона здоров'я

На сайті інформаційно-освітньої платформи Medium 30 березня 2020 р. опубліковано статтю наукового співробітника відділу нейрохімії Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України кандидата біологічних наук К. Пиршева, присвячену доцільності носіння масок в умовах епідемії.

Експерт зазначає: «За останні тижні нам давали багато інформації щодо носіння масок, яка інколи сама собі протирічить. І це не дивно, згідно з другим законом термодинаміки, хаос не потребує затрат енергії. Натомість,

конструктив потребує певних людино-годинних інвестицій. Почнемо з відповіді на три умовних середньостатистичні коментарі. Багато хто з вас впізнають своїх рідних, знайомих чи знайомих знайомих.

1. В Азії всі постійно носять маски, навіть просто на вулицях. Саме це їх і врятувало.

«Як ідеться в статті Д. Яанга (Jeff Yang) *A quick history of why Asians wear surgical masks in public*, перші ластівки “моди” на носіння масок з’явилися по всьому світу ще на початку 20 ст., коли пандемія “іспанського” грипу вбила десятки мільйонів людей по всьому світу. (...) Однак, попри часті спалахи грипу та інших респіраторних захворювань, наразі в Японії носіння масок стало певним культом, соціальним фаєрволом (social firewall). Але, оскільки маски все менше і менше дивують, деякі люди використовують їх з метою, яка не має нічого спільного з фізичним здоров’ям. Тобто, з маскою на обличчі та навушниками можна побути наодинці навіть у громадському транспорті. Окрім цього, як у дискусії наголосив колега з Японії, для деякого з молоді це спосіб боротьби із комплексами щодо своєї зовнішності. (...) Проте, чи допоміг культ носіння масок в боротьбі з цьогорічною пандемією? Якщо коротко, то не всім.

Попри те, що в Китаї про перші випадки та спосіб передачі було відомо ще в грудні, це аж ніяк не вберегло країну від цілої хвилі інфікувань новим коронавірусом. Цьому посприяв період Чуньюнь, який посилив тісні контакти між людьми та відсутність будь-яких карантинних заходів на той період. Чуньюнь – це 40-денний період (15 днів до і 25 днів після місячного Нового року), протягом якого в Китаї традиційно високі показники подорожей. Як зазначається в статті журналу *Science*, протягом Чуньюнь у 2018 р. за даними Tencent було зафіксовано 1,73 млрд подорожей. Тобто, цьогоріч з 10 по 23 січня (початок дії заборон на пересування), саме на початку епідемії, велика кількість людей вільно пересувалася та розповсюджувала інфекцію. Результат нам всім відомий. Більше того, відповідно до розрахунків, цей період охоплював 86 % населення, які були інфіковані, але не задокументовані, що також зіграло на поширення вірусу. Чому так? Бо більшість випадків захворювання не має вираженої симптоматики або несе ознаки помірної застуди. І лише після впровадження жорстких заходів щодо обмеження пересування, ситуація почала поступово змінюватися на краще, а спалах зійшов нанівець.

Зі свого боку, влада Японії та Кореї почала контролювати кожен випадок захворювання й перевіряти людей, які прибувають у країну та застосовувати 14-денний карантин. У результаті своєчасних дій обидві країни зберегли відносно невелику кількість випадків: 1600 (тривалий час була лінійна фаза, але наразі невідомо як розвиватиметься ситуація) та 9500 (вже на схилі гаусіани) відповідно.

Тобто, одними лише масками нічого не змінити. Тільки в комбінації з коректною своєчасною політикою влади маска буде дієвою в громадських місцях».

2. Навіщо мені носити маску, якщо я не хворий? Як захворію чи почну чхати – обов'язково надягну.

«Звісно, здоровим носити маски немає необхідності. Однак, враховуючи симптоматику COVID-19, більшість інфікованих осіб не мають особливих ознак хвороби. Якщо вже є відчутні симптоми, то це ознака того, що ситуація дуже серйозна і треба не магазинами вештатися, а сидіти біля термометра та телефона. Якщо симптомів немає, то тільки ПЛР-тест може дати відповідь щодо інфікування. Відповідно до даних, які базуються на розвитку епідемії в Китаї, в розрахунку на одну особу, людина без симптомів на 45 % менш ефективно розповсюджує інфекцію. Водночас, через більшу мобільність таких осіб, вони відповідальні за 79 % передачі вірусу.

А тепер дайте для себе відповідь на запитання: чи хотіли б ви наражати на небезпеку себе та своїх рідних, якщо всі почнуть ходити без масок?»

3. Які заходи безпеки? Хворіють тільки старші люди, а я молодий і гарний – ми не вміємо хворіти.

«Впевненість людей у своїй невразливості інколи вражає. Наразі вже відомі важкі та, навіть, летальні випадки захворювання на COVID-19 серед осіб до 30 років. Тим паче, навіть без симптомів, інфікована особа здатна наражати на небезпеку своїх рідних, близьких та інших співгромадян. Маска мінімізує шляхи передачі вірусу. Також, у мета-аналізі показано, що використання респіраторних засобів індивідуального захисту надало значну перевагу в запобіганні зараженню SARS-CoV (попередньої версії) серед медичних працівників. Якщо конкретніше, то носіння медичних масок або респіраторів № 95 (американський аналог, який за властивостями є чимось середнім між нашими FFP2 та FFP3) зменшило ризик виникнення ГРВІ приблизно на 80 %».

К. Пиршев також пояснює як робити маски самостійно в умовах їх дефіциту: «Дійсно, попит на маски призвів до того, що їх ціна пішла вгору. Я не розмірковуватиму про дії влади чи інші чинники. Однак, якщо на початку епідемії люди закупували маски сотнями, то логічно, що вони закінчатся, а нові поставки будуть за принципово новими цінами. У нинішніх умовах звісно корисною може бути навичка робити маски. Однак, “не всі йогурти однаково корисні”. У статті К. Бьорч (Kelly Burch) How to make an effective face mask at home наводиться ряд порад щодо виготовлення масок. Зокрема, наводиться цитата доктора Ш. Нассері (Shawn Nasserі) щодо таких масок: “Хоча саморобні маски не є настільки ефективними, як хірургічні маски або маски № 95, вони є абсолютно корисними в цей час при значному дефіциті. Ідеальними є маски з шовковистим зовнішнім шаром (якщо можливо), середнім шаром з товстого щільного тканинного матеріалу, як нейлон або бавовна, а потім – зручна бавовна з внутрішньої сторони. Не використовуйте шерсть або інші тканини, які можуть викликати алергію або подразнювати вашу шкіру”.

Більш серйозний підхід описали в статтях Д. Вуковіч (Diane Vuković) Homemade N95 Respirator Mask Instructions (Using HEPA Vacuum Bag) та

С. Сакс (Susan Saxe) How to improvise a face mask from HEPA Vacuum Bag Filters. Фактично вони пропонують як середній шар з “щільного тканинного матеріалу” використовувати новий (!!!) мішок-фільтр з мікрОВОлокнами для пілососа. У цих статтях Ви знайдете покрокові інструкції, які близькі до тих, які описані вище.

Головні вимоги до всіх цих домашніх масок: вони мають бути хоч візуально цілісними та щільно прикривати ніс та рот. Ви маєте дихати через тканину, а не через дірки по сторонах (те саме стосується і фабричних медичних масок).

Тож як бути з масками?

Враховуючи всі наведені дані, маски в громадських місцях носити однозначно потрібно. Це зменшує ризик обміну аерозолями з потенційними патогенами між людьми.

Наявність маски без дотримання карантину не рятує від поширення коронавірусу.

Ці вимоги стосуються всіх вікових груп, оскільки вірусу немає значення, що у вас записано в свідоцтві про народження. Кожен може інфікуватися, передати вірус своїм близьким чи нагородити носія путівкою в реанімацію. Діти, які зараз натовпами байдикують на дитячих майданчиках ризикують принести додому щось серйозніше за брудний одяг.

Маски можна робити самостійно, але вони мають відповідати конкретним вимогам, без виконання яких вони будуть не ефективніші за москітну сітку.

Не забувайте мити руки, мити та/або стерилізувати продукти харчування, які приносите додому. Будь ласка, не чіпайте палець брудними руками. Тільки вимитими чи обробленими антисептиком пальцями можна поправляти маску чи длубати в носі. Бережіть себе!» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 31.03*).

***

Науково-популярний журнал «Куншт» 25 березня 2020 р. на своєму сайті опублікував статтю старшого наукового співробітника відділу сигнальних систем клітини Інституту молекулярної біології і генетики НАН України кандидата біологічних наук О. Скорохода. Роздуми автора присвячені такому сильному стресогенному фактору, як біль, і як з ним упоратися.

Автор зазначає: «У цьому світі біль чатує на кожному кроці: необережний дотик до розпеченої пательні, падіння на вкритих ожеледицею сходах, зубний біль, “крепатура” після копання картоплі. Втім, за надмірної інтенсивності чи надто довгої тривалості він перетворюється на сильний стресогенний фактор, впоратися з яким самотужки без кваліфікованої медичної допомоги важко».

О. Скороход у своїй статті дає відповіді на такі питання: які ж механізми виникнення болю? Наскільки наш мозок може регулювати больові

відчуття? І як, зрештою, можна пробігти ультрамарафон й отримати задоволення?

Учений так пояснює біль: «Біль має багато форм. Недарма Міжнародна асоціація з вивчення болю визначає його як “неприємний сенсорний та емоційний досвід, пов’язаний з фактичним чи потенційним пошкодженням тканин або який виник внаслідок такого пошкодження”. Попри те, що кожен з нас відчуває біль, його сприйняття – дуже суб’єктивне. Сприйняття болю – це одна з ключових функцій нервової системи, яка дозволяє отримувати інформацію від зовнішнього середовища і регулювати взаємодію з ним. Це критично важливі функції болю. По-перше, больові відчуття оберігають організм від зовнішніх небезпек (вогню, бджіл, леза бритви), які можуть серйозно зашкодити тілу, якщо на них не зважати. По-друге, біль може сигналізувати про порушення всередині організму, які становлять небезпеку для здоров’я чи навіть життя. Завдяки нейронам, які містять больові рецептори, больовий сигнал від “периферії” тіла передається в спеціальні центри обробки інформації в спинному і головному мозку, які безпосередньо займаються болем. (...) Знайомство з болем не завжди буває швидким. До проведення больових сигналів залучені два види нервових волокон: швидкі (вкриті мієліном волокна, які реагують на механічну, термічну чи іншу стимуляцію і забезпечують сприйняття гострого болю) та повільні (сигналізують про порушення всередині організму й відповідають за відчуття ниття, пульсуючого та/або пекучого болю).

Автор статті докладно пояснює яким буває біль, що таке молекули болю, як больовий сигнал передається до головного мозку, як задіяний гіпоталамус, що таке «знеболювальні» та чи можна встановити психологічний контроль над болем.

О. Скороход підсумовує: «Біль – це не завжди погано. Часто саме больові відчуття змушують нас мобілізуватися, не втрачати пильність, коли ми біжимо багато годин поспіль. Насправді, не такий небезпечний сам біль, як страх, який ми відчуваємо при появі больових відчуттів, очікуючи найгіршого сценарію розвитку подій, та наше незнання того, як правильно реагувати на біль. (...) Pain is temporary (з англ./укр. – біль тимчасовий). Межі немає. Вона лише в нас в голові!» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.03).

***

Сайт інформаційно-освітньої платформи Medium 26 березня 2020 р. опублікував статтю наукового співробітника відділу нейрохімії Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України кандидата біологічних наук К. Пиршева, присвячену домашній дезінфекції в умовах епідемії.

Автор зазначає: «Так трапилось, що за останні дні в мене декілька разів запитали про дезінфекцію поверхонь та всього того, що потрапляє в квартиру. Думаю, що принцип і необхідність такої дезінфекції можна

розглянути на прикладі роботи зі стерильним ламінаром (laminar hood), у якому проводяться маніпуляції з клітинними лініями. Основна ідея полягає в тому, що все, що потрапляє всередину ламінару має бути стерилізованим, інакше через патогенну флору на експериментах можна поставити хрест. Що є той самий ламінар? Він чимось нагадує сервант з алкоголем за формою, але коштує набагато дорожче, має своє освітлення, потоки повітря для розділення зовнішнього і внутрішнього середовища, розетки, підведений газ, а інколи й ультрафіолетову лампу.

Щось таке є спільне з квартирою, чи не так? Так от, там все має бути чисто! З чого почати? Я почав з того, що зайшов на сайт центру контролю та запобігання захворювань (Centers for Disease Control and Prevention), де і знайшов всю необхідну інформацію.

Однак, відповідно до порад ВООЗ (та здорового глузду), варто наголосити, що використання спирту чи хлорвмісних сполук повинно відбуватися у виключно контрольованих умовах та концентраціях. Не можна змішувати миючі засоби різного складу! Тож тепер варто поговорити про саме прибирання. У квартирі, як і в ламінарі, має бути чисто. Оскільки методи базової дезінфекції дещо відрізняються, то я зосереджуся на тих, які підходять для квартир (всі маніпуляції радять робити в латексних рукавичках):

1. Часте вологе прибирання із використанням мильних розчинів. Найперше варто звернути увагу на поверхні, яких часто торкаєтесь: столи, дверні ручки, вимикачі світла, стільці, телефони, клавіатури, туалети, крани, мийки тощо;

2. Дезінфекція найперше має сенс, коли вдома хтось хворіє, або в громадських місцях/офісах, де важко відслідкувати носіїв інфекції. Ніколи не змішуйте різні типи відбілювачів чи дезінфікуючих засобів. Провітрюйте приміщення! Використовуйте розведені побутові відбілювальні розчини (на основі хлору), якщо це не пошкодить поверхню. Переконайтеся, що не минув термін придатності продукту. Свіжий побутовий відбілювач буде ефективним проти коронавірусів при правильному розведенні (5 столових ложок (1/3 склянки) сухого відбілювача на основі хлору на галон води (3,78 літрів), але є рідкі з відповідною інструкцією на упаковці). Обов'язково читайте інструкцію на упаковці. Цей тип чистки підходить для підлоги, особливо в місцях скупчення (чи великого потоку) людей, наприклад під'їздах, тамбурах тощо, де на взутті можна перенести все, що завгодно. Спиртові розчини з концентрацією більше 70 %, враховуючи вартість, більше підходять для дезінфекції рук, мобільних телефонів, навушників, тощо».

К. Пиршев пояснює також як дезінфікувати те, що потрапляє додому з вулиці: «Ми купуємо продукти харчування і заносимо їх додому. А на них сидять підступні організми! Припустимо, що запаковані продукти (в пластику, склі, металі) можна обробляти за принципом, який вище описаний для поверхонь удома. Тобто, або мити водою з милом, або дезінфікувати за допомогою 70 % спирту. А як бути з яблуками чи помідорами? На сторінці

міністерства сільського господарства США у розділі найбільш поширених запитань про коронавірус позначено: «Нам наразі невідомі жодні повідомлення про захворювання людей, які дозволяють припустити, що COVID-19 може передаватися харчовими продуктами або упаковками для харчових продуктів». Проте далі в статті є дуже розумне зауваження: навіть якщо немає підстав вважати, що ваші томати вкриті коронавірусом, також немає підстав не мити все, що ви приносите до дому. Крім того, я скажу, що при цьому варто забезпечити умови миття, коли бризки з брудних овочів та фруктів не будуть вкривати чистий посуд та кухонні поверхні загалом. Завдання помити все таким чином, щоб не зробити гірше, поширюючи бруд, який відлітатиме з поверхні продуктів під напором води. Використовуйте рукавички та не торкайтеся обличчя!».

Наостанок автор зауважує: «Хочу наголосити, що більшість з цих пунктів є рутинними та бажаними для застосування в звичайних умовах без пандемії: часте вологе прибирання, провітрювання приміщень, миття фруктів, овочів та інших продуктів харчування (включно з їх упаковками), знезараження поверхні телефону. Не забувайте мити руки та менше торкайтеся обличчя. Намагайтеся обмежити контакти з іншими людьми, а якщо вже немає іншого виходу, то носіть маску. Ні, не для того, щоб не заразитися, а для того, щоб не передати щось іншим (у січні в Китаї було 86 % незадокументованих випадків інфікування коронавірусом, які відповідають за 79 % подальшої передачі інфекції). Ми наразі відповідальні не тільки за себе, але й за оточуючих, бо тільки максимальне зниження швидкості поширення вірусу може врятувати здоров'я наших близьких і нас самих» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.03*).

Наука і влада

Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України В. Пристайко зустрівся з керівництвом і вченими Інституту молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України, де нещодавно була розроблена власна високоточна тест-система для діагностики коронавірусу COVID-19. Зустріч відбулася 25 березня 2020 р.

«Відвідав сьогодні інститут, де українські науковці розробили високоточну тест-систему для діагностики коронавірусу COVID-19. Система уже пройшла реєстрацію в Україні, виготовлена перша партія з 600 комплектів. Уряд працює над виділенням необхідних коштів на виготовлення потрібної кількості вітчизняних тест-систем. Ми не лише забезпечимо наших лікарів необхідною зброєю в боротьбі із хворобою, але й фінансуватимемо українську науку, яка має у разі потреби швидко адаптуватися, якщо вірус мутуватиме», – зазначив В. Пристайко після відвідин наукової установи. Про це повідомляє Урядовий портал (допис від 25.03.2020 р.).

Виконуючий обов'язки Міністра освіти і науки України (з 10 по 25

березня 2020 р.), а нині – перший заступник Міністра Ю. Полюхович, який також був присутній на зустрічі, прокоментував свій візит до ІМБГ НАН України на власній сторінці у фейсбук, при цьому наголосивши: «Ми повинні інвестувати в нашу науку та забезпечити ефективний захист українців. Масштабне виготовлення та використання тест-систем також дозволить нам: бути незалежними від іноземних виробників; заощадити на вартості систем та їхній доставці; швидко виробляти необхідну кількість систем залежно від епідеміологічної ситуації» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.03).

До уваги держслужбовця

Ю. Фіх, завсектору інформаційно-пошукових систем НБУВ

Євроінтеграційний вектор економіки України

Список літератури з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (2003–2019)

(Продовження. Початок у № 4)

1. Кобринчук В. В. Науково-методичні засади інноваційного розвитку економіки в умовах євроінтеграції України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / В. В. Кобринчук ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – 194. [4] арк.

ДС124093

2. Коваленко Р. С. Торговельно-економічні відносини України та Турецької Республіки : євроінтеграційний контекст : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Р. С. Коваленко ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2019. – 22 с. : рис.

РА438340

3. Козар В. В. Трудовий потенціал регіонів України в євроінтеграційному вимірі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / В. В. Козар ; Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів, 2017. – 21 с. : рис.

РА427880

4. Колесников В. І. Розвиток сільських територій регіонів України в умовах євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / В. І. Колесников ; Акад. муніцип. упр. – Київ, 2016. – 20 с. : рис., табл.

РА424104

5. Кончин В. І. Порівняльна перевага України в системі виробництва і торгівлі: євроінтеграційний аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / В. І. Кончин ; Тернопіл. акад. нар. госп-ва. – Тернопіль, 2004. – 22 с.

РА334144

6. Кончин В. І. Порівняльна перевага України в системі виробництва і торгівлі: євроінтеграційний аспект : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / В. І. Кончин ; Тернопіл. акад. нар. госп-ва. – Тернопіль, 2004. – 281 арк.

ДС85184

7. Корицька О. І. Оцінювання ефективності промислового виробництва України в умовах євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / О. І. Корицька ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2017. – 21 с. : рис., табл.

РА428183

8. Куриляк М. Ю. Європа регіонів в контексті євроінтеграційних реформ в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / М. Ю. Куриляк ; Тернопіл. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2018. – 20 с. : рис., табл.

РА435507

9. Левін В. І. Удосконалення оподаткування малого та середнього бізнесу в Україні в умовах євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / В. І. Левін ; Акад. фінанс. упр. – Київ, 2016. – 20 с.

РА422570

10. Лиськова Л. М. Інноваційний потенціал євроінтеграції України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Л. М. Лиськова ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – Київ, 2008. – 16 с.

РА358823

11. Лиськова Л. М. Інноваційний потенціал євроінтеграції України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Л. М. Лиськова ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – Київ, 2008. – 265 арк. : рис., табл.

ДС110749

12. Ліманський Анджей. Організаційно-економічні механізми підвищення ефективності промислових підприємств в умовах трансформації та євроінтеграції (на прикладі промислових підприємств Польщі та України) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.06.01 / Анджей Ліманський ;

НАНУ, Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2003. – 40 с.
РА328363

13. Ліманський Анджей. Організаційно-економічні механізми підвищення ефективності промислових підприємств в умовах трансформації та євроінтеграції (на прикладі промислових підприємств Польщі та України) / Анджей Ліманський ; НАНУ, Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2003. – 520 с.
ВА656477

14. Лічман Т. В. Захист комерційної таємниці в системі економічної безпеки підприємств України в процесі євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.02 / Т. В. Лічман ; Ун-т економіки та права «КРОК». – Київ, 2014. – 20, [1] с. : рис.
РА412366

15. Лютак О. М. Регіональна політика транскордонного співробітництва в умовах реалізації євроінтеграційного курсу України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / О. М. Лютак ; Луцьк. нац. техн. ун-т. – Луцьк, 2008. – 20 с.
РА361392

16. Лютак О. М. Регіональна політика транскордонного співробітництва в умовах реалізації євроінтеграційного курсу України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / О. М. Лютак ; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк, 2008. – 195, [6] арк. : табл., рис.
ДС117931

17. Матюшенко І. Ю. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навч. посіб. / І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, В. В. Рєзніков ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 495 с. : рис., табл.
ВА803905

18. Мельник Т. М. Українсько-угорські зовнішньоторговельні відносини в умовах євроінтеграції: ситуац. вправа (КЕЙС) з дисципліни «Міжнародна економіка» / [Т. М. Мельник, І. Л. Федун, Н. Г. Калюжна] ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Каф. міжнар. екон. відносин. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 21, [1] с. : рис., табл.
Р134826

19. Михайляк І. В. Макроекономічний аналіз трансформації структури зовнішньої торгівлі України в умовах євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 / І. В. Михайляк ; Львів. нац. ун-т

ім. І. Франка. – Львів, 2007. – 20 с.
РА351918

20. Михайляк І. В. Макроекономічний аналіз трансформації структури зовнішньої торгівлі України в умовах євроінтеграційних процесів : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 / І. В. Михайляк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2007. – 173 арк. : рис., табл.
ДС113479

21. Міжнародні економічні відносини в розвитку бізнес-процесів, підвищенні людського потенціалу та забезпеченні ефектів євроінтеграції України : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф., 30 листоп. 2016 р. / Хмельниц. нац. ун-т [та ін.] ; [редкол.: Нижник В. М. та ін.]. – Хмельницький, 2016. – 174 с. : табл.
ВА810366

22. Міндова О. І. Трансформація системи пенсійного забезпечення в умовах євроінтеграції України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / О. І. Міндова; Європ. ун-т. – Київ, 2017. – 23 с.
РА427736

23. Модернізація соціокультурної сфери України в контексті розбудови соціально орієнтованої економіки та євроінтеграції / [Хвесик М. А. та ін.] ; за наук. ред. В. І. Куценко ; НАН України, Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України. – Київ, 2014. – 40 с. : табл.
Р125903

24. Мокій О. А. Міжнародний трансфер технологій в умовах євроінтеграції України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / О. А. Мокій ; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – Київ, 2008. – 20 с.
РА356590

25. Мокій О. А. Міжнародний трансфер технологій в умовах євроінтеграції України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / О. А. Мокій ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ, 2008. – 260 арк.
ДС108248

26. Науково-методологічні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах євроінтеграційних процесів / Уман. нац. ун-т садівництва, Ф-т економіки і підприємництва ; під ред. Нестерчук Ю. О. – Умань : Сочінський М. М. [вид.], 2016. – 291 с. : рис., табл.
ВА798817

27. Носирев О. О. Торговельно-економічна діяльність України в аспекті євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 / О. О. Носирев ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2012. – 20 с. : рис. РА389832

28. Носирев О. О. Торговельно-економічна діяльність України в аспекті євроінтеграції : дис. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 / О. О. Носирев ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2012. – 219, [1] арк. : рис., табл. ДС132361

29. Обліково-аналітичне та правове забезпечення інституційних секторів економіки України в умовах євроінтеграції та інноваційного розвитку : зб. наук. пр. всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю / Терноп. нац. екон. ун-т, Ф-т аграр. економіки і менеджменту, Каф. обліку та екон.-прав. забезпечення агропром. бізнесу [та ін.] ; [редкол.: Бруханський Р. Ф. та ін.]. – Тернопіль : Крок, 2017. – 220 с. : рис. ВА811198

30. Онищук Ю. В. Стратегія розвитку підприємств цукрової промисловості України в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Ю. В. Онищук ; Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів, 2016. – 20 с. : рис., табл. РА424631

31. Особливості економічних реформ в Україні, пов'язаних з вимогами євроінтеграції / [О. Ф. Андросова та ін.] ; за ред. С. В. Шарової, Н. М. Левченко ; Запоріж. нац. техн. ун-т, Каф. «Фінанси, банк. справа та страхування», Каф. «Облік і оподаткування». – Запоріжжя : Статус, 2017. – 263 с. : рис., табл. – (Наук. кн.). ВА815078

32. Петренко З. О. Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / З. О. Петренко ; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – Київ, 2001. – 17 с. РА315911

33. Петренко З. О. Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / З. О. Петренко ; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин. – Київ, 2001. – 230 арк. ДС71217

34. Пижик О. А. Гармонізація системи технічного регулювання України в процесі реалізації економічної політики євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / О. А. Пижик ; Тернопіл. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2019. – 20 с. : рис.

РА440198

35. Поліщук Я. П. Стратегія сільського розвитку в Україні: євроінтеграційний вимір : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Я. П. Поліщук ; Житомир. нац. агрокол. ун-т. – Житомир, 2014. – 20 с. : табл.

РА410168

36. Полякова Ю. В. Інноваційні засади підвищення конкурентоспроможності регіонів України в процесі євроінтеграції : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.05 / Ю. В. Полякова ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Долишнього НАН України. – Львів, 2019. – 40 с. : рис., табл.

РА440303

37. Попело О. В. Локалізація економічного простору регіонів України в контексті євроінтеграції / О. В. Попело ; Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів, 2018. – 371 с. : рис., табл.

ВА828782

38. Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 1 лют. 2013 р. / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини, Ін-т соц. та екон. освіти, Н.-д. лаб. пробл. розв. нових інтегр. структур, Н.-д. лаб. з пробл. держ. фінансів України, Каф. маркетингу та упр. бізнесом. – Умань : Сочінський [вид.], 2013. – 136 с. : рис., табл.

ВА762881

39. Проблеми та перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали доп. міжнар. наук.-практ. конф., 21 квіт. 2017 р. / Класич. приват. ун-т, Ун-т ім. Вітаутаса Великого (Литва). – Запоріжжя, 2017. – 139 с. : рис., табл.

ВА814707

40. Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах євроінтеграції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти і молодих учених, 24 січ. 2019 р., Україна, м. Львів / Львів. торг.-екон. ун-т, Каф. економіки, Каф. підприємництва, торгівлі та логістики [та ін.]. – Львів : Львів. торг.-екон. ун-т, 2019. – 376 с. : рис., табл.

ВА838332

41. Прокопюк Александер. Регіональна політика структурної модернізації економіки України в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.05 / Александер Прокопюк ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І Долишнього НАН України. – Львів, 2017. – 40 с. : рис.

РА428705

42. Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євроінтеграційних процесів : Всеукр. наук.-практ. конф. викл. та студ., 13 трав., 2010, м. Сімферополь : матеріали / Акад. екон. наук України [та ін.]. – Сімферополь : Підприємство «Фенікс», 2010. – 284 с.

ВА729161

43. Регулювання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції / А. Д. Діброва [та ін.] ; за ред. А. Д. Діброви, В. Є. Андрієвського ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Ін-т розвитку аграр. ринків. – Київ : Інтердрук, 2014. – 572 с. : рис., табл.

ВА780110

44. Розвиток національної економіки України: нові реалії та можливості в умовах євроінтеграції : матеріали доп. міжнар. наук.-практ. конф., 28 жовт. 2016 р. / Класич. приват. ун-т, Резекнен. технол. акад. (Латвія). – Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2016. – 155 с. : рис., табл.

ВА807495

45. Романюта Е. Е. Міжнародна конкуренція податкових систем та політика оподаткування України в контексті євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Е. Е. Романюта ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2017. – 20 с. : рис., табл.

РА431962

46. Серета Г. В. Регулювання ринку праці України в контексті євроінтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.09.01 / Г. В. Серета ; Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с. : рис., табл.

РА371396

47. Серета Г. В. Регулювання ринку праці України в контексті євроінтеграційних процесів : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.09.01 / Г. В. Серета ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 187, [25] арк.

ДС110287

48. Смутчак З. В. Методологія та практика регулювання міграційних процесів в Україні за умов євроінтеграції : автореф. дис. ... д-ра екон. наук :

спец. 08.00.07 / З. В. Смутчак ; Львів. ун-т бізнесу та права. – Львів, 2019. – 40 с. : рис., табл.

РА442263

49. Стратегія і тактика удосконалення політики сталого розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів : колективна монографія [у 2 т.] / під заг. ред. Л. О. Коваленко ; М-во освіти і науки України, Черніг. нац. технол. ун-т. – Ніжин : Лук'яненко В. В. : Орхідея, 2015.

Т. 1 : Політика сталого розвитку в контексті економічної безпеки України / [авт. кол. : О. В. Абакуменко та ін.]. – 340 с. : рис., табл.

Т. 2 : Регулювання фінансового ринку України як умова розвитку корпоративного сектору економіки / [авт. кол.: О. В. Абакуменко та ін.]. – 312 с. : рис., табл.

В355785/1–2

50. Тимошенко А. О. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 / А. О. Тимошенко ; Європ. ун-т. – Київ, 2019. – 40 с. : рис., табл.

РА441243

51. Ткаленко С. І. Стратегія забезпечення інвестиційної безпеки України в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 / С. І. Ткаленко ; Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів, 2019. – 35 с. : рис.

РА441626

52. Уварова І. С. Особливості розвитку процесів міжнародної міграції в Україні у контексті її євроінтеграційних спрямувань : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Уварова Ірина Сергіївна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 20 с. : рис., табл.

РА41550

53. Управління економічною безпекою суб'єктів мікро- та макрорівня в умовах євроінтеграції України : Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 31 трав. 2016 р., м. Львів : зб. матеріалів конф. / Львів. ін-т менеджменту, Каф. фундам. екон. та природн. дисциплін [та ін.]. – Львів : Львів. ін-т менеджменту, 2016. – 172 с.

ВА804254

54. Фарат О. І. Розвиток ринку страхування життя в Україні в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / О. І. Фарат ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2009. – 21 с. : рис.

РА366681

55. Фарат О. І. Розвиток ринку страхування життя в Україні в умовах євроінтеграції : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / О. І. Фарат ; Львів. держ. фін. акад. – Львів, 2009. – 238, [5]с. : рис., табл.
ДС125784

56. Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції / [Б. В. Буркінський та ін. ; за ред. В. В. Лойко, А. Ю. Рамського] ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Європ. асоц. економістів. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. – 252 с. : рис., табл.
ВА838062

57. Хомайко Є. І. Гармонізація національних монетарних політик у процесі євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Є. І. Хомайко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – Київ, 2007. – 20 с.
РА352037

58. Хомайко Є. І. Гармонізація національних монетарних політик у процесі євроінтеграції : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Є. І. Хомайко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – Київ, 2007. – 238 арк.
ДС103588

59. Шевченко Н. П. Державне управління процесами реформування системи пенсійного забезпечення України в контексті євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / Н. П. Шевченко ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2019. – 20 с.
РА441615

60. Шиманська В. В. Організаційно-економічний механізм розвитку туристичного комплексу України в контексті євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / В. В. Шиманська ; Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів, 2014. – 20, [1] с. : табл.
РА410534

61. Шуба М. В. Українсько-російське транскордонне співробітництво в умовах євроінтеграції України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / М. В. Шуба ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – 19 с. : рис., табл.
РА402516

62. Яценко О. М. Євроінтеграційний вектор розвитку аграрного сектору економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / О. М. Яценко ; Держ. агрокол. ун-т. – Житомир, 2006. – 20 с.
РА348013

63. Яценко О. М. Євроінтеграційний вектор розвитку аграрного сектору економіки : дис... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / О. М. Яценко ; Держ. вищ. навч. закл. «Держ. агрокол. ун-т». – Житомир, 2006. – 252 арк.
ДС101240